

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ «ОДЕСЬКА ЮРИДИЧНА АКАДЕМІЯ»
Кафедра міжнародного та європейського права

Ю. Ю. Акіменко, П. П. Войтович

**МЕТОДИКА ВИКЛАДАННЯ
МІЖНАРОДНОГО ПРИВАТНОГО ПРАВА**

Методичні вказівки

Одеса
Фенікс
2023

УДК 341.96:341.215.4-054.6

М 54

*Рекомендовано до друку науково-методичною радою
Національного університету «Одеська юридична академія»
(протокол № 3 від 16.12.2023 р.)*

Автори:

Акіменко Ю. Ю. – кандидат юридичних наук, доцентка, доцентка кафедри міжнародного та європейського права Національного університету «Одеська юридична академія»;

Войтович П. П. – доктор філософії в галузі права, професор МКА, доцент кафедри міжнародного та європейського права Національного університету «Одеська юридична академія».

Рецензенти:

Акіменко Ю. Ю., Войтович П. П.

Методика викладання міжнародного приватного права : метод. вказівки [Електронне видання] / Ю. Ю. Акіменко, П. П. Войтович ; НУ «Одеська юридична академія». – Одеса : Фенікс, 2023. – 205 с. – Режим доступу: <http://dspace.onua.edu.ua/handle/11300/23457>

Анотація

ISBN 978-966-928-878-3

© Ю. Ю. Акіменко, П. П. Войтович, 2023
© Нац. ун-т «Одеська юридична академія», 2023

ЗМІСТ

ПЕРЕДМОВА	5
Тема 1. Методологічні основи і правова природа міжнародного приватного права.....	8
Тема 2. Основні засади (принципи) і джерела міжнародного приватного права. Тенденції розвитку міжнародного приватного права.....	13
Тема 3. Методика дослідження вчення про колізійну норму.....	33
Тема 4. Методика дослідження суб'єктного складу міжнародного приватного права.....	49
Тема 5. Колізійні питання права власності.....	61
Тема 6. Інтелектуальна власність у міжнародному приватному праві: питання методики викладання.....	65
Тема 7. Зовнішньоекономічні угоди в міжнародному приватному праві.....	70
Тема 8. Міжнародні перевезення. Міжнародне приватне морське право.....	81
Тема 9. Тема 11. Колізійні питання шлюбно-сімейних відносин.....	95
Тема 10. Спадкові відносини в міжнародному приватному праві.....	100
Тема 11. Трудові відносини в міжнародному приватному праві.....	107
Тема 12. Методика вивчення міжнародного цивільного процесу. Міжнародний комерційний арбітраж : питання методики викладання.....	112
ПИТАННЯ ДО ПРАКТИЧНИХ ЗАНЯТЬ.....	133
ПИТАННЯ ДО САМОСТІЙНОЇ РОБОТИ ПО ТЕМАМ.....	153
ЗАВДАННЯ, ЗАДАЧІ АБО КЕЙСИ ДЛЯ ПОТОЧНОГО КОНТРОЛЮ ЗНАЬ І ВМІНЬ.....	161
ПЕРЕЛІК ПИТАНЬ ДЛЯ САМОПЕРЕВІРКИ.....	183
РЕКОМЕНДОВАНІ ДЖЕРЕЛА.....	190
ІНФОРМАЦІЙНІ РЕСУРСИ.....	205

ПЕРЕДМОВА

В умовах глобалізації будь-який практикуючий юрист, незалежно від того, чи займається він приватною практикою, чи знаходиться на державній службі, не може обійтися без ґрунтовних знань міжнародного приватного права.

Міжнародне приватне право займає особливе місце в системі юридичної освіти, оскільки в процесі його засвоєння у здобувачів вищої освіти акумулюються знання як з міжнародного, так і з внутрішньодержавного права. Втім його вивчення можливе тільки при засвоєнні фундаментальних основ юридичної науки, що закладаються, починаючи з навчальних теоретико-правових і історико-правових дисциплін.

Міжнародне приватне право— комплексна, полісистемна галузь права та правознавства, для успішного володіння якою необхідні фундаментальні знання загальної теорії права, міжнародного (публічного) права, національного цивільного, господарського, сімейного, трудового, цивільно-процесуального права, господарського процесуального права.

Міжнародне приватне право є «вищою математикою юриспруденції». У науці і практиці міжнародного приватного права потрібно: - знати своє законодавство, - знати чуже законодавство, - знати як своє законодавство ув'язати з чужим. Нічого складнішого у юриспруденції немає.

Значення міжнародного приватного права зростає у всьому світі в зв'язку з процесами інтеграції, міжнародного розподілу праці і глобалізації. Цим обумовлюється прискорений розвиток та вдосконалювання міжнародного приватного права, яке спрямоване на вирішення все більш важливих задач і колізійних питань.

Відтак вивчення міжнародного приватного права як навчальної дисципліни є необхідною умовою формування сучасного кваліфікованого юриста.

Проблеми та особливості викладання міжнародного приватного права потребують самостійного дослідження.

Методика проведення практичних занять заснована на перевірці самостійної підготовки здобувачів за заявленими питаннями, засвоєнню

лекційного, нормативного та додаткового матеріалу, відпрацювання практичних навичок з вирішення реальних правових ситуацій. При проведенні практичних занять використовуються різні методи і прийоми, зокрема, контрольне опитування студентів по темі заняття, бліц-опитування по найбільш значущим поняттям і категоріям міжнародного приватного права, обговорення питань по темі заняття за схемами: доповідач-опонент, робота в групах – доповідь від групи – загальне обговорення питання, вирішення завдань, організація та проведення рольових ігор, заснованих на конкретних правових ситуаціях.

Завдання складені на основі законодавства різних держав, міжнародно-правових документів, теоретичних розробок вітчизняних та зарубіжних авторів, судової та арбітражної практики. Виконання завдань передбачає здатність мислити абстрактно, вміння користуватися методами формальної логіки. Виконання завдань по складанню міжнародних комерційних контрактів, позовних заяв та судових рішень передбачає вміння користуватися сучасними інформаційними технологіями та інтернет-ресурсами. Типові форми контрактів легко знайти в мережі Інтернет, проте необхідно враховувати, що завдання передбачає складання не просто комерційного контракту, а міжнародного комерційного контракту (в Інтернеті типові форми таких контрактів знайти не так просто). Більш того, практично всі типові форми контрактів, представлені в мережі Інтернет, – це «свідомо програшні» контракти, оскільки вони складені з явним незнанням специфіки вибору застосовуваного права, нерозумінням питань міжнародної підсудності та компетенції міжнародного комерційного арбітражу. Ознайомитися з такими типовими формами необхідно (хоча б для того, щоб знати, яким не повинен бути міжнародний комерційний контракт), але при виконанні завдань використовувати їх можна тільки після уважного вивчення і виправлення всіх наявних помилок.

Робота з практичними завданнями передбачає різне вирішення однієї і тієї ж задачі, різне виконання одного і того ж завдання. Міжнародне приватне право викликає величезну кількість наукових дискусій; практично за всіма його

питаннями в науці часом висловлюються абсолютно несумісні, прямо протилежні позиції.

Всі ці обставини вказують на необхідність особливого підходу при викладанні міжнародного приватного права.

Метою дисципліни є отримання аспірантами теоретичних знань в галузі регулювання приватноправових відносин з іноземним елементом і формування практичних навичок застосування отриманих ними знань у професійній діяльності, а також методики вивчення і викладання міжнародного приватного права, а вивчення самого міжнародного приватного права має сприяти формуванню у майбутніх фахівців професійного мислення, виробленню вмінь і навичок щодо застосування і вибору норм міжнародного і національного (як українського, так і іноземного) законодавства при регулюванні приватноправових відносин, ускладнених іноземним елементом, а також супроводу зовнішньоекономічних угод.

Саме тому ці методичні вказівки знайомлять з певним теоретичним базисом міжнародного приватного права, акцентуючи увагу на складних теоретичних і практичних питаннях, окреслюють певні віхи у методиці викладання міжнародного приватного права.

Методичні вказівки можуть бути використані викладачами та здобувачами вищої освіти для проведення практичних занять та для самостійної роботи.

Тема 1. Методологічні основи і правова природа міжнародного приватного права

Лекційний курс

Передумови існування міжнародного приватного права. Сфера дії міжнародного приватного права. Поняття і найменування міжнародного приватного права. Термін «міжнародне приватне право». Міжнародне приватне право і колізійне право. Предмет міжнародного приватного права. Ознаки відносин, що регулюються міжнародним приватним правом. Поняття і види іноземного елемента. Природа колізії і підстава застосування іноземного права. Методи правового регулювання в міжнародному приватному праві. Сутність і основа колізійного методу. Метод регулювання за допомогою уніфікованих матеріально-правових норм. Співвідношення колізійного і матеріально-правового методів регулювання. Нормативний склад міжнародного приватного права. Концепція норм «прямої дії». Проблема включення до складу міжнародного приватного права процесуальних норм. Місце міжнародного приватного права в правовій системі. Підходи в правовій доктрині до предмету, методу, складу норм і місця міжнародного приватного права в правовій системі. Міжнародне приватне право як галузь правознавства та навчальна дисципліна. Система МПрП як галузі права і галузі правознавства. Система МПрП зарубіжних держав. Історія виникнення і розвитку доктрини міжнародного приватного права.

Вступ до теми

Питання про предмет і систему МПрП є одним з найбільш складних і заплутаних в сучасній правовій доктрині. Кількість і зміст точок зору, висунутих із цього приводу різними вітчизняними і зарубіжними дослідниками, вражає своїм різноманіттям і суперечністю. Проте переважна більшість учених сходяться на думці про те, що існують дві основні ознаки, що характеризують суспільні відносини як складові предмету міжнародного приватного права.

Наголошується, що ці суспільні відносини повинні, по-перше, носити приватний характер і, по-друге, бути міжнародними.

Міжнародне приватне право (МПрП) як самостійна юридична наука виникло відносно недавно – в середині XIX століття. Одним із засновників вважається Джозеф Сторі, який в 1884 році випустив книгу під назвою «Коментар до колізії законів». У ній вперше була зроблена спроба комплексного аналізу проблем МПрП і згаданий сам термін «міжнародне приватне право» (private international law).

Право як сукупність юридичних норм, що діють на певній території, може охоплювати дві основні групи відносин:

Між особами, національно-державними, адміністративно-територіальними утвореннями і державою (суспільством) або між державними органами – регулюються публічним правом (державним, кримінальним, адміністративним, фінансовим і т. д.). Такі відносини передбачають наявність владних повноважень щонайменше у однієї із сторін і «вертикальний характер» взаємодії між ними;

Відносини між фізичними і юридичними особами – регулюються приватним правом (цивільним, сімейним, трудовим і ін.) В даному випадку суб'єкти правовідносин не володіють владними повноваженнями по відношенню один до одного і взаємодіють між собою на «горизонтальній основі».

Розвиток відносин між державами і особами різної державної приналежності зумовлює необхідність взаємодії національно-правових суб'єктів різних країн. Така взаємодія відбувається в рамках міжнародних відносин і регулюється в більшості своїй міжнародним правом. В даному випадку також можливі два варіанти регулювання:

Міжнародні відносини міждержавного характеру регламентуються в основному міжнародним публічним правом. Тут головне місце займають питання політичних взаємин держав і похідних від них суб'єктів – забезпечення миру і безпеки, невтручання і роззброєння, міждержавної співпраці в

економічній, культурній, соціальній сферах, в області прав людини та ін. Особливістю цієї групи відносин є особлива якість, властива їх основному суб'єкту (державі) - суверенітет. Саме суверенітет зумовлює специфіку всієї системи міждержавних відносин як відносин владного характеру і регулювання їх за допомогою міжнародного публічного права;

Міжнародні відносини можуть також виникати як між приватними особами (фізичними і юридичними), так і між приватними особами і іноземною державою в неполітичній сфері. Це відбувається, наприклад, у випадках укладення шлюбів між іноземцями; видання автором свого твору за кордоном; здійснення міжнародних перевезень і інвестиційної діяльності в іноземній державі; отримання спадку, що знаходиться за кордоном, і т. п. В більшості своїй ці відносини можна ідентифікувати як майнові і пов'язані з ними деякі немайнові (в області авторського, патентного, сімейного права та ін.) відносини міжнародного характеру.

Відмінною властивістю такого роду відносин є відсутність у їхніх суб'єктів владних повноважень один по відношенню до одного і, отже, наявність рівноправної основи взаємодії їх учасників в практичній діяльності. Такі відносини носять переважно неміждержавний (держава взагалі не бере участь в правовідношенні або є тільки одним з його суб'єктів) невідладний характер і регулюється правовими нормами, сукупність яких прийнято іменувати міжнародним приватним правом. Саме вони складають предмет правового регулювання МПРП.

Невідладний характер вказаних відносин особливо важливо підкреслити, оскільки можливі ситуації, коли виникають міжнародні неміждержавні відносини владного характеру. У їх рамках як владні суб'єкти правовідносин в більшості своїй виступають державні органи виконавчої гілки влади, з одного боку, і іноземні фізичні і юридичні особи з іншого. Подібні відносини, як правило, регулюються національним (державним, податковим, адміністративним, кримінальним, митним і ін.), а не міжнародним правом.

Держава або її органи можуть виступати учасниками відносин, які є

предметом МПрП, тільки за тієї умови, якщо їх контрагентом буде фізична або юридична особа, а саме правовідношення матиме приватно-правовий характер.

Узагальнюючи вищевикладене, можна зробити висновок, що предмет правового регулювання міжнародного приватного права складають міжнародні неміждержавні відносини невідного характеру.

Втім не можна не звернути увагу на той факт, що у вітчизняній правовій доктрині широкого поширення набуло інакше тлумачення поняття і змісту предмету МПрП. У переважній більшості випадків воно визначається як сукупність цивільно-правових відносин особливого роду, що виникають в умовах міжнародного спілкування, або як система відносин цивільно-правового характеру з іноземним елементом.

Міжнародні неміждержавні відносини невідного характеру, як правило, виникають на практиці у наступних випадках:

Коли один з суб'єктів відносин є іноземцем або знаходиться на території іноземної держави (зовнішньоекономічні контракти, що укладаються між громадянами або юридичними особами різних країн);

Коли об'єкт відносин (майно, немайнові права) знаходяться на іноземній території;

Коли юридичний факт, з яким пов'язано виникнення, зміну або припинення правовідносин, відбувається за кордоном.

У конкретному правовідношенні подібні варіанти можуть бути присутніми в будь-яких поєднаннях, включаючи і такі випадки, коли всі три викладених вище форми втілюються в одній практичній ситуації. Проте у складі правовідношення достатньо наявності хоч би одного з вказаних елементів, щоб воно мало міжнародний характер.

Відносини, що становлять предмет МПрП, можна розділити на наступні основні групи:

1. економічні, господарські, науково-технічні і культурні зв'язки в тій їх частині, які підпадають під вказані вище критерії. В даному випадку завдання МПрП полягає в регулюванні ділових контактів організацій і фірм різних країн,

2. відносини за участю іноземців, що зачіпають їх майнові і особисті немайнові, сімейні та деякі інші права приватноправового характеру. Тут завдання МПрП полягає в регулюванні положення іноземців на території інших держав і в створенні гарантій для безперешкодної реалізації такого роду прав.

Питання про систему міжнародного приватного права має дві складові. По-перше, воно передбачає необхідність характеристики змісту нормативного масиву, який створює в своїй сукупності МПрП, а, по-друге, вимагає визначення рамок МПрП як учбового курсу і як галузі правової науки. Природа і характерні риси МПрП безпосередньо залежать від способів регулювання приватноправових правовідносин міжнародного характеру. Тому в рамках МПрП виділяються два основних види норм: колізійні і матеріально-правові.

Колізійні норми складають історичну основу МПрП. Їх призначення полягає не в безпосередньому регулюванні тих або інших суспільних відносин, а у визначенні права тієї держави, яке повинно бути застосоване в даному конкретному випадку. За своєю природою колізійні норми є правилами поведінки з характером відсилання. Сукупність колізійних норм, вживаних кожною державою, складає його колізійне право.

На відміну від колізійних, матеріально-правові норми безпосередньо встановлюють права і обов'язки для учасників відносин, що регулюються МПрП. Їх назва достатньо умовна, оскільки до складу таких входять правила поведінки не тільки матеріального, але і процесуального характеру. Матеріальні норми часто називають прямими, оскільки іноді вони регулюють міжнародні неміждержавні невладні відносини, оминаючи колізійну стадію. Такі правила поведінки можуть міститися як у внутрішньому праві окремих країн, так і в міжнародно-правових джерелах МПрП.

Система міжнародного приватного права як учбового курсу і як галузі правової науки дуже близька до системи побудови підручників і учбових курсів цивільного і торгового права багатьох країн світу. Учбовий курс МПрП можна розділити на дві основні частини: загальну і особливу.

Загальна частина зачіпає проблеми, які мають ключове значення для

міжнародного приватного права в цілому і розкривають його специфічні особливості. Тут розглядаються такі питання як предмет, метод, джерела МПрП, характеристика складових його норм, а також основні проблеми, що виникають в процесі їх здійснення на практиці. Сюди ж відносяться проблеми визначення поняття і змісту правового положення суб'єктів МПрП (фізичних, юридичних осіб, держави) їх право- і дієздатності.

Особлива частина курсу МПрП зазвичай включає розділи: право власності, зобов'язальне право, деліктні зобов'язання, авторське і патентне право, сімейне, спадкове, трудове право, міжнародні перевезення, розрахунки, міжнародний цивільний процес, комерційний арбітраж і т. д.

Тема 2. Основні засади (принципи) і джерела міжнародного приватного права. Тенденції розвитку міжнародного приватного права

Лекційний курс

Основні засади (принципи) міжнародного приватного права. Міжнародна ввічливість (*comitas gentium, comity*). Національний режим. Режим найбільшого сприяння. Взаємність. Види взаємності. Презумпція взаємності. Реторсії в МПрП: сутність та межі. Відмінність від репресалій. Джерела міжнародного приватного права: поняття, види, особливості. Проблема дуалізму джерел міжнародного приватного права. Співвідношення і взаємодія основних джерел міжнародного приватного права. Міжнародний договір як джерело міжнародного приватного права: поняття, види. Теорія трансформації міжнародно-правових норм в систему внутрішньодержавного права. Універсальні і регіональні договори з питань міжнародного приватного права. Різновиди двосторонніх договорів, що містять норми міжнародного приватного права (договори про правову допомогу, про взаємний захист інвестицій; торгівлі; про уникнення подвійного оподаткування). Національне законодавство як джерело міжнародного приватного права. Загальне та

спеціальне законодавство України з питань міжнародного приватного права. Основні положення Закону України «Про міжнародне приватне право». Законодавство про міжнародне приватне право іноземних держав. Звичай як джерело міжнародного приватного права. Міжнародний звичай: поняття, способи визнання державою. Особливості звичаю у порівнянні з міжнародним договором. Звичаї ділового обороту. Застосування звичаїв і традицій в міжнародній торгівлі. Джерела Lex Mercatoria. ІНКОТЕРМС. Уніфіковані звичаї і правила МТП. Юридична природа документів, розроблених МТП. Принципи УНІДРУА. Судова й арбітражна практика як джерело міжнародного приватного права: англо-американський та континентальний підхід. Доктрина права, аналогія права і закону, загальні принципи права як джерела міжнародного приватного права. Автономія волі суб'єктів відносин як джерело міжнародного приватного права. Сучасні глобальні тенденції розвитку міжнародного приватного права. Взаємодія міжнародного публічного і міжнародного приватного права. Уніфікація і гармонізація права. Уніфікація в міжнародному приватному праві як основна тенденція його вдосконалення і розвитку. Діяльність міжнародних організацій в сфері уніфікації права. Гаазька конференція з міжнародного приватного права. Міжнародний інститут з уніфікації приватного права (УНІДРУА). Міжнародна торгова палата (МТП). Юридична природа документів, розроблених МТП. Комісія ООН по праву міжнародної торгівлі (ЮНСІТРАЛ): правовий статус, структура, функції та компетенція. Систематизація і кодифікація в міжнародному приватному праві. Кодифікація міжнародного приватного права іноземних держав. Концептуальні підходи до кодифікації міжнародного приватного права України. Нові горизонти правового регулювання в міжнародному приватному праві.

Вступ до теми

Особливість міжнародного приватного права як полісистемного

комплексу визначається не тільки характерними рисами його предмету і джерел. Специфічним є також і метод (спосіб) правового регулювання, що використовується в МПП. Його основним завданням є усунення колізії, що виникає в процесі здійснення міжнародних відносин приватноправового характеру - «колізії» законів, при якій два або більше нормативних акти з різних правових систем одночасно претендують на врегулювання одного і того ж фактичного складу.

Така ситуація достатньо рідкісна в тих випадках, коли суспільні відносини виникають між суб'єктами однієї і тієї ж державної приналежності і в межах конкретної держави. Проте якщо вони мають одну або декілька складових, що додають відповідним відносинам міжнародного характеру, то подібний фактичний склад як би одночасно «прив'язується» відразу до декількох правових систем, кожна з яких потенційно може бути використана в даному випадку. Тому завдання правозастосування значно ускладнюється, оскільки зі всіх систем, що претендують на регулювання взаємин суб'єктів, необхідно вибрати одну.

Колізійний спосіб регулювання. Йому міжнародне приватне право фактично зобов'язане своїм народженням і подальшим розвитком. Проблема вибору належного джерела регулювання вирішується в даному випадку за допомогою використання спеціальних колізійних норм, що формулюють принципи, на основі яких визначається застосовне матеріальне право.

Колізійний спосіб регулювання іноді називають відсиланням, оскільки, на думку деяких дослідників, колізійна норма лише «передає» відповідні відносини на дозвіл компетентного правопорядку, а не регулює їх сама.

Не дивлячись на простоту, що здається, застосування колізійного способу зв'язане з рядом об'єктивних труднощів і недоліків, які значно знижують ефективність його дії.

По-перше, вказаний спосіб не сприяє досягненню одноманітності

вирішення однакових за змістом правових суперечок або інших конфліктних ситуацій між контрагентами в судах різних держав, оскільки норми національних правових систем можуть по-різному підходити до регулювання одних і тих само відносин.

По-друге, оскільки колізійні норми містяться в законодавстві різних держав, виникає колізія між самими цими нормами. Тому іноземне право, до якого посилає колізійна норма, може у свою чергу передбачити необхідність застосування нормативних розпоряджень першої держави або якої-небудь третьої країни. Іншими словами, в даному випадку жодна з національних правових систем може не визнати себе компетентною в регулюванні спірного правовідношення.

Останнім часом міжнародне співтовариство робить значні зусилля з усунення суперечностей між колізійними нормами різних країн. Для цієї мети використовуються міжнародні договори, що укладаються між державами. Їх учасники приймають на себе зобов'язання застосовувати сформульовані в таких угодах одноманітні колізійні норми по певному кругу відносин, що входять в предмет регулювання МПрП. Проте прогрес, досягнутий сьогодні в цій області, все ще не можна визнати істотним.

По-третє, колізійний метод регулювання, не дивлячись на те, що використовується при регулюванні міжнародних відносин, є національним за своєю суттю. Матеріальний закон, до застосування якого неминуче приводить колізійний метод, в переважній більшості випадків буде внутрішнім законом конкретної держави, спочатку не розрахованим на регулювання відносин типу МПрП.

По-четверте, в тих випадках, коли відповідно до колізійних норм підлягає застосуванню іноземне право, виникає серйозна проблема з'ясування його змісту, тлумачення і принципів реалізації. Проведення якісної роботи в цій області представляє значну складність для національних правоохоронних органів різних країн, які, звичайно, не

можуть знати право іноземної держави з таким ступенем детальності, як своє.

Матеріально-правовий метод регулювання. Вирішення проблеми вибору застосовного права в рамках цього методу забезпечується за допомогою використання уніфікованих матеріальних норм, які регулюють поведінку суб'єктів відносин типу МПрП без допомоги колізійних механізмів.

Поява матеріально-правового методу була викликана прагненням учасників міжнародного спілкування замінити суперечні положення національного законодавства окремих країн системою однорідних нормативних розпоряджень, призначених для безпосереднього регулювання міжнародних неміждержавних невладних відносин. Спочатку цей метод застосовувався тільки в області міжнародної торгівлі – сфери, для регулювання якої національне право було найменш пристосовано, а потім розповсюдився на інші інститути міжнародного приватного права включаючи міжнародний цивільний процес.

В даний час основною формою досягнення уніфікації матеріально-правового регулювання відносин в області МПрП є міжнародні договори. Як правило, всі вони є підсумком багаторічної напруженої роботи міжнародних організацій, конференцій і відображають баланс інтересів окремих держав у відповідних питаннях.

Уніфікація норм міжнародного приватного права можлива сьогодні також за допомогою затвердження міжнародно-правових звичаїв, що виробляються на основі широкої і одноманітної практики міжнародної співпраці.

Нарешті, як неправові допоміжні уніфіковані норми, що надають дію на регулювання відносин типу МПрП, слід розглядати рекомендації міжурядових і неурядових міжнародних організацій і асоціацій (наприклад, Арбітражний регламент Комісії ООН по праву міжнародної торгівлі 1976 р., публікації Міжнародної торгової палати в Парижі або

типові договори на постачання готових виробів, що розробляються різними міжнародними торговими асоціаціями), а також міжнародні звичаї.

Як і колізійний метод, метод матеріально-правового регулювання відносин типу МПрП володіє рядом недоліків, до яких можна, зокрема, віднести:

1) порівняно вузьку наочну сферу розповсюдження уніфікованих матеріальних норм. Даний факт пояснюється небажанням держав на сучасному етапі розвитку міжнародних відносин відмовлятися у ряді випадків від національно-правового регулювання відносин, що входять в предмет МПрП, на користь регулювання міжнародно-правового;

2) наявність значної кількості пропусків і нечітких формулювань в текстах актів, що містять уніфіковані норми. Навіть у тих випадках, коли держави прийшли до згоди щодо необхідності розробки того або іншого договору, вони не завжди здатні прийти до такої угоди щодо змісту складових його норм. Тому багато міжнародних джерел МПрП носять узагальнений і неповний характер, що знижує їх регулятивні можливості і іноді може привезти до необхідності їх деталізації на рівні національного законодавства. У останньому випадку регулювання відносин буде вже неможливим без використання колізійного методу;

3) диспозитивний характер розпоряджень більшості уніфікованих норм. Прагнення розширити наочну сферу міжнародних джерел МПрП і кількість суб'єктів, на яких вони поширювали б свою дію, вимушують творців міжнародних договорів і конвенцій в більшості випадків відмовлятися від використання в їх текстах положень імперативного характеру. Ця обставина відкриває цілком легальні шляхи для вибіркового застосування учасниками міжнародних неміждержавних невідносин такого роду джерел або навіть свідомого їх ігнорування;

4) сам по собі факт наявності уніфікованих норм не усуває проблеми

їх одноманітного застосування. Однакові категорії і поняття, що використовуються в міжнародно-правових джерелах МПрП, можуть по-різному розумітися, тлумачитися і використовуватися в різних країнах.

Під джерелами міжнародного приватного права в юридичній науці розуміють, зокрема, форми, в яких знаходить вираження правова норма. Міжнародному приватному праву відомі декілька форм юридичного офіційного буття, існування норм міжнародного приватного права. Це: 1) внутрішнє законодавство; 2) міжнародні договори; 3) міжнародні й торговельні звичаї; 4) судова та арбітражна практика.

Іноді джерелом міжнародного приватного права вважають доктрину. Проте у більшості правових систем вона не є джерелом міжнародного приватного, та зрештою, й усіх інших галузей права. Можна вказувати на її допоміжне значення в розвитку й удосконаленні права, в правозастосовчому процесі.

Наявність міжнародних договорів та звичаїв є особливістю джерел права цієї галузі. Тому можна небезпідставно говорити про подвійність джерел міжнародного приватного права. Вона полягає в тому, що, з одного боку, джерелами права є міжнародні угоди та міжнародні звичаї, а з іншого – норми законодавства та судова практика окремих держав, а також санкціоновані державою звичаї, що застосовуються у сфері торгівлі та мореплавства. Подвійність джерел указаної галузі права не впливає на єдність предмета регулювання – цивільно-правові відносини з «іноземним елементом». Згадана властивість джерел права завжди викликає питання щодо їх юридичної сили. Так, у конституціях держав, інших нормативних актах звичайно закріплюється юридична сила норм конституції держави та актів, прийнятих на її основі, а також міжнародних угод. Питання щодо примату одних норм перед іншими, їх рівноцінності чи визнання як однієї юридичної системи закріплено в конституціях ФРН, Італії, Франції, Тунісу, Сенегалу, Португалії, Ірландії та ін.

Наприклад, Конституція Франції містить загальне положення, відповідно до якого міжнародні договори та угоди, ратифіковані чи схвалені у встановленому порядку, після опублікування користуються пріоритетом перед законами Франції за умови застосування кожної угоди чи договору іншою договірною державою (ст. 55). У Конституції ФРН такого положення про пріоритет норми міжнародного договору перед нормою внутрішнього закону немає, а тому в цій правовій системі застосовують загальні правила: спеціальний закон (норма) користується перевагою перед загальним законом (нормою). Норма права, прийнята пізніше, скасовує попередньо прийняту норму з того ж питання. Нормативно-правові акти Китаю визнають пріоритет за нормами міжнародних договорів із участю цієї держави, якщо вони інакше вирішують певне питання, ніж національне законодавство. Виняток з цього правила становлять норми договору, стосовно яких Китай зробив застереження. У джерелах права деяких держав питання співвідношення юридичної сили норм національного законодавства та міжнародних договорів так і не знайшло вирішення.

У Конституції України вказано, що вона має найвищу юридичну силу, на її основі приймається інше законодавство, а чинні міжнародні договори України, згода на обов'язковість яких надана Верховною Радою України, є частиною національного законодавства України. Укладення міжнародних договорів, які суперечать Конституції України, можливе лише після внесення відповідних змін до Конституції України (ст. 9).

До міжнародних договорів за участю України, які застосовуються для регулювання відносин у сфері міжнародного приватного права, повністю застосовують загальноприйняті принципи міжнародного права, у тому числі й виражені у нормах Віденської конвенції про право міжнародних договорів від 23 травня 1969 р. (чинна для України з 13 червня 1986 р.), Віденської конвенції про правонаступництво держав стосовно договорів від 23 серпня 1978 р. (чинна для України з 26

листопада 1992 р.). Важливе значення має Доктрина, яка тлумачить питання укладення, набуття чинності, завершення дії міжнародних договорів та їх зміст.

Вирішення питання співвідношення юридичної сили джерел міжнародного приватного права є важливим ще й тому, що питома вага кожного з видів джерел права у різних правових системах неоднакова. При цьому часто до певного правовідношення можуть застосовуватися норми, що містяться в різних джерелах права.

Внутрішнє законодавство як джерело міжнародного приватного права. Термін «внутрішнє законодавство» тут вживається у широкому розумінні. Маються на увазі не тільки закони, але й підзаконні акти держави. Належність норм внутрішнього законодавства до джерел міжнародного приватного права залежить від змісту предмета цієї галузі права у конкретній правовій системі.

Для міжнародного приватного права України значення мають окремі норми Конституції України. Так, у ч. 3 ст. 25 Конституції вказано, що Україна гарантує піклування та захист своїм громадянам, які перебувають за її межами. У ч. 1 ст. 26 зазначається, що іноземці та особи без громадянства, які перебувають в Україні на законних підставах, користуються тими самими правами і свободами, а також несуть такі самі права і обов'язки, як і громадяни України, за винятками, встановленими Конституцією, законами чи міжнародними документами України.

Закони та нормативно-правові акти, які є джерелами міжнародного приватного права, поділяються на такі, що:

- 1) повністю регулюють відносини цієї галузі права або ж
- 2) певна частина норм яких регулюють ці відносини.

До першої групи належать, наприклад, Закони України «Про міжнародне приватне право» від 25 червня 2005 р.; «Про правовий статус іноземців та осіб без громадянства та осіб без громадянства» від 4 лютого 1994 р.; «Про режим іноземного інвестування» від 19 березня 1996 р.;

Консульський статут України, Положення про форму зовнішньоекономічних договорів (контрактів), затверджене наказом Міністерства економіки та з питань європейської інтеграції України 6 вересня 2001 р. (zareestrowane в Міністерстві юстиції України 21 вересня 2001 р. за № 833/6024) та ін.

В іноземних державах, особливо тих, що належать до «сім'ї континентального права», приблизно з 60-х рр. широко практикується прийняття законів з питань міжнародного приватного права, які діють і до сьогодні. Наприклад, прийнятий у 1963 р. в Чехословаччині Закон з міжнародного приватного права та процесу (в редакції Закону 1969 р.) діє сьогодні в Чехії та Словаччині. Чинним є Закон з міжнародного приватного права Польщі 1965 р. Наприкінці 70-х- на початку 80-х рр. схвалення законів із зазначених питань активізувалося. Так, Закон з міжнародного приватного права прийнято в Австрії 1978 р., в Угорщині – 1979 р.; в Туреччині (з міжнародного приватного права та процесу) – 1982 р.; в ФРН – 1986 р. Одним із найдетальніших щодо регламентації правовідносин є Закон з міжнародного приватного права Швейцарії 1987 р., який налічує близько 200 статей. З 1992 р. однойменний закон діє у Румунії. Відповідно до Закону від 26 червня 1991 р. з деякими змінами у Хорватії, а також у Словенії, Сербії та Чорногорії діє Закон колишньої СФРЮ «Про вирішення колізій між законом і нормами іноземного права у певних правовідносинах» 1982р. Закон про міжнародне приватне право (різні положення) був прийнятий у Великобританії 1995 р. Проте, незважаючи на його назву, він присвячений тільки окремим питанням. Цей Закон реалізував пропозиції англійської та шотландської комісії по праву, яка тривалий час розглядала питання про реформу міжнародного приватного права. Закон набував чинності поступово. Остаточного почав діяти з 1 листопада 1996 р.

Закони з міжнародного приватного права є комплексними актами, оскільки вони містять систему матеріально-правових та колізійних норм,

які регулюють загальні питання: кваліфікації, зворотного відсилання, встановлення змісту іноземного права, взаємності, реторсії та ін. Але переважно норми цих законів регламентують правовий статус фізичних та юридичних осіб; право власності, зокрема інтелектуальної; зобов'язальні, шлюбно-сімейні та трудові відносини; питання спадкування тощо. До вказаних законів можуть включатися також питання юрисдикції, цивільного процесу, визнання й виконання рішень судів та інших органів іноземної держави.

У деяких правових системах окремі розділи (частини, книги) цивільних кодексів містять норми міжнародного приватного права. Наприклад, у провінції Квебек (Канада) з 1 січня 1995 р. набула чинності книга X нового Цивільного кодексу. Це кодифікація норм міжнародного приватного права та міжнародного цивільного процесу.

Крім законів з міжнародного приватного права та спеціальних розділів (частин, книг) цивільних кодексів, в іноземних правових системах є й інші нормативні акти, спеціально прийняті для регулювання цивілістичних відносин з «іноземним елементом». Вони доповнюють закони з міжнародного приватного права або ж певною мірою замінюють їх, як це робить декрет про економічне, промислове, наукове й технічне співробітництво з іноземними юридичними та фізичними особами, прийнятий у Болгарії 1974 р.

Чимало держав, особливо тих, що розвиваються, приймають інвестиційні кодекси чи спеціальні інвестиційні закони, в яких визначаються: правове положення змішаних підприємств; правила націоналізації приватної іноземної власності; переведення платежів; положення про арбітраж тощо. Таким є, наприклад, Інвестиційний кодекс Алжиру 1994 р. У багатьох латиноамериканських державах діють спеціальні закони про придбання іноземних технологій.

У державах «сім'ї загального права» нормативних актів щодо регулювання відносин у міжнародному приватному праві є досить мало.

До них належать, зокрема, закони про імунітет держави (наприклад, прийнятий у Великобританії 1978 р.), Закон з міжнародного приватного права штату Луїзіана 1991 р., деякі інші.

Другу групу законодавства становить значна кількість юридичних актів, у яких тільки окремі норми чи спеціальні розділи регламентують правовідносини з «іноземним елементом». В Україні це здебільшого колізійні норми, які містяться в останніх розділах кодифікованих актів. Такими є, наприклад, Цивільний кодекс України, Сімейний кодекс України.

Схожим чином регламентуються цивілістичні правовідносини з «іноземним елементом» у багатьох державах «сім'ї континентального права». Наприклад, колізійні норми щодо регулювання цих відносин є в розділі 11 Сімейного кодексу Болгарії 1985 р., в окремому розділі Цивільного процесуального кодексу (в редакції 1983 р.) цієї ж держави. Окремі норми, спрямовані на регулювання певного кола правовідносин з «іноземним елементом», містять, наприклад, Закон Болгарії про зобов'язання і договори 1950 р.; Закон про морське право Польщі 1961р.

У державах «сім'ї загального права» нормативні акти, окремі правила яких також спрямовані на регулювання відносин з «іноземним елементом», ухвалюються дедалі частіше. Так, у Великобританії значення для міжнародного приватного права мають норми законів про арбітраж 1975р., про заповіти 1963р., про усиновлення 1968р., про визнання судових рішень про розлучення та окреме проживання подружжя 1971р., про докази в судочинстві в інших державах 1975р., низка законів, що регулюють питання морських, залізничних, автомобільних перевезень і т. ін.

У США і Великобританії певне значення мають приватні кодифікації, складені на основі узагальнення судових прецедентів. Найвідоміша кодифікація у Англії міститься в курсі Дайсі, а в США – у складеному в 1934 р. Американським інститутом права «Зводі законів

про конфлікт законів» на основі тритомного курсу Біля та у другому «Зводі законів про конфлікт законів», що вийшов у світ 1971 р.

Міжнародні договори як джерело міжнародного приватного права.

Практика регламентації правовідносин у договірній формі важлива для держав, оскільки норми міжнародних угод у більшості правових систем є основним джерелом регулювання питань, які належать до сфери міжнародного приватного права. Міжнародні договори (угоди) досягають такого становища тому, що містять уніфіковані норми, які спеціально створюються для врегулювання міжнародних невлadних відносин.

Зазначені угоди можна класифікувати за різними критеріями, зокрема за:

предметом регулювання (зовнішньоекономічні, шлюбно-сімейні відносини тощо);

видом норм, які містяться у них (колізійні, матеріально-правові, змішані);

кількістю учасників (дво- та багатосторонні); суб'єктами, які створюють їх чи під егідою яких вони укладаються (держави, їх союзи, міжнародні організації, наприклад, Міжнародна організація праці, Всесвітня організація охорони здоров'я;

ступенем потреби їх опосередкованості в законодавстві держав (потребують трансформації в національне законодавство або ж «самовиконувані», тобто такі, що потребують тільки національної норми-відсилання).

У будь-якій державі більшість норм міжнародного договору застосовують до правовідносин унаслідок трансформації, тобто перетворення їх у норми внутрішньодержавного права. Форми здійснення трансформації передбачаються національним законодавством держав. До них належать, зокрема, ратифікація, прийняття актів про застосування міжнародного договору, видання іншого національного нормативного акту.

У законодавстві України визначено принципи та правила дії міжнародних угод з її участю, чисельність яких щороку зростає. Значна їх частина стосується питань, що становлять предмет міжнародного приватного права. У цьому зв'язку актуальним є положення Декларації про державний суверенітет України від 16 липня 1990 р., яким вказано на застосування у нашій державі норм міжнародного права, що визнані нею (розділ IV). Це означає й застосування норм міжнародних угод.

Відповідно до Закону України «Про правонаступництво України» від 12 вересня 1991 р. на території нашої держави діють акти, ухвалені Верховною Радою УРСР, оскільки вони не суперечать законам України, прийнятим після проголошення незалежності України (ст. 3). Наша держава підтвердила свої зобов'язання за міжнародними договорами, укладеними УРСР до проголошення незалежності України (ст. 6). Вона стала також правонаступницею прав та обов'язків за міжнародними договорами Союзу РСР, які не суперечать Конституції України та інтересам республіки (ст. 7). Отже, з питань міжнародного приватного права діючими є певні міжнародні угоди, укладені свого часу СРСР та визнані у відповідній формі Україною. Вони будуть чинними, зокрема, до прийняття нових міжнародних угод із тих же питань.

Підтвердженням цього є, наприклад, домовленість, виражена в Протоколі між Урядом України та Урядом Королівства Бельгії про правові основи співробітництва від 10 березня 1992 р. Ним передбачено, що угоди, укладені між СРСР і Королівством Бельгія, а також Бельгійсько-люксембурзьким економічним союзом, якщо вони не суперечать законодавству та інтересам України й Королівства Бельгії, будуть діяти до укладення двосторонніх угод, які регламентуватимуть їхнє співробітництво у галузях, що становлять взаємний інтерес.

Меморандумом щодо подальшого застосування двосторонніх угод у відносинах між Україною і Республікою Австрія від 8 листопада 1993р. вказані держави підтвердили свій намір врегулювати через обмін нотами

двосторонні договірні відносини у нових умовах, що склалися після проголошення України незалежною державою відповідно до положень їхніх конституцій. До здійснення обміну такими нотами Сторони зобов'язались надалі застосовувати ті двосторонні угоди, які свого часу були чинними між Республікою Австрія та СРСР. Сторони також вирішили інтенсивно продовжувати взаємні консультації з метою з'ясування, які угоди й надалі будуть чинними, а які мають бути замінені новими.

Правонаступництво може виявлятися і щодо багатосторонніх договорів. Так, 1985 р. СРСР уклав міжурядову Угоду з Болгарією, Німеччиною, Румунією і Чехословаччиною про будівництво Криворізького гірничо-збагачувального комбінату окислених руд. Після розпаду СРСР і розподілу його власності 1994 р. було підписано міжурядові Угоди між Україною, Румунією і Словаччиною (правонаступницею Чехо-Словаччини) щодо продовження будівництва вказаного комбінату (ФРН на цей момент вийшла зі складу учасників, а Республіка Болгарія заявила про значне скорочення й без того невеликої частки своєї участі).

З багатьма державами Україна, ставши суверенною, уклала нові міжнародні угоди. Порядок їх дії на території України визначається, зокрема, Законом «Про міжнародні договори України». До цих угод належать:

1. Договори про надання правової допомоги у цивільних та/чи сімейних і кримінальних справах. Норми цих договорів вказують обсяг правової допомоги, яка надається громадянам договірних держав та їх юридичним особам і полягає в зносинах центральних органів держав, таких як Міністерства юстиції, Генеральної Прокуратури, з метою використання нових процесуальних дій на території держави, наприклад допит свідка, виконання рішення іноземного суду. Норми договорів відсилають до законодавства держави, яке слід застосовувати для

вирішення питань про право- та дієздатність фізичної особи, правоздатність юридичної особи, обмеження в дієздатності або визнання особи недієздатною, визнання безвісно відсутнім, оголошення померлим і встановлення факту смерті, укладення, розірвання та визнання шлюбу недійсним, особисті й майнові стосунки подружжя, правові стосунки між батьками і дітьми, усиновлення, опіку й піклування, нерухоме та рухоме майно, зобов'язання з деліктів, спадкування, трудові правовідносини, визнання й виконання рішення суду.

Договори про надання правової допомоги у цивільних справах за участю України як суверенної держави були підписані, наприклад, з: Турецькою Республікою 23 листопада 2000 р. (ратифікований 5 липня 2001 р.); Чеською Республікою 28 травня 2001 р. (ратифікований 10 січня 2002 р.); Грецькою Республікою 2 липня 2002 р. (ратифікований 22 листопада 2002 р.); Угорською Республікою 2 серпня 2001 р. (ратифікований 10 січня 2002 р.).

Ці та інші угоди про правову допомогу регулюють питання щодо її обсягу, компетенції органів юстиції держав. Вони містять як матеріально-правові, так і колізійні норми.

2. Консульські угоди (статути) регламентують, зокрема, повноваження консула щодо правового статусу громадян України, майна, що знаходиться на території консульського округу. Так, Україною укладено консульські конвенції з Угорщиною 30 травня 1991р., Румунією 3 вересня 1992 р., В'єтнамом 8 липня 1994 р., Корейською Народно-Демократичною Республікою 8 липня 1994 р., Болгарією 24 липня 1996 р., Молдовою 5 січня 1997 р., Грузією 14 лютого 1997 р., Азербайджаном 24 березня 1997 р., Туркменістаном 29 січня 1998 р., Узбекистаном 19 лютого 1998 р. та іншими державами.

3. Угоди, які спрямовані на регламентацію окремих інститутів міжнародного приватного права, розглядатимуться далі. Доречно зазначити, що найбільша кількість угод за участю України укладається з

питань зовнішньоекономічної діяльності; взаємного захисту інвестицій; транспортних перевезень; авторського права.

У деяких випадках міжнародний договір є основним актом, який дозволяє встановлення певних правовідносин. Так, відповідно до ч. 2 ст. 7 Закону України «Про виключну (морську) економічну зону України» від 16 травня 1995р. , промисел рибних та інших живих ресурсів, а також дослідження, розвідка та інші операції, пов'язані з таким промислом у виключній (морській) економічній зоні України, здійснюються іноземними юридичними та фізичними особами лише на підставі міжнародних угод.

З плином часу кількість міжнародних угод, порівняно з іншими джерелами права, зростає. Ця тенденція характерна для сфер економічного, науково-технічного співробітництва, регулювання різних видів перевезень, авторського, винахідницького, патентного права, трудових правовідносин, правової допомоги з питань застосування матеріального та процесуального права.

Розвиток договірного права призвів до того, що на початку ХХ століття юристи пропонували розробити єдиний універсальний акт, застосовуваний до регулювання правовідносин у всіх державах. Цю місію мав виконати, зокрема, Кодекс міжнародного приватного права від 25 листопада 1928 р. Розроблений латиноамериканським юристом Бустаманте, він став відомим під назвою Кодекс Бустаманте. Норми зазначеного договору декларують національний режим у здійсненні прав Іноземців, які є громадянами держав-учасниць Кодексу. Договір регулює й інші загальні питання міжнародного приватного права, наприклад застосування норм про публічний порядок. Врегульовано питання, пов'язані з місцезнаходженням фізичних чи юридичних осіб, виникненням та припиненням їх право- та дієздатності. Кодекс містить норми про шлюбно-сімейні відносини, власність, зобов'язання, позовну давність, міжнародний цивільний процес. Оскільки ці норми не знайшли

широкого застосування, зазначені питання сьогодні регулюються іншими міжнародними договорами. Після прийняття цього Кодексу було констатовано, що досягти всесвітньої уніфікації неможливо. Проте міжнародне співтовариство й до сьогодні шукає шляхи гармонізації та уніфікації норм приватного права. Зокрема, ефективною є праця у вузьких його сферах. Так, у 1976 р. датський вчений, професор О. Ландо запропонував підготувати Європейський Звід Контрактного Права (European Restatement of Contract Law). Ця ідея стала реалізовуватися шляхом створення документа за назвою «Принципи Європейського Контрактного Права».

У 1989 р. Європейський Парламент приймає резолюцію про початок підготовчих робіт, спрямованих на створення Європейського Кодексу Приватного Права. Запропоновано обмежити предмет регулювання майбутнього Кодексу тільки контрактами, квазі-контрактами, деліктами та речовим правом.

Звичай як джерело міжнародного приватного права.

Звичай – це правило, яке склалося давно, систематично застосовується, хоч і не потребує своєї фіксації у певній правовій формі. Звичаї поділяються на міжнародні й торговельні.

Міжнародні правові звичаї засновані на послідовному й тривалому застосуванні певних норм. Обумовлені суверенітетом і рівністю держав, міжнародні правові звичаї стають обов’язковими для них. Тому в міжнародному приватному праві застосовується принцип: «рівний над рівним не має юрисдикції»; заборонено дискримінацію іноземних громадян тощо.

Якщо міжнародний звичай не ґрунтується на засадах суверенітету й незалежності держав, але спрямований на регулювання окремих питань, наприклад колізій між законами, то він обов’язковий для держави тільки: по-перше, якщо такий звичай застосовується у практиці держави; по-друге, якщо держава прямо визнала його в законі чи дипломатичному

акті. Тобто, міжнародний правовий звичай повинен бути визнаний державою у певній формі. Наприклад, абз. 3 Положення про форму зовнішньоекономічних договорів (контрактів), затвердженого наказом Міністерства економіки та з питань європейської інтеграції України від 6 вересня 2001 р. (зареєстрованому в Міністерстві юстиції України 21 вересня 2001 р. за № 833/6024) вказує на право суб'єктів підприємницької діяльності при складанні тексту договору (контракту) використовувати відомі міжнародні звичаї, якщо це не заборонено прямо та у виключній формі Законом України «Про зовнішньоекономічну діяльність» та іншими законами.

Різновидом міжнародних правових звичаїв є звичаї торговельні, які широко використовуються у міжнародній торгівлі й торговельному мореплавстві. Вони є обов'язковими для застосування, якщо: 1) норми законодавства безпосередньо відсилають до них; 2) сторони під час укладення контракту дійшли згоди регулювати свої відносини певним чином. Якщо ж відносини між сторонами не врегульовані законодавством та умовами контракту, суд, вирішуючи спірне питання, може також застосовувати торговельні звичаї.

Міжнародному приватному праву відомо декілька приватних кодифікацій торговельних звичаїв та звичаїв торговельного мореплавства. Наприклад, Йорк-Антверпенські правила про загальну аварію, прийняті Міжнародним морським комітетом на конференції в Амстердамі у 1949 р. За ними визначаються збитки, викликані загальною аварією. Застосування цих правил залежить від наявності відсилання до них у договорі перевезення або у страховому полісі. Серед зводів правил інших міжнародних організацій можна вказати, зокрема, Застереження для морського страхового полісу Інституту Лондонських страховиків 1982 р.

Приватна кодифікація торговельних звичаїв були проведена 1927р. на з'їзді представників торгових палат у Варшаві. У 1932 р. цю кодифікацію було доповнено в Оксфорді (Варшавсько-Оксфордські

правила з угод СІФ). Вказані звичаї також застосовують у випадку відсилання до них.

У 1936 р. Міжнародною торговою палатою в Парижі було запропоновано до використання Правила ІНКОТЕРМС (Міжнародні комерційні терміни). Це умови, які визначають права та обов'язки учасників торговельних відносин стосовно предмета торгівлі, ціни контракту, страхування і т.ін. Умови позначаються латинськими літерами (наприклад, FAS, CPT, DES) та розшифровуються термінологією англійської мови. У 1953, 1967, 1976, 1980, 1990, 2000рр. до ІНКОТЕРМС вносилися зміни та доповнення, які відображали практику торгівлі. Так, редакція Правил 1990 р. була викликана появою нової техніки транспортування товарів, пересилання документації, використання електронних систем опрацювання інформації. Практика держав свідчить, що в угоді купівлі-продажу можна посилатися на звичай з указаних правил будь-якої їх редакції з зазначенням року цієї редакції у зовнішньоекономічному договорі (контракті). Якщо використання Міжнародних комерційних термінів в окремих країнах має особливості, про це також слід вказати у цьому договорі.

У разі, коли певне правило, застосовуване до угод, може бути кваліфіковано як звичай, це не завжди означає, що він є міжнародним. Тобто, можна говорити про існування національного звичаю у сфері міжнародної торгівлі.

У державах системи загального права міжнародні комерційні терміни знаходять своє закріплення у нормативних актах. Так, Єдиний торговельний кодекс США закріплює умови FOB, FAS тощо.

Іншим прикладом звичаїв, використовуваних багатьма правовими системами, є Уніфіковані правила та звичаї для документарних акредитивів 1974 р., розроблені Міжнародною торговою палатою.

Тема 3.Методика дослідження вчення про колізійну норму

Лекційний курс

Колізійна проблема. Поняття і передумови колізій законів в міжнародному приватному праві. Сфера виникнення колізій. Міждержавні та міжобласні (інтерлокальні) колізії. Інтерперсональні і інтертемпоральні колізії. Поняття і функції колізійної норми. Особливості колізійної норми як норми, яка визначає право, що підлягає застосуванню. Колізійна норма як норма цивільного права. Структура колізійної норми. Обсяг і прив'язка – елементи колізійної норми. Класифікація колізійних норм. Види колізійних норм за формою колізійної прив'язки (односторонні, двосторонні). Види колізійних норм за характером їх юридичної сили (імперативні, диспозитивні, альтернативні). Кумулятивні колізійні норми. Система колізійних норм. Прості і складні колізійні норми. Жорсткі і гнучкі колізійні норми. Абсолютно-визначені і відносно-визначені колізійні норми. Типи колізійних прив'язок. Особистий закон фізичної особи. Закон юридичної особи. Закон місцезнаходження речі. Закон місця здійснення акту і його різновиди. Закон країни, з якої приватноправове відношення найбільш тісно пов'язано. Закон країни продавця. Закон суду. Закон прапора. Закон місця роботи. Закон місця заподіяння шкоди. Закон найбільш тісного зв'язку. Автономія волі: сутність, відмінність від колізійної прив'язки, сфера застосування, межі. Форма угоди про вибір права. Локалізація автономії волі. Вибір права для позадоговірних відносин. Сучасні тенденції розвитку колізійного права. Гнучкі колізійні норми. Асоціації колізійних норм. Уніфікація колізійних норм. Колізійне право ЄС. Тлумачення колізійної норми. Проблема правової кваліфікації в МПрП. Сутність прихованих колізій («конфлікт кваліфікацій»). Первинна і вторинна кваліфікація. Основні теорії кваліфікації (кваліфікація за законом суду (*lex fori*); за законом, що має найтісніший зв'язок з регульованим ставленням (*lex causae*); автономна кваліфікація). Дія колізійних норм. Поняття зворотного відсилання і відсилання до закону третьої держави. Позитивні і негативні колізії. «Колізії

колізій». Шляхи усунення «колізії колізій». Рішення проблеми зворотного відсилання в праві України. Обмеження застосування іноземного права. Поняття громадського порядку в міжнародному приватному праві. Правова природа публічного порядку. Позитивне і негативне застереження про публічний порядок. Дія застереження про публічний порядок. Наслідки застосування застереження про публічний порядок. Концепція «надімперативних» норм. Відмінність інституту імперативних норм від інституту громадського порядку. Види імперативних норм міжнародного приватного права. Механізм дії імперативних норм міжнародного приватного права. Імперативні норми міжнародного приватного права іноземної держави. Проблема обходу закону. Взаємність і реторсії. Підстави і межі застосування права іноземної держави. Загальний підхід до розуміння іноземного права. Встановлення змісту іноземного закону. Роль суду у встановленні змісту іноземного права. Обсяг встановлюваного іноземного права. Роль компетентних органів і установ (органів юстиції, зовнішніх зносин, вищих судових органів) в процесі встановлення змісту іноземного права. Роль експерта. Роль сторін. Підтвердження достовірності інформації про іноземне право. Терміни встановлення змісту іноземного права. Правові наслідки неможливості встановлення змісту іноземного закону. Застосування права держави з множинністю правових систем. Застосування права невизнаної держави. Специфіка застосування права іноземної держави. Правові наслідки неправильного визначення іноземного права та неправильного застосування іноземного права.

Вступ до теми

Основне призначення міжнародного приватного права зводиться до виявлення і пошуку шляхів вирішення колізійної проблеми.

У міжнародному приватному праві «конкуренція» правових систем, що одночасно претендують на регулювання одних і тих саме суспільних відносин, усувається головним чином за допомогою колізійних норм. Відповідно до ст.1 Закону України «Про міжнародне приватне право» під колізійною нормою слід

розуміти норму, що визначає право якої держави підлягає застосуванню до правовідносин з іноземним елементом. Ці норми вирішують колізійну проблему на основі вибору права певної держави, з якою пов'язані елементи правовідношення.

Колізійні норми є центральним інститутом міжнародного приватного права незалежно від того, як в доктрині визначаються його поняття, природа, система або джерела. Їх специфіка полягає в тому, що колізійні норми безпосередньо не визначають права і обов'язки сторін правовідношення, а лише вказують на компетентний правопорядок для вирішення цього питання. Тому практичне застосування колізійної норми можливе тільки разом з правовою системою тієї країни, до якої вона відсилає.

В структурі будь-якої колізійної норми можна виділити дві основні частини: обсяг і прив'язка (формула прикріплення). Обсяг колізійної норми визначає вид правовідношення, відносно якого вона повинна використовуватися. Прив'язка вказує на правову систему (законодавство), яке необхідно застосувати в даному випадку.

Важливо підкреслити, що формальний, тобто позначений в колізійній нормі обсяг може не співпадати з її фактичним обсягом, якщо частина відносин, на які розповсюджується норма, за допомогою додаткових колізійних правил «перепідпорядковується» іншим правовим системам.

На перший погляд може здатися, що з погляду структури колізійні норми істотно відрізняються від звичайних правових норм, які полягають, як правило, в різних поєднаннях з гіпотези (умови застосування норми), диспозиції (власне правила поведінки) і санкції (засіб примусу). Проте при ретельнішому аналізі цього питання неважко відмітити, що існує багато загального між гіпотезою звичайної норми і обсягом норми колізійної, з одного боку, так само як і між диспозицією і прив'язкою цих правил поведінки, з іншого.

Залежно від ряду об'єктивних критеріїв, які характеризують суть і зміст колізійних норм, можна виділити наступні їх різновиди:

1. За формою колізійної прив'язки. З погляду цього критерію в

міжнародному приватному праві розрізняють двосторонні і односторонні колізійні норми.

а) Двосторонні колізійні норми – це звичайний і найбільш поширений інструмент врегулювання колізійних питань. В даному випадку в прив'язці не вказується право конкретної держави, що підлягає застосуванню, а формулюється загальний принцип, використовуючи який можна його визначити. Тому прив'язку двосторонньої колізійної норми ще називають «формулою прикріплення». Як приклад тут можна навести норму ч.1 ст. 38 Закону України «Про міжнародне приватне право», відповідно до якої право власності та інші речові права на нерухоме та рухоме майно визначаються правом держави, у якій це майно знаходиться. Двосторонній характер цієї прив'язки полягає в тому, що майно може знаходитися як в країні суду, так і в іноземній державі. У даній нормі, таким чином, місцезнаходження майна є об'єктивним чинником, і залежно від того, чи знаходиться воно на території України або на території іншої держави, застосовним правом буде право країни суду або іноземне право.

б) Односторонні колізійні норми. Тут в прив'язці прямо вказується право конкретної держави, що підлягає застосуванню. Як правило, це завжди право країни походження відповідної колізійної норми. Наприклад, у ч.2 ст. 31 Закону України «Про міжнародне приватне право» форма правочину щодо нерухомого майна, право на яке зареєстроване на території України, визначається відповідно до права України.

У багатьох випадках через свою негнучкість односторонні колізійні норми не можуть забезпечити вирішення практичних ситуацій. В деяких зарубіжних державах, зокрема, у Франції, це усувається судами, які в процесі розгляду справ за допомогою тлумачення формулюють з односторонніх колізійних норм двосторонні.

2. За способом регулювання в міжнародному приватному праві розрізняють імперативні, диспозитивні і альтернативні колізійні норми.

а) Імперативні колізійні норми містять категоричні розпорядження, що

стосуються вибору права, які не можуть бути змінені на розсуд сторін. Обсяг імперативних колізійних норм, як правило, складають правові відносини не зобов'язального характеру.

б) Диспозитивні колізійні норми. Встановлюють загальне правило про вибір застосовного права, але при цьому надають сторонам можливість відмовитися від нього і замінити іншим. На відміну від імперативних, диспозитивні колізійні норми переважно застосовуються у сфері зобов'язальних відносин сторін.

в) Альтернативні (кумулятивні) колізійні норми. Вони передбачають декілька правил вибору застосовного права за одним обсягом, зумовлюючи при цьому, як правило, певну послідовність їх використання.

3. Залежно від ступеня нормативної конкретизації в міжнародному приватному праві виділяються генеральні і субсидіарні колізійні норми. Перші формують найбільш загальне правило вибору, призначене для переважного застосування. Характерною особливістю других є визначення одного або декількох правил вибору застосовного права, тісно пов'язаних з головним. Субсидіарна норма використовується тоді, коли норма генеральна з якої-небудь причини не може бути застосована або виявляється недостатньою для встановлення компетентного правопорядку.

Як приклад генеральної колізійної норми можна навести ч.1 ст. 43 Закону України «Про міжнародне приватне право», відповідно до якої сторони договору можуть обрати право, що застосовується до договору. В даному випадку можливість, надана сторонам щодо вибору права, яке визначатиме їх права і обов'язки у зовнішньоекономічних договорах, є головним колізійним правилом і підлягає переважному застосуванню.

У ч.1 ст.44 сформульовано субсидіарну норму, яка вступає в дію у разі, коли сторони не домовилися щодо застосування права. Вона містить навіть не одну, а декілька субсидіарних норм, які деталізують за обсягом. Так, у разі відсутності вибору права до змісту договору застосовується право, яке має найбільш тісний зв'язок із договором. Якщо інше не передбачено або не

впливає з умов, суті правочину або сукупності обставин справи, то більш тісно пов'язаний з правом держави, у якій сторона, що повинна здійснити виконання, яке має вирішальне значення для змісту правочину, має своє місце проживання або місцезнаходження.

Основні типи колізійних прив'язок.

Колізійні норми можна класифікувати не тільки за видами, але і за типах колізійних прив'язок.

При безлічі існуючих способів вибору права, які містяться в колізійних нормах різних держав, кожен з них є лише одним із варіантів обмеженого числа загальних колізійних формул, які склалися в процесі багатовікового розвитку колізійного права і взаємних впливів. Ці гранично узагальнені і концентровані правила (формули прикріплення, колізійні принципи) отримали в доктрині міжнародного приватного права назву «типи колізійних прив'язок». Найбільш поширеними серед них є наступні.

1. Особистий закон фізичних осіб (*lex personalis*). Ця прив'язка застосовується при регулюванні відносин за участю громадян, іноземців, осіб без громадянства відносно визначення їх право- і дієздатності, особистих прав немайнового характеру (ім'я, честь, гідність), а також деяких відносин в області шлюбно-сімейного і спадкового права. Відомо два основні різновиди цього типу колізійної прив'язки:

а) національний закон або закон громадянства особи (*lex patriae*). В даному випадку колізійна норма зумовлює необхідність застосування закону тієї держави, громадянином якої є відповідна фізична особа;

б) закон місцепроживання особи (*lex domicilii*) передбачає застосування закону країни, на території якої дана фізична особа має «осідлість» (проживає або знаходиться).

Кожен з вказаних вище різновидів прив'язки *lex personalis* має свої переваги і недоліки.

В законодавстві України закріплюються два різновиди цієї колізійної прив'язки. Особистим законом фізичної особи вважається право держави,

громадянином якої вона є. Якщо фізична особа є громадянином двох або більше держав, її особистим законом вважається право тієї з держав, з якою особа має найбільш тісний зв'язок, зокрема, має місце проживання або займається основною діяльністю. Особистим законом особи без громадянства вважається право держави, у якій ця особа має місце проживання, а за його відсутності – місце перебування. Особистим законом біженця вважається право держави, у якій він має місце перебування.

Можна вказати на певну географічну сферу переважного розповсюдження означених різновидів колізійної прив'язки *lex personalis*. Так, принципу *lex patriae* дотримуються більшість арабських, латиноамериканських і європейських країн континентальної системи права (окрім таких, наприклад, як Норвегія, Данія, Ісландія). У свою чергу, прив'язка *lex domicilii* поширена в країнах «загального права», а також в таких латиноамериканських державах, як Аргентина і Бразилія. Змішаний підхід до вирішення даної проблеми можна зустріти в законодавстві Австрії, Швейцарії, Мексики, Венесуели і деяких інших країн. З нього виходить і ст. 7 Кодексу Бустаманте. Ця класифікація, проте, є багато в чому умовною, оскільки мова тут йде про вибір колізійного принципу, що має не імперативне, а переважне застосування.

2. Особистий закон юридичної особи (*lex societatis*). Даний тип колізійної прив'язки обумовлює застосування права тієї держави, до якої належить юридична особа (у якому вона має статус, що підлягає визнанню за кордоном). Вона використовується головним чином при визначенні цивільно-правового статусу іноземних юридичних осіб.

Ситуація тут ускладнюється тим, що право різних держав по-різному вирішує питання про спосіб визначення національної приналежності юридичної особи, використовуючи такі, наприклад, неспівпадаючі критерії, як місце реєстрації (інкорпорації) юридичної особи; місце знаходження його адміністративного центру; місце здійснення основної діяльності юридичної особи та ін.

Відповідно до законодавства України (ст. 25 Закону України «Про

міжнародне приватне право») особистим законом юридичної особи вважається право держави місцезнаходження юридичної особи. Місцезнаходженням юридичної особи є держава, у якій юридична особа зареєстрована або іншим чином створена згідно з правом цієї держави.

За відсутності таких умов або якщо їх неможливо встановити, застосовується право держави, у якій знаходиться виконавчий орган управління юридичної особи.

3. Закон місцезнаходження речі (*lex rei sitae*). Передбачає необхідність застосування права держави, на території якого знаходиться річ, що є об'єктом відповідного правовідношення. Зазвичай в обсязі колізійних норм з таким типом прив'язки міститься вказівка на правовідносини, що виникають у зв'язку з появою, зміною або припиненням права власності на майно і інших речових прав, визначенням їх обсягу, а також правового положення тих або інших матеріальних об'єктів. Прив'язка такого типу міститься, наприклад, в ч.1 ст. 39 Закону України «Про міжнародне приватне право»: «Виникнення та припинення права власності та інших речових прав визначається правом держави, у якій відповідне майно перебувало в момент, коли мала місце дія або інша обставина, яка стала підставою для виникнення або припинення права власності та інших речових прав, якщо інше не передбачено законом або міжнародним договором України.».

Сам принцип прив'язки *lex rei sitae* достатньо широко поширений в світі і не викликає особливих дискусій. Проблема полягає у визначенні сфери його дії. Річ у тому, що у цілому ряді випадків доводиться розмежовувати дію прив'язки *lex rei sitae* і інших типів прив'язок через специфіку об'єкту і обсягу колізійної норми. Так, наприклад, абсолютно інші, відмінні від *lex rei sitae*, формули прикріплення містяться в нормах іноземного права, обсяги яких стосуються відносин, що виникають в процесі придбання власності на річ в порядку спадкоємства, визначення права власності на майно, що знаходиться в дорозі та ін.

4. Закон місця здійснення акту (*lex loci actus*). Даний тип колізійної

прив'язки обумовлює застосування права тієї держави, на території якого здійснена операція цивільно-правового характеру. Ця формула прикріплення носить узагальнювальний характер і у вказаному вигляді практично не застосовується, оскільки категорія «акт цивільно-правового характеру» – поняття достатньо широке і охоплює значне коло міжнародних неміждержавних невлadних відносин. Тому прив'язка *lex loci actus* знаходить свою конкретизацію в різних колізійних нормах залежно від того, про якого роду акт йде мова. Серед її основних різновидів слід виділити:

а) закон місця здійснення договору (*lex loci contractus*). В даному випадку підлягає застосуванню право тієї держави, де укладений договір. Ця прив'язка використовується в основному при визначенні витікаючих з нього прав і обов'язків сторін.

Не дивлячись на свою простоту і зручність вказаний різновид прив'язки *lex loci actus* застосовується все рідше. Це пояснюється тим, що з розширенням практики укладення договорів шляхом листування, обміну факсимільними, телеграфними повідомленнями і т. д., багато хто з них втратив реальний фізичний зв'язок з територією якої-небудь держави. Тому поняття «місце укладення договору» в даний час є швидше юридичною, ніж фактичною категорією.

Проте прив'язка «місце укладення договору» ще зберігається в законодавстві ряду держав (Франція, Італія і ін.), де використовується переважно у складі субсидіарних норм опосередковано до волі сторін.

б) право, що встановлює форму акту цивільно-правового характеру, також в основному визначає прив'язка, що надсилає до закону місця його здійснення (*locus regit actum*).

Слід мати на увазі, що стосовно зовнішньоекономічних операцій встановлюється обов'язковість дотримання простої письмової форми, невиконання якої має своїм наслідком їх недійсність.

в) закон місця виконання зобов'язання (*lex loci solutionis*). Відповідно до цього типу прив'язки для регулювання договірних зобов'язань сторін

застосовується право тієї держави, де підлягає виконання зобов'язання, що виходить з договору, або сам договір. Якщо таких місць декілька, то повинно бути застосоване право країни, де виконується основне зобов'язання (основна частина договору). В той же час деякі правові системи, наприклад США і ФРН, виходять з того, що в подібних випадках повинне застосовуватися право місця виконання кожного окремого зобов'язання за контрактом.

Часто прив'язка *lex loci solutionis* використовується у вужчому трактуванні стосовно процесу прийому-здачі товару або здійснення платежу.

г) закон місця спричинення шкоди (*lex loci delicti commissi*). Як відзначають англійські дослідники Дж. Чешир і П. Норт, «значення визначення компетентного закону для деліктних зобов'язань обумовлено тим, що внутрішнє право окремих країн часто по-різному відповідає на питання про тягар доведення провини завдувача шкоди, про відповідальність за випадок, про значення провини потерпілого і на інші питання даного роду зобов'язань. Питома вага колізійних проблем в таких відносинах зростає з розширенням операцій міжнародного транспорту і зростанням туризму».

Відповідно до колізійної прив'язки *lex loci delicti commissi* для регулювання відносин, що виникають унаслідок спричинення шкоди, повинно застосовуватися право держави, на території якої була заподіяна шкода.

д) закон місця здійснення шлюбу (*lex loci celebrationis*). Цей тип прив'язки використовується, як правило, при регулюванні питань, пов'язаних з формою укладення шлюбу. У інших різновидах шлюбно-сімейних правовідносин вказана колізійна прив'язка застосовується значно рідше.

5. Закон країни продавця (*lex venditoris*). Цей принцип закріплений, наприклад, в п.1 ст. 8 Гаазькій конвенції про право, що застосовується до договорів міжнародної купівлі-продажу 1986 р: «Якщо сторони договору міжнародної купівлі-продажу не вибрали право, що підлягає застосуванню, то операція регулюється правом держави, в якій продавець мав своє комерційне підприємство у момент укладення договору».

Як видно із зазначеного вище прикладу прив'язка *lex venditoris*

використовується головним чином для вибору застосовного права, що визначає права і обов'язки сторін по зовнішньоторговельних операціях.

6. Закон, вибраний сторонами правовідношення (*lex voluntatis*). Застосовується у сфері договірних зобов'язань. В даному випадку переважну більшість законодавчих актів різних держав і міжнародних договорів виходитимуть з того, що при визначенні права, що підлягає застосуванню, воля сторін повинна бути вирішальною. І лише в тому випадку, якщо вона ніяк не виражена, повинні застосовуватися інші типи колізійних прив'язок.

Необхідно відзначити, що з формальної точки зору сама можливість сторін операції обирати право, що підлягає застосуванню, ще не містить вказівки на це право. Воно буде визначено суб'єктами відповідних правовідносин пізніше шляхом позначення права конкретної країни або ж звернення до однієї з формул прикріплення, що містяться в інших колізійних нормах. Тому *lex voluntatis* – це тільки своєрідна правова передумова для визначення колізійної прив'язки і спосіб її фіксації.

Принцип автономії волі сторін при визначенні права, що підлягає застосуванню, нерідко використовується проти економічно слабкішого учасника операції. Це найчастіше практикується в так званих «договорах приєднання», які містять умови, викладені у формулярах, що випускаються страховими товариствами, транспортними, фінансовими організаціями і іншими великим компаніями, що займають домінуюче положення на ринку. Їх клієнти у підготовці подібних договорів не беруть участі, і їм залишається тільки «приєднатися» до таких документів.

7. Закон прапора (*lex flagi*). Ця прив'язка застосовується головним чином при регулюванні відносин, що виникають у сфері торгового мореплавства. З принципу *lex flagi* виходять, наприклад, багато положень Кодексу торгівельного мореплавства України.

8. Закон суду (*lex fori*). Обумовлює необхідність застосування закону країни, де розглядається суперечка. Відповідно до цього типу прив'язки, судовий орган, не дивлячись на наявність іноземного елемента в даній справі,

застосовуватиме при його вирішенні тільки своє право.

9. Закон, з яким дане правовідношення найтісніше зв'язане (Proper Law of the Contract). Ця формула прикріплення склалася і застосовується переважно в доктрині і практиці міжнародного приватного права англосакських країн при регулюванні договірних правовідносин. Норми, що містять подібну прив'язку, отримали найменування «гнучкі» колізійні норми. Це, очевидно, можна пояснити тим, що в даному випадку зв'язок конкретного правовідношення з правом тієї або іншої держави встановлюється самим судом або сторонами шляхом тлумачення контракту і всіх обставин, що відносяться до нього.

Як приклад статті, що містить вказану колізійну прив'язку, можна назвати п. 3 ст. 8 Гаазької конвенції про право, застосовне до договорів міжнародної купівлі-продажу 1986 р., який був включений в текст цього міжнародного договору за наполяганням делегацій Великобританії і США: «Як виняток, якщо в світлі всіх обставин, узятих в цілому, наприклад, ділових відносин між сторонами, договір купівлі-продажу має явно тісніший зв'язок з правом іншим ніж те, яке було б застосоване до договору у відповідності з п. 1 і 2 статей (право країни продавця і покупця), договір купівлі-продажу регулюється цим іншим правом».

У числі інших типів колізійних прив'язок, що існують в сучасному МПрП, можна назвати закон валюти (*lex monetae*); закон місця здійснення трудової діяльності (*lex loci laboris*) та ін.

Застосування колізійних норм.

Одній з найцікавіших і практично значущих проблем в міжнародному приватному праві є питання: чи підлягають застосуванню через вказівку колізійної прив'язки тільки регулятивні положення іноземного законодавства або ж все це законодавство в цілому, включаючи і його власні колізійні норми. Якщо вірно останнє, то існує велика ступінь вірогідності виникнення ситуації, яка отримала в доктрині назву «зворотнє відсилання (*renvoi*)» або, в деяких випадках, відсилання до третього закону (*transmission*).

Можливі і такі випадки, коли законодавство країни, до якого посилає

колізійна норма, «передоручає» справу праву третьої держави. У подібних ситуаціях прийнято говорити про відсилання до третього закону.

З деякою часткою умовності можна виділити, принаймні, три групи країн залежно від їх відношення до проблеми зворотнього відсилання.

Так, відповідно до законодавства і судової практики Франції, Англії, Австрії, Іспанії, Бельгії, Японії, Швейцарії, Угорщини, Польщі, а також деяких інших держав сама ідея колізійного методу регулювання полягає у виборі правової системи, з якою дане правовідношення має найбільш тісний зв'язок. Тому слід використовувати не тільки її матеріальні, але і колізійні норми. Крім того, на їх думку, ухвалення зворотнього відсилання веде до скорочення випадків винесення судами рішень на основі іноземного права, що значно спрощує роботу органів юстиції.

Такі держави, як Італія, Нідерланди, Данія, Швеція, Греція, навпаки, як правило, не допускають можливості зворотнього відсилання. Із їхньої точки зору питання про застосування іноземного матеріального права вже вирішене колізійною нормою права країни суду, тому немає ніяких підстав піднімати цю проблему ще раз на підставі іноземної колізійної норми. Негативне відношення до *renvoi* закріплене також в ст. 15 Римській конвенції про право, застосовне до договірних зобов'язань 1980 р., і в ст. 17 Міжамериканської конвенції про право, застосовне до міжнародних контрактів 1994 р. Обидва ці документа не включають до складу норм застосовного права його колізійні норми.

До держав, які довгий час не мали певної позиції з цього питання, можна віднести, зокрема, ФРН. Загальна думка вчених і практикуючих юристів цієї держави полягала в тому, що іноземне право слід застосовувати у всіх випадках, коли до нього посилають вітчизняні колізійні норми. Проте якщо при цьому іноземний закон сам відмовляється від регулювання відповідних відносин, то немає підстав не застосовувати своє національне право. В той же час країни не допускають застосування зворотнього відсилання стосовно вирішення суперечок, витікаючих з договірних відносин. У таких випадках, на їхню думку, використання *renvoi* могло б призвести до спотворення волі сторін,

визначеної контрактом, і застосуванню права, яке ними не вибиралося.

При використанні прив'язки колізійної норми може виникнути ситуація, коли необхідно застосувати норму або норми іноземного права, що суперечать основним принципам правової системи країни суду або арбітражу. Тому колізійне право всіх без виключення держав містить закріплене в нормативних правових актах, або що знаходить віддзеркалення в судовій або арбітражній практиці застереження про публічний порядок (*ordre public*). Його суть можна спробувати сформулювати таким чином: іноземний закон, до якого відсилає колізійна норма, може бути не застосований, якщо таке застосування закону суперечить публічному порядку даної держави.

Слід особливо підкреслити, що у разі використання застереження про публічний порядок мова повинна йти виключно про відношення до іноземного права, а не до юридичних наслідків, що виникають на його основі.

Внаслідок того, що саме поняття «Публічний порядок» розпливчате і невизначене, а допустимість і межі використання застереження про публічний порядок в більшості країн надані суддівському розсуду, воно отримало найменування «каучуковий параграф».

Сьогодні можна сказати, що скорочення випадків застосування судами застереження про *ordre public* є стійкою загальносвітовою тенденцією. У законодавстві Німеччини і Австрії, наприклад, спеціально підкреслюється, що застосування норм іноземного права в цих державах не допускається тільки в тих випадках, коли воно веде до результату, явно несумісного з основними принципами німецького або австрійського права.

В національному законодавстві більшості держав існує певна кількість норм, які підлягають переважному застосуванню незалежно від наявності або відсутності кореспондуючих з ними норм іноземного права. Подібні правові розпорядження можна визначити як своєрідну позитивне застереження про публічний порядок. У таких випадках іноземний закон не застосовується не тому, що він суперечить публічному порядку відповідної держави, а тому, що законодавець вважає вітчизняні норми особливо важливими і принциповими і

віддає їм перевагу при регулюванні ряду суспільних відносин міжнародного неміждержавного невідомого характеру.

Позитивна концепція застереження про публічний порядок будується на розумінні *ordre public* як сукупності матеріально-правових норм і принципів країни суду, що виключають застосування норми іноземного права, що знаходиться в стані колізії з ними, незалежно від властивостей останньої. На відміну від цієї концепції при використанні «негативного» застереження про публічний порядок мова йде не про сукупність «непорушних» норм місцевого права, а про такі властивості іноземного закону, які роблять цей закон непридатним, не дивлячись на відсилання до нього вітчизняної колізійної норми.

З позитивним застереженням про публічний порядок в міжнародному приватному праві тісно зв'язана проблема обходу закону. В більшості своїй вона виникає, коли суб'єкти МПрП намагаються вивести існуючі міжнародні відносини із сфери дії імперативних норм права певної держави шляхом створення спеціальних домовленостей між собою. У таких випадках застосовне право визначається зацікавленими сторонами штучно в цілях створення сприятливішого правового режиму для реалізації відповідного правовідношення (пільговий порядок установи юридичної особи, здійснення інвестиційного проекту, сплати податків, розірвання шлюбу, укладення договору і т. д.).

У переважній більшості країн світу питання, пов'язані з обходом закону, вирішуються в рамках судової практики, яка далеко не однозначно. Мабуть, тільки суди Франції майже завжди були схильні визнавати наслідки обходу закону недійсними.

Разом з тим в доктрині МПрП широкого поширення набула точка зору про те, що факт обходу закону сам по собі не може служити підставою для визнання операції або іншого акту цивільно-правового характеру недійсним.

Взаємність і реторсія в міжнародному приватному праві.

Суть взаємності полягає в наданні юридичним і фізичним особам

іноземної держави певної кількості прав або правового режиму за умови, що фізичні і юридичні особи країни, що їх надає, користуватимуться аналогічними правами або правовим режимом в даній іноземній державі.

Як видно з наведеного визначення, в доктрині і практиці міжнародного приватного права можна виділити два види взаємності: матеріальну і формальну.

Матеріальна взаємність полягає в наданні іноземним фізичним і юридичним особам такого ж набору прав, яким користуються в даній іноземній державі вітчизняні громадяни і підприємства. Як приклад прояву такого виду взаємності можна навести, зокрема, зафіксоване в деяких міжнародних договорах право інвестора на виплату іноземною державою компенсації у разі примусового вилучення його капіталовкладення або право іноземця на неоподаткування його доходів від авторських прав і ліцензій в державі їх виникнення. Разом з тим кількість випадків закріплення в національному законодавстві або в міжнародно-правових документах норм про матеріальну взаємність порівняно невелика. Це пояснюється існуючими відмінностями в правових системах сучасних держав, наявністю яких виключає можливість надання фізичним і юридичним особам однакового набору прав в різних країнах.

Тому сьогодні набагато поширенішою є практика закріплення в національному законодавстві і міжнародних договорах положень про формальну взаємність. В даному випадку мова йде не про прирівнювання набору прав приватних суб'єктів, а про тотожність правових режимів, що їм надаються. Конкретний перелік повноважень іноземних фізичних і юридичних осіб в рамках таких режимів визначається внутрішнім правом відповідної держави. Ще одним проявом формальної взаємності є практика закріплення в міжнародних угодах режиму найбільшого сприяння для приватних суб'єктів різних держав в певних областях міжнародної співпраці. Характерною особливістю формальної взаємності є те, що іноземним громадянам в іншій державі надаються права, якими володіють вітчизняні громадяни, у тому числі і

ті права, якими вони не користуються в своїй країні. В той же час іноземці не можуть вимагати надання їм тих прав, якими вони володіють в своїй країні, якщо надання таких прав не передбачене законодавством іншої держави. Разом з тим в низці вітчизняних і зарубіжних нормативно-правових актів досі можна зустріти пряму вказівку на необхідність дотримання принципу взаємності як на умову виконання певних зобов'язань.

У тих випадках, коли держава здійснює дії, направлені на необґрунтоване дискримінаційне обмеження прав і законних інтересів громадян і юридичних осіб іншої країни, остання може прийняти у відповідь обмежувальні заходи, які в міжнародному праві прийнято іменувати реторсія, тобто правомірні примусові дії держави, що здійснюються у відповідь на недружній акт іншої держави, що поставила в дискримінаційні умови фізичних або юридичних осіб першої держави. Метою застосування реторсії є відновлення принципу взаємності у відносинах відповідних держав. Тому заходи, що використовуються як реторсія, повинні бути пропорційні акту, що викликав їх, і припинятися з моменту відновлення колишнього положення. Відповідно до норм міжнародного права застосування реторсії відносно певної іноземної держави не може розглядатися як порушення принципу недискримінації.

Тема 4. Методика дослідження суб'єктного складу міжнародного приватного права

Лекційний курс

Фізичні особи як суб'єкти міжнародного приватного права. Поняття іноземця. Іноземні громадяни, апатриди, біпатриди. Правове становище іноземців. Основні принципи правового становища іноземців. Поняття особистого закону фізичної особи. Закон громадянства і закон місця проживання. Колізійні питання право- і дієздатності іноземців. Визначення статусу іноземних індивідуальних підприємств. Обмеження і позбавлення дієздатності іноземців. Безвісна відсутність. Визнання особи померлою в

міжнародному приватному праві. Опіка і піклування в міжнародному приватному праві. Правове становище іноземців в Україні. Закон України «Про правовий статус іноземців та осіб без громадянства». Тимчасове перебування іноземців в Україні. Постійне проживання іноземців в Україні. Облік іноземців в Україні. Особливості правового становища осіб без громадянства, біженців та вимушених переселенців. Правовий статус дипломатичних представників і консульських посадових осіб. Юридичні особи як суб'єкти міжнародного приватного права. Поняття особистого закону (статуту) юридичної особи. «Національність» юридичної особи: поняття, критерії визначення, доктрини. Визначення «національності» юридичної особи відповідно до Закону України «Про міжнародне приватне право». Правовий режим діяльності іноземних юридичних осіб в Україні. Правовий статус і порядок реєстрації представництва іноземної юридичної особи в Україні. Правове становище підприємств з іноземними інвестиціями в Україні. Проблема «міжнародних» юридичних осіб в міжнародному приватному праві. Транснаціональні корпорації. Офшорні компанії. Компанії міжнародного бізнесу. Міжнародні організації як суб'єкти міжнародного приватного права. Інші публічні утворення як суб'єкти міжнародного приватного права. Суб'єкти федерації. Муніципальні утворення. Транс кордонне банкрутство. Міжнародно-правове регулювання транс кордонної неспроможності. Злиття і поглинання юридичних осіб в міжнародному приватному праві. Держава як суб'єкт цивільно-правових відносин з іноземним елементом. Імунітет іноземної держави і його види. Юрисдикційні імунітети держави і імунітет державної власності. Доктрини імунітету. Правовий режим приватноправових операцій, що здійснюються державою. Правовий статус торговельних представництв держави за кордоном.

Вступ до теми

Первинним суб'єктом права споконвічно є людина. Серед суб'єктів міжнародного приватного права важливе місце у правовідносинах займають іноземні фізичні особи, правовий статус яких може бути різноманітним. У законодавстві практиці до цих осіб застосовують поняття «іноземці». Воно

вважається широким за змістом і включає вужчі за значенням поняття: «іноземний громадянин», «особа без громадянства» (апатрид), «біпатрид» - особа з подвійним громадянством. Правовий статус цих осіб в різних країнах світу різний, він завжди відрізняється за обсягом прав та свобод власних громадян тієї чи іншої держави.

Нормами міжнародного приватного права регулюються майнові, особисті немайнові, сімейні, трудові і процесуальні права іноземців. Іноземець підкоряється як би двом правовим порядкам, вітчизняному і держави, у якій він знаходиться.

Правовий статус фізичних осіб у міжнародному приватному праві – це сукупність їх прав, свобод та обов'язків у державі перебування.

У МПрП проблеми правового статусу фізичних осіб можна поділити на наступні групи:

- 1) колізійні питання громадянства;
- 2) правове регулювання міжнародної міграції фізичних осіб (в'їзд іноземців в Україну; виїзд вітчизняних громадян за кордон);
- 3) правовий статус іноземців на території України;
- 4) правовий статус вітчизняних громадян за кордоном.

Особливість правового стану іноземців полягає в тому, що на них одночасно розповсюджують свою дію декілька правових порядків:

- 1) особистий закон іноземців – право держави до якого належить особа на підставі громадянства (підданства), постійного місця проживання (доміцилію) або звичайного місця перебування;
- 2) закон держави перебування (тієї держави, на території якої фактично знаходиться особа в певний момент часу).

Кожна держава визначає у власному законодавстві, хто є її громадянином.

Підстави набуття фізичної особи громадянства тієї чи іншої держави можуть бути різними. Особи можуть набувати громадянство за походженням, за територіальним принципом, внаслідок прийняття громадянства та ін. підстав). При цьому різні колізійні питання (громадянство дітей, громадянство

осіб при зміні їх сімейного статусу, встановлення над ними опіки та піклування та ін.) вирішуються національними законами, як правило, на користь власного законодавства. Але внаслідок такого підходу у осіб часто виникає подвійне громадянство, що складає основну проблему в МПрП.

Відповідно до ст. 2 Закону України «Про громадянство України» одним із принципів законодавства України про громадянство є принцип єдиного громадянства - громадянства держави Україна, що виключає можливість існування громадянства адміністративно-територіальних одиниць України.

Якщо громадянин України набув громадянство (підданство) іншої держави або держав, то у правових відносинах з Україною він визнається лише громадянином України. Якщо іноземець набув громадянство України, то у правових відносинах з Україною він визнається лише громадянином України.

Такий підхід до біпатридів застосовується у більшості країн. Проблема біпатридів актуалізується, якщо вони знаходяться на території держави, громадянством якої не володіють.

Якщо фізична особа є громадянином двох або більше держав, її особистим законом вважається право тієї з держав, з якою особа має найбільш тісний зв'язок, зокрема, має місце проживання або займається основною діяльністю.

Особистим законом особи без громадянства вважається право держави, у якій ця особа має місце проживання, а за його відсутності - місце перебування.

Особистим законом біженця вважається право держави, у якій він має місце перебування.

Сукупність прав і свобод іноземців у державі перебування залежить:

1) від правового зв'язку особи з державою (іноземні особи, особи без громадянства, особи з кількома громадянствами, біженці та ін.);

2) від терміну перебування у державі (постійно проживають, тимчасово перебувають);

3) мети перебування у державі (виконання службових обов'язків, підприємницька діяльність; виконання певної роботи, навчання, підвищення кваліфікації, стажування, лікування, знаходження у приватних справах тощо);

4) притаманності особам імунітетів і привілеїв (працівники дипломатичних і консульських установ).

Статус фізичних осіб у міжнародному приватному праві майже завжди повністю підпорядковується законодавству держави перебування, тобто нормам конституцій держав, спеціальним законам про правовий статус іноземців, іншим нормативним актам. На іноземців може поширюватись і дія законодавства держави їх громадянства, на осіб без громадянства - законодавство держави їх постійного проживання. Статус цих осіб визначається також міжнародними угодами.

Перебуваючи на території тієї чи іншої держави іноземні громадяни та особи без громадянства мають права і обов'язки, які встановлені законодавством країни проживання. Обсяг прав, свобод та обов'язків іноземців залежить від режиму їх здійснення, який встановлюється національним законодавством або міжнародними договорами.

Режим іноземців зазвичай визначають як сукупність прав і обов'язків іноземців на території даної держави. Цей обсяг залежить від режиму їх здійснення, який встановлюється національним законодавством або міжнародними договорами. Традиційно існує три режими для іноземців: національний, найбільшого сприяння та спеціальний. Але, як правило, в жодній країні не застосовують якогось одного режиму для іноземців, а зустрічаються вони в комбінації: в одній сфері — національний режим, а в іншій — спеціальний і т.п.

Національний режим означає, що іноземці користуються майже тим обсягом прав і мають майже такі ж обов'язки, що й громадяни держави перебування. Але повного зрівняння прав та обов'язків іноземців з власними громадянами не допускається. Тобто термін «національний режим» є певною мірою умовним. Як правило, такий режим закріплюється у внутрішніх нормативних актах окремої країни. Він поширюється на господарську діяльність іноземних юридичних осіб, передбачає вільний доступ юридичних і фізичних осіб до суду для захисту своїх прав тощо. Цей режим є найбільш

розповсюдженим у багатьох країнах світу. Національний режим не поширюється на права іноземних громадян, апатридів щодо зайняття ними окремих державних посад, а також на права та обов'язки, які відповідно до Конституції законів є винятково правами та обов'язками громадян цієї держави. Цей принцип закріплений і в Конституції України.

Іноземець, який перебуває на території певної держави, підпорядковується її законодавству та юрисдикції. Він не може вимагати надання йому окремих прав, які хоч і передбачені нормативно-правовими актами держави його громадянства, доміцилію тощо, проте не санкціоновані у державі перебування.

Режим найбільшого сприяння означає, що іноземцям надається такий обсяг прав та/або встановлюються такі обов'язки, які надані для громадян будь-якої третьої країни, які перебувають на території даної країни в найбільш вигідному у правовому відношенні становищі. Правова природа цього режиму винятково договірна. Такий режим може запроваджуватися на певний строк. Найчастіше вказаний вид режиму надається у сфері зовнішньоекономічної діяльності.

Спеціальний режим. Його зміст не визначений остаточно у правовій літературі, однак іноді він визначається у національному законодавстві та міжнародних договорах, наприклад, щодо здійснення правосуб'єктності у вільних економічних зонах, стосовно інвестицій. У силу цього принципу створюються найбільш сприятливі умови для фізичних і юридичних осіб окремої країни або групи країн. Спеціальний режим може нести як позитивний, так і негативний характер для іноземців. Вводиться спеціальний режим прийняттям відповідного нормативного акта, яким, як правило, передбачається механізм реалізації цього режиму.

Правовий статус фізичних осіб, у тому числі іноземців розкривається через поняття: - правоздатність - здатність особи бути носієм цивільних прав та обов'язків; - дієздатність – здатність особи своїми діями набувати для себе права та створювати обов'язки. У нормах права певних держав інколи відбувається злиття правоздатності із дієздатністю. Так, в англосаксонський

правовій системі термін *legal capacity* (правова здатність) об'єднує в себе як правоздатність, так і дієздатність. Французька правова система також не розрізняє правоздатність та дієздатність. На відміну від вищеназваних держав, германське право вміщує три категорії: правоздатність, дієздатність та деліктоздатність (здатність нести відповідальність за заподіяну шкоду).

Правоздатність людини не залежить від її віку, статі, фізичного чи розумового розвитку. Вона виникає з моменту народження та припиняється з настанням смерті.

Дієздатність фізичної особи, на відміну від правоздатності, прямо залежить від адекватної оцінки людиною навколишньої дійсності, тобто від її розумового стану. Таким чином в законодавстві існує нижча межа віку, з якого особа стає повністю дієздатною.

Підстави та правові наслідки визнання фізичної особи недієздатною або обмеження цивільної дієздатності фізичної особи регулюються особистим законом цієї особи.

Підстави та правові наслідки визнання фізичної особи безвісно відсутньою або оголошення її померлою регулюються останнім з відомих особистих законів цієї особи. У нашій державі визнання особи безвісно відсутньою та оголошення померлою належить до сфери матеріального права. Англосакси вважають це сферою процесуального права. Французи ніколи не оголошують особу померлою. Таке положення свого часу було закладено у "Кодексі Наполеона" (Цивільному кодексі) 1804 р.

Юридичні особи в міжнародному приватному праві

У сучасних умовах господарська діяльність юридичних осіб не обмежена межами однієї держави, число таких юридичних осіб увесь час зростає. Експорт капіталу призводить до того, що підприємства, створені в одній державі, належать цілком чи частково компаніям іншої держави. Основна діяльність великих монополій здійснюється взагалі в декількох країнах.

У цілому ряді випадків важливо встановити, до якої держави належить та чи інша юридична особа. Розвиток міжнародного співробітництва в області

економіки, виробництва, торгівлі, науки і культури також призвів до того, що держава вступає у всякі майнові правовідносини з іншими державами, а також з міжнародними організаціями, юридичними особами й окремими громадянами інших держав.

Класичне формулювання юридичної особи визначає юридичну особу як організацію, що володіє відособленим майном, що може від свого імені набувати майнові та особисті немайнові права та нести обов'язки, виступати позивачем і відповідачем у суді, арбітражному або третейському суді. Найважливішою ознакою юридичної особи варто визнати її майнову відособленість, що дозволяє такій особі виступати незалежним учасником господарського обігу. Крім того, майнова відособленість є необхідною передумовою самостійної майнової відповідальності юридичної особи за своїми обов'язками.

Як і фізичні особи, юридичні особи мають правоздатність і дієздатність. За загальним правилом правоздатність виникає з дати державної реєстрації й припиняється з моменту скасування такої реєстрації за заявою учасників або за судовим рішенням.

Одна з проблем, яка пов'язана з іноземними юридичними особами в міжнародному приватному праві та одержала в останні десятиліття широке поширення, пов'язана з міжнародними юридичними особами. У господарській діяльності більшості держав найбільше поширення одержали наступні міжнародні об'єднання: 1. Міжнародні підприємства - це підприємства, що виникають внаслідок укладання міжнародного договору або на підставі внутрішнього закону однієї або двох держав, прийнятого відповідно до міжнародного договору. На думку більшості вчених, такі юридичні особи мають міжнародний характер і не мають національності. Але існує й інша точка зору: оскільки міжнародне підприємство стає суб'єктом права тільки після відповідного офіційного оформлення, то держава, де мало місце це оформлення, визнається місцем створення підприємства й, таким чином, визначає його національність та особистий статус. 2. Транснаціональні компанії

- це підприємства, створені за законом певної країни й мають певну національність, однак, вони діють більш ніж в одній країні у формі агентств, відділень або філій. 3. Транснаціональні корпорації - це підприємства, відділення й філії яких знаходяться зараз практично у всіх країнах, які представляють з економічної точки зору єдиний механізм, але з погляду юридичної є самостійними незалежними компаніями. Жодне законодавство в світовій практиці не містить визначення транснаціональних корпорацій, оскільки діючі підрозділи на території держави цих корпорацій визнаються місцевими суб'єктами, що підкоряються у своїй діяльності внутрішньому національному регулюванню.

Можна виділити три головних питання, що виникають при визначенні правового статусу національності юридичних осіб:

- 1) про визначення національності юридичної особи;
- 2) про визнання іноземної юридичної особи як суб'єкта права;
- 3) про право, яке необхідно застосовувати до діяльності іноземної юридичної особи.

Під національністю юридичної особи розуміється її належність до певної держави. Дотепер у МПрП не вироблено єдиної загальновизнаної концепції визначення національності юридичних осіб.

У науці МПрП розроблені кілька критеріїв, на підставі яких роблять висновок про національність (державну приналежність) юридичних осіб: 1) критерій місця заснування - юридична особа має національність тієї країни, по праву якої воно було створено (США, Великобританія). Англійські автори називають такий закон законом інкорпорації; 2) критерій місцезнаходження («центра осілості») - юридична особа має національність тієї країни, у якій розташовані її виконавчий орган або зареєстрований (основний) офіс. Такий принцип прийнятий, зокрема, у Франції, Німеччині, Швейцарії; 3) критерій місця діяльності («центра експлуатації») - юридична особа має національність тієї держави, у якій здійснює свою основну діяльність. Даний критерій сприйняло законодавство Італії й у багатьох країнах, що розвиваються; 4) У

ряді випадків у законодавстві й судовій практиці згадані критерії встановлення національності юридичної особи відкидаються. Коли потрібно встановити, кому дійсності належить юридична особа, хто його контролює, використовується критерій контролю - визначальною визнається державна приналежність засновників (учасників) юридичної особи або членів його органу управління. Спочатку вона була сформульована під час першої світової війни й застосовувалася в судовій практиці в боротьбі з порушенням законодавства про «ворожих іноземців».

Держава як суб'єкт міжнародного приватного права

Ще однією специфічною категорією суб'єктів міжнародного приватного права є держава. Як відомо, положення держави як суб'єкта міжнародного публічного права, ґрунтується на принципі суверенітету, що означає: у міждержавних стосунках кожна з держав не підкоряється ані іноземному закону, ані іноземній юрисдикції. Такий особливий статус держави відтворено у давньому принципі: «*Par in parem non habet imperium*» (рівний над рівним не має влади). Зазначений принцип знайшов своє відтворення у такому міжнародноправовому інституті, як імунітет держави. Слово «імунітет» походить від латинського слова «*immunitas*» - звільнення, позбавлення чогось. Імунітет іноземної держави полягає у непідпорядкованості держави владі іншої держави, її юрисдикції. Саме тому імунітет називають юрисдикційним імунітетом. Імунітет держави слід відрізнити від консульського та дипломатичного імунітетів, які надаються як привілеї відповідним категоріям осіб для здійснення ними представницьких функцій на підставі норм дипломатичного й консульського права. У доктрині міжнародного права існує дві теорії щодо імунітету іноземної держави: теорія абсолютного імунітету та теорія обмеженого (функціонального) імунітету.

Теорія абсолютного імунітету виходить з того, що імунітет держави випливає з принципу суверенної рівності держав. Саме тому іноземна держава на території іншої держави повинна користуватися імунітетом у повному обсязі, всіма його елементами; він поширюється на будь-яку діяльність держави

і будь-яку її власність.

За теорією обмеженого імунітету, іноземна держава користується імунітетом тільки тоді, коли вона здійснює суверенні дії. Якщо ж іноземна держава здійснює дії комерційного характеру, як то укладає зовнішньоторгові правочини, експлуатує торговельний флот, то вона не користується імунітетом. Теорія обмеженого імунітету виникла у кінці XIX ст. її розквіт припадає на період 1970-1980 рр., коли загалом в ряді країн були видані закони, що обмежують імунітет іноземної держави. Законодавство цих країн виходить з того, що необхідно захищати інтереси фізичних та юридичних осіб, котрі вступають у цивільно-правові відносини з іноземною державою. У 70-ті роки у ряді зарубіжних країн (Австралії, Великобританії, Канаді, Пакистані, Сінгапурі, США) були прийняті законодавчі акти, засновані на теорії обмеженого імунітету держави. У деяких країнах (Австрії, Бельгії, Греції, Данії, Норвегії, Фінляндії, ФРН, Франції, Швейцарії), де спеціальне законодавство про імунітет іноземної держави відсутнє, теорії обмеженого імунітету держави дотримується судова практика.

Застосування імунітету не означає відмови у правосудді. Позов до держави може бути заявлено у судах цієї ж держави. А в судах іншої держави - тільки з її явно вираженої або мовчазної згоди.

У теорії та практиці держав розрізняють декілька видів імунітету: 1) судовий імунітет, 2) імунітет від попереднього забезпечення позову; 3) імунітет від примусового виконання судового рішення; 4) майновий (власності) імунітет.

Судовий імунітет означає, що позови до іноземної держави не можуть розглядатися без її згоди в судах іншої держави. Причини притягнення до відповідальності значення не мають. До держав, зазвичай, не можуть бути пред'явлені позови у іноземних судах, якщо тільки ці держави з власної волі не підпорядкували себе юрисдикції іноземних судів. Вказане стосується позовів, які порушуються безпосередньо проти іноземних держав, та «непрямих» позовів, як, наприклад, позовів про судно, що знаходиться у володінні

іноземної держави.

Імунітет від попереднього забезпечення позову передбачає, що не можна у порядку дострокового забезпечення позову приймати без згоди держави будь-які примусові заходи щодо його майна.

Імунітет від примусового виконання судового рішення полягає в тому, що без згоди держави не можна здійснити примусове виконання рішення, винесеного проти певної держави.

Імунітет власності держави означає, що власність держави має недоторканність. Вона не може підлягати примусовому відчуженню, арешту та іншим примусовим заходам, її не можна силою утримувати на іноземній території. До власності держави не можуть застосовувати не тільки примусові заходи судового характеру, але й адміністративні заходи. Вона не може бути об'єктом стягнення за будь-якого роду судовими вимогами. Державна власність користується імунітетом, навіть якщо знаходиться у володінні особи, що не має імунітету.

Застосування імунітету вважається загальновизнаним у сучасній міжнародно-правовій практиці. Таке підкорення можливе у формі відмови від імунітету. Відмова може бути виражена у формі відмови. Закон США (п. «а» 1605) постановляє, що іноземна держава може відмовитися від імунітету прямо чи опосередковано. Чіткі положення, що визначають випадки опосередкованої відмови від імунітету, включають закони Австралії, Великобританії, Канади, Пакистану, Сінгапуру.

Тема 5. Колізійні питання права власності

Лекційний курс

Основні колізійні питання права власності. Юридична кваліфікація майна. Кваліфікація понять «нерухоме» і «рухоме» майно. Колізійні прив'язки. Закон місцезнаходження майна як засада для вирішення колізійних питань права власності. Правовий статус нерухомого майна. Правовий статус рухомого

майна. Правовий статус майна, що є предметом угоди. Правовий статус майна, що знаходиться в дорозі. Право власності та інші речові права, відомості про які підлягають внесенню до державного реєстру. Право, що застосовується при виникненні, захисті і припиненні права власності. Правовий режим власності іноземної держави, іноземних громадян та іноземних юридичних осіб в Україні. Правовий режим власності Української держави, українських громадян і українських юридичних осіб за кордоном. Порядок управління і розпорядження власністю України, що знаходиться за кордоном. Проблеми захисту права власності на культурні цінності. Женевська конвенція УНІДРУА 1995 р. про викрадені або незаконно вивезені культурні цінності. Правове регулювання іноземних інвестицій: поняття, універсальні, регіональні та національні нормативні акти про іноземні інвестиції. Принципи, що визначають правовий режим іноземних інвестицій. Способи інвестування і коло інвесторів. Обмеження і стимулювання інвестицій. Вільні економічні зони. Правове регулювання іноземних інвестицій в Україні. Державні гарантії здійснення іноземної інвестиційної діяльності в Україні. Організаційно-правові форми підприємств з іноземними інвестиціями. Іноземні інвестиції в вільних економічних зонах України в аспекті міжнародного приватного права. Угоди про розподіл продукції в аспекті міжнародного приватного права. Концесійні угоди в аспекті міжнародного приватного права. Міжнародний захист іноземних інвестицій. Вашингтонська конвенція 1965 року про вирішення інвестиційних спорів між державами і громадянами інших держав. Правовий статус Міжнародного центру по врегулюванню інвестиційних спорів. Сеульська конвенція 1985 року про заснування Багатостороннього агентства з гарантій інвестицій. Правовий статус Багатостороннього агентства з гарантій інвестицій. Правові питання націоналізації в міжнародному приватному праві. Право держав на проведення націоналізації. Екстратериторіальна дія законів про націоналізацію. Націоналізація і питання виплати компенсації.

Вступ до теми

Право власності є центральним інститутом цивільного права правової

системи будь-якої держави. Всі галузі цивілістичних суспільних відносин (спадкового або авторського права, сфери торгівлі або шлюбно-сімейних відносин) завжди включають широкий спектр питань, що розкривають цей інститут. Таким чином, у кожній державі центральним правовим інститутом є інститут права власності. Праву власності належить чільне місце у системі речових прав. Речове право - це найбільший за обсягом і важливий правовий інститут у всіх правових системах світу. Йому присвячено відповідні розділи цивільних кодексів, спеціальні закони країн.

У державах романо-германської (континентальної) правової системи існує чітке визначення поняття власності. Цьому і питанню речового права загалом присвячено окремі розділи цивільних кодексів країн: у французькому Цивільному кодексі 1804 р. з трьох книг - книга II «Про майно і різноманітні видозміни власності»; німецькому Цивільному укладенні 1896 р. з п'яти книг - книга III «Речове право»; у швейцарському Цивільному кодексі 1907 р. з чотирьох книг - книга IV «Право власності»; в австрійському Цивільному кодексі 1811 р. із трьох частин - друга частина «Речове право»; у шведському Кодексі 1734 р. з дев'яти розділів - четвертий «Про нерухомість», значно оновлений в 1970 р.

Країни англосаксонської (загальної) системи права мають свої особливості, оскільки це право залишається переважно судовим, правом судового прецеденту. В Англії немає галузевих кодексів європейського типу, в англійському праві відсутній поділ права на публічне і приватне. На відміну від Англії право США містить кодекси. Так, в деяких штатах діють цивільні кодекси, а в 25 штатах - цивільно-процесуальні.

Право власності охоплює права: володіння, користування та розпорядження майном.

Право власності є речовим правом, яке прямо передбачене законодавством. Право власності належить до числа абсолютних (виняткових) прав, згідно з якими здійснення власником своїх прав виключає дії інших осіб щодо майна, яке належить власнику. Право власності є правом, що безпосередньо впливає

із закону. В цьому випадку діє принцип дозволу, тобто власник може здійснювати будь-які дії, що не заборонені законом.

Серед численних нормативно-правових актів в Україні щодо питань власності важливе місце займають Конституція України, Цивільний кодекс України.

За законодавством України, право власності - це врегульовані законом суспільні відносини щодо володіння, користування й розпорядження майном.

Колізійні питання права власності

Колізійна проблема - це правовий індикатор, що визначає існування міжнародного приватного права, є неодмінною умовою дії його норм і при регулюванні речових прав. Визначальним початком для вирішення колізійних питань права власності в МПрП є використання прив'язки *lex rei sitae* (закон місцезнаходження речі). Саме відповідно до неї визначається, зокрема, коло і зміст речових прав, умови щодо їх виникнення, припинення, зміни й переходу, суб'єктний склад власників та ін. Майже у всіх країнах світу колізійна формула *lex rei sitae* визнається засновницькою стосовно прав і обов'язків на нерухоме майно (земельні ділянки, будівлі тощо). Стосовно ж рухомого майна це правило не є таким безумовним. Отже, цивільне законодавство багатьох держав проводить досить чітке розмежування між рухомим та нерухомим майном.

Стосовно нерухомого майна законодавство, судова практика, доктрина багатьох держав, у т. ч. системи континентального права, свідчать, що право власності регулюється законом місцезнаходження речі. Таким вважається, зазвичай, закон держави, на території якої знаходиться річ на момент виникнення факту, що викликає правові наслідки. Цей принцип завжди застосовується до права власності на земельні ділянки.

Питання колізійного регулювання правового статусу рухомого майна (права вимоги, цінних паперів, транспортних засобів, особистих речей тощо) є дещо складнішим. У таких випадках часто застосовують прив'язку до закону місцезнаходження речі. Наприклад, відповідно до ст. 59 Договору про правову допомогу, укладеного між Україною та Болгарією, передавання чи переказ

речей, грошових сум із території однієї держави на територію іншої здійснюється відповідно до законодавства тієї держави, на території якої знаходяться ці речі чи суми.

Сьогодні майже у всіх країнах Європи (зокрема, в Австрії, Італії, Польщі, Румунії, Угорщині, Федеративній Республіці Німеччини, Франції, Швейцарії та ін.) стосовно рухомої власності діє принцип *lex rei sitae*. Тобто сучасна міжнародна практика відповідає на поставлені вище колізійні питання таким чином: а) річ, яка правомірно придбана особою у власність, зберігається за її власником при зміні місця знаходження речі (тим самим визнається право власності на річ, що придбана за кордоном); Якщо ж право на річ набувається не в тій державі, де вона знаходиться, то питання, за яким законом визначається право власності у правових системах, вирішується по-різному. В одних застосовують закон місцезнаходження речі, в інших - особистий закон власника; б) обсяг права власника визначається законом місця знаходження речі. При переміщенні речі з однієї держави в іншу відповідно змінюється зміст власності в розумінні обсягу прав власника.

Таким чином, вирішальним для визначення прав на рухомість і нерухомість є закон її місцезнаходження.

Особливі складнощі в міжнародній діловій практиці викликають випадки, коли предметом операції виступає товар, що знаходиться в дорозі (*res in transitu*), коли застосування колізійної норми *lex rei sitae* стає неможливим. У міжнародному приватному праві існує декілька прив'язок, що дозволяють продавцю і покупцю визначити, яке право буде застосовуватися для врегулювання їх взаємовідносин щодо переходу права власності в подібних випадках: закон країни місця призначення речі, закон країни місця відправлення речі, закон проміжного пункту, закон прапора транспортного засобу і т.ін. При цьому різні держави в своєму колізійному праві надають перевагу різним прив'язкам.

Використання зазначених колізійних прив'язок стосовно права власності на річ допомагає вирішити низку практичних питань, наприклад тих, що

стосуються переходу права власності. Адже цей момент є вихідним для цілей оподаткування за реалізації продукції (робіт, послуг), коли беруться до уваги базисні умови поставки (визначені згідно з Міжнародними правилами інтерпретації комерційних термінів у редакції 1990 р.), що обрані сторонами, незалежно від строків здійснення оплати за договором.

Тема 6.Інтелектуальна власність у міжнародному приватному праві: питання методики викладання

Лекційний курс

Поняття і види інтелектуальної власності. Авторське право. Всесвітня конвенція про авторське право 1952 р. Бернська конвенція про охорону літературних і художніх творів 1971 р. Двосторонні угоди про взаємну охорону авторських прав. Захист авторських прав іноземців за законами України. Захист за кордоном прав українських авторів. Поняття суміжних прав. Міжнародна конвенція про охорону прав виконавців, творців фонограм і організацій ефірного віщання 1961р. Женевська конвенція про охорону інтересів виробників фонограм від незаконного відтворення їхніх фонограм 1971р. Патентне право. Захист прав іноземців на винаходи. Питання патентування винаходів за кордоном. Міжнародні угоди про охорону прав на винаходи. Паризька конвенція по охороні промислової власності 1883р. Міжнародні угоди про товарні знаки. Охорона фірмових найменувань. Умови реєстрації іноземних товарних знаків в Україні. Захист товарних знаків за кордоном. Правові питання міжнародної передачі технології. Ліцензійні договори. Ліцензії на винаходи і "ноу-хау".

Вступ до теми

Насамперед необхідно визначитися із самим терміном "інтелектуальна власність". Його появу зв'язують з висновком Стокгольмської конвенції від 14 липня 1967 р., що заснувала Всесвітню організацію інтелектуальної власності (ВОІС). Згідно ст. 2 Конвенції "інтелектуальна власність" включає права, що

відносяться до: - літературних, художніх та наукових творів, - виконавчої діяльності артистів, звукозапису, радіо- та телевізійним передачам; - винаходів у всіх галузях людської діяльності; - наукових відкриттів; - промислових зразків; - товарних знаків, знаків обслуговування, фірмових найменувань і комерційних позначень; - захисту від недобросовісної конкуренції, - а також всіх інших прав, що відносяться до інтелектуальної діяльності у виробничій, науковій, літературній і художній областях.

Територіальний характер прав інтелектуальної власності довгий час перешкоджав їхньому нормальному використанню як об'єктів цивільного обороту, призводив до порушень прав авторів, винахідників і інших суб'єктів прав інтелектуальної власності. У зв'язку з цим з'явилися міжнародні договори, спрямовані на усунення або пом'якшення територіального характеру прав інтелектуальної власності. Сьогодні діє значна кількість міжнародних договорів з питань охорони прав інтелектуальної власності, і з кожним роком їхнє число неухильно зростає - з'являються нові об'єкти правової охорони і нові способи порушення прав, росте рівень кооперації і взаємодії між різними країнами з питань охорони прав інтелектуальної власності.

Міжнародні угоди в області авторського права і суміжних прав

Бернська конвенція про охорону літературних і художніх творів 1886 р. Бернська конвенція являє собою перший міжнародний багатосторонній договір, присвячений питанням охорони авторського права. Вона неодноразово переглядалася на різних конференціях: 1896, 1908, 1914, 1928, 1948, 1967, 1971 років. Часто іменується Паризьким актом від 24 липня 1971 року, оскільки в 1971 році в текст Конвенції були внесені істотні зміни. СРСР у Бернській конвенції не приймав участі. 31 травня 1995 р. був прийнятий Закон України "Про приєднання до Бернської конвенції про охорону літературних і художніх творів". Держави - учасники Бернської конвенції утворили Бернський союз. Бернська конвенція містить значну кількість матеріально-правових норм. Авторські права охороняються при житті автора і протягом 50 років після його смерті. На кінофільми, фотографії, переклади та інші об'єкти терміни охорони

знижені. У цілому Бернська конвенція встановлює досить твердий режим охорони авторських прав, істотно обмежуючу волю використання твору (його переклад, відтворення, публічне виконання, передачу по телебаченню і радіо, публічне читання, переробку, запис та ін.).

Всесвітня конвенція про авторське право, підписана в Женеві 6 вересня 1952 р. Всесвітня конвенція має більш універсальний характер у порівнянні з Бернською. Конвенція містить невелику кількість матеріально-правових норм і по багатьом питанням передбачає застосування національного законодавства країн-учасниць. Це уможливило участь у ній держав з істотними розходженнями в системах охорони авторських прав і різним рівнем економічного розвитку. Дана конвенція діяла для СРСР із 1973 року. Україна підтвердила свою участь у 1993 році. Відповідно до Конвенції, термін охорони авторських прав складає 25 років після смерті автора. Істотні пільги по використанню об'єктів авторського права встановлені для країн, що розвиваються. Конвенцією було введено використання спеціального знака охорони авторських прав (copyright) у виді символу ©. При необхідності перевидання або перекладу твору з таким знаком зацікавлені особи повинні звернутися за дозволом до видавництва та/або автору, зазначеним поряд з цим знаком.

Договір ВОІС по авторському праву 1996 р. відбиває новий етап у розвитку правового регулювання питань охорони авторських прав. Серед предметів охорони називаються комп'ютерні програми, бази даних. Уперше відзначається необхідність балансу між приватними інтересами авторів і інтересами суспільства в області доступу до нової інформації.

Конвенція про охорону інтересів артистів-виконавців, виробників фонограм і віщальних організацій 1961 р. (Римська конвенція). Конвенція передбачає мінімальний термін охорони суміжних прав - 20 років. Вводиться використання міжнародного знака захисту прав виробників фонограм ®. Конвенція вимагає винагороди за публічне програвання грамзаписів, у тому числі по радіо і телебаченню. Конвенція не одержала широкого поширення.

Женевська конвенція про охорону інтересів виробників фонограм від незаконного відтворення їхніх фонограм 1971 р. Держави-учасники конвенції зобов'язуються забезпечувати охорону інтересів виробників фонограм від незаконного виробництва, ввозу та поширення копій фонограм.

У відношенні промислової власності територіальний характер відповідних прав виявляється найбільше яскраво. Будь-який об'єкт права промислової власності одержує визнання і правову охорону лише в результаті ухвалення рішення про його визнання патентним відомством визначеної держави й одержання охоронного документа, що діє тільки на території держави, яка його видала. В інших країнах винахід, промисловий зразок, модель чи товарний знак законом не охороняються і можуть бути вільно використані будь-якими особами. Щоб одержати правову охорону на території іноземних держав, власник патенту змушений патентувати свої винаходи в кожній з цих держав, виконуючи всі передбачені місцевим законом формальності і сплачуючи мито за кожен виданий патент. Основним засобом охорони прав на промислову власність за межами держави, на території якого вони виникли, є міжнародні договори.

З питань охорони прав промислової власності діють:

Паризька конвенція по охороні промислової власності від 20 березня 1883р. Дана конвенція є першою універсальною конвенцією в області охорони промислової власності. Вона переглядалася в Брюсселі (1900 р.), Вашингтоні (1911 р.), Гаазі (1925 р.), Лондоні (1934 р.), Лісабоні (1958 р.), Стокгольмі (1967р.). Учасники Конвенції заснували Міжнародний союз по охороні промислової власності, куди входять більш 100 держав. Офіційною заявою прем'єр-міністра України від 26 серпня 1992 р. була підтверджена участь України в даній Конвенції. До об'єктів промислової власності, що підпадає під регулювання Конвенції, відносяться: винаходи, корисні моделі, промислові зразки, товарні знаки, знаки обслуговування, фірмові найменування і вказівки на походження або найменування місця походження. Об'єктом охорони названо також попередження недобросовісної конкуренції.

Мета Паризької конвенції - створення більш пільгових умов для патентування винаходів, промислових зразків, реєстрації товарних знаків громадянами та організаціями одних держав в інших. Конвенція не передбачає створення міжнародного патенту чи міжнародної реєстрації товарних знаків. Встановлює національний режим у відношенні охорони промислової власності іноземців, а також вводить правило про конвенційний пріоритет - особа, яка подала заявку на винахід в одній з держав, в інших державах-учасниках протягом року з дня подачі першої заявки користується пріоритетом для подачі заявки. Новизна буде визначатися всіма учасниками на день подачі першої заявки. Для промислових зразків і товарних знаків термін дії конвенційного пріоритету - 6 місяців. Закріплюється принцип незалежності патенту, можливість видачі примусової ліцензії чи анулювання патенту у випадку зловживань з боку його власника.

Вашингтонський договір про патентну кооперацію від 19 червня 1970 р. (РСТ). Він є наступним кроком по поглибленню кооперації держав в області охорони промислової власності. Його учасниками є більш 30 країн, що утворюють Міжнародний союз патентної кооперації. Передбачає можливість складання і подачі міжнародної заявки, що полегшує, прискорює закордонне патентування і зменшує витрати на його проведення. Передбачає проведення міжнародного пошуку і попередньої міжнародної експертизи. СРСР ратифікував РСТ у 1977 р. (договір вступив у дію з 1978 р.). Заявою прем'єр-міністра України від 26.08.1992 р. була підтверджена участь України в договорі.

Тема 7.Зовнішньоекономічні угоди в міжнародному приватному праві

Лекційний курс

Поняття та ознаки зовнішньоекономічних угод. Види зовнішньоекономічних угод.Особливості правового регулювання зовнішньоекономічної діяльності. Концепція Lex Mercatoria. Звичай в

міжнародній торгівлі. Недержавні засоби регулювання. Принципи міжнародних комерційних договорів УНІДРУА 2004 р. Принципи європейського договірного права. Типові контракти і проформи. Загальні умови. Колізійні питання зобов'язального права. Застосування права при визначенні змісту та форми угоди. Автономія волі сторін в міжнародному приватному праві та її межі. Угода сторін про вибір права, що підлягає застосуванню, його зміст і форма. Субсидіарні правила. Зобов'язальний статут договору. Поняття договору міжнародної купівлі-продажу товарів. Колізійно-правове та матеріально-правове регулювання договорів міжнародної купівлі-продажу товарів. Віденська конвенція ООН про договори міжнародної купівлі-продажу товарів 1980 р. Форма договору міжнародної купівлі-продажу товарів. Законодавство України про форму договорів міжнародної купівлі-продажу. Порядок укладення договору міжнародної купівлі-продажу товарів. Стадії укладення договору міжнародної купівлі-продажу товарів. Оферта і акцепт. Основні умови договорів міжнародної купівлі-продажу товарів. Найменування товару, його кількість і якість. Ціна товару. Термін виконання договору. Форма і порядок розрахунків. Гарантії виконання зобов'язань за договором. Страхування. Застосовне право. Арбітражне застереження. Основні права і обов'язки продавця. Основні права і обов'язки покупця. Засоби правового захисту в разі порушення договору продавцем. Засоби правового захисту в разі порушення договору покупцем. Виконання договору міжнародної купівлі-продажу товарів. Відповідальність за порушення договірних зобов'язань в міжнародній купівлі-продажу товарів. Умови покладання відповідальності. Вина несправного контрагента. Збитки та відсотки. Штраф. Неустойка. Принцип реального виконання договірних зобов'язань. Обставини непереборної сили (форс-мажорні обставини) як підстава звільнення від відповідальності за невиконання або неналежне виконання договірних зобов'язань.

Вступ до теми

У теорії і практиці законодавчого регулювання питань правочинів (угод,

договорів) та їх класифікації за кордоном під ними прийнято розуміти угоди, в яких одна із сторін є іноземним громадянином (частіше за все підприємцем) або іноземною юридичною особою, а інша – її іноземним контрагентом. Змістом таких правочинів (угод, договорів) найчастіше є здійснення операцій щодо ввезення чи вивезення товарів (послуг) через державний кордон однієї або декількох країн. Разом із тим на практиці зростає кількість правочинів (угод, договорів), що мають інший зміст, – це договори страхування за участю іноземних страховиків, договори на надання послуг (юридичних, медичних, туристичних та ін.), що зумовлює необхідність законодавчих змін на внутрішньодержавному і міжнародному рівнях.

У міжнародному діловому обороті прийнято також використовувати термін «договір міжнародної купівлі-продажу». Це поняття, зокрема, закріплено у Віденській конвенції про договори міжнародної купівлі-продажу 1980 р. у такий спосіб: «Договори міжнародної купівлі-продажу являють собою договори купівлі-продажу товарів, укладені між сторонами, комерційні підприємства яких перебувають у різних державах».

Відповідно до чинного законодавства України визначення поняття «правочин» міститься в ЦК України. Чинний ЦК визначає його як дію особи, спрямовану на набуття, зміну або припинення цивільних прав та обов'язків. Разом із тим законодавець не запропонував нормативного визначення поняття «правочин з іноземним елементом», що є досить логічним з урахуванням труднощів у побудові такої правової конструкції. Втім відсутність у законодавстві України нормативної класифікації видів правочинів з іноземним елементом негативно впливає на стан правової регламентації відносин у цій сфері.

У Законі України «Про міжнародне приватне право» створено лише колізійні норми стосовно правочинів і договорів.

Доктрині та зарубіжному законодавству відомий і такий самостійний (за класифікацією) вид договору (угоди), як зовнішньоекономічний договір (угода), що визначається зазвичай як угода, спрямована на встановлення, зміну

чи припинення прав та обов'язків у зовнішньоекономічній діяльності.

Класифікацію (досить умовну) зовнішньоекономічних договорів (контрактів) як різновиду правочинів з іноземним елементом можна здійснити за такими критеріями.

За об'єктним складом зовнішньоекономічні договори поділяються на:

- договір міжнародної купівлі-продажу товару (основний різновид зовнішньоекономічних угод);

- договір підряду, договір будівельного підряду;
- договір міни;
- договір лізингу;
- договір комісії та ін.

За кількістю учасників усі зовнішньоекономічні договори поділяються на:

- односторонні (видання доручення іноземній юридичній чи фізичній особі на вчинення дій);

- двосторонні (договори міжнародної купівлі-продажу товарів та ін.);
- багатосторонні (договір про спільну діяльність, установчий договір та ін.).

Зовнішньоекономічні договори також мають свою специфіку, яка дає змогу не ототожнювати їх із комерційними договорами у внутрішньодержавному обороті. До основних відмінностей зовнішньоекономічних договорів від цивільно-правових та господарсько-правових у внутрішньодержавному обороті можна, зокрема, віднести:

- суб'єктний склад;
- форму та порядок підписання;
- особливий порядок правового регулювання;
- зміст договору.

Втім в українському законодавстві запропоновано інший підхід до цієї категорії правочинів (договорів), а саме: зовнішньоекономічний договір (контракт) визначається як угода двох або більше суб'єктів зовнішньоекономічної діяльності та їх іноземних контрагентів... у сфері

зовнішньоекономічної діяльності, під якою слід розуміти господарську діяльність, яка у процесі її здійснення потребує перетинання митного кордону України майном та/або робочою силою (ч. 1 ст. 337 ГК України). Така позиція дозволяє стверджувати про наявність серйозних прогалин у врегулюванні цих питань (як на рівні доктрини, так і на законодавчому рівні).

Проблемними є й класифікація міжнародного комерційного правочину та його нормативне визначення і закріплення на рівні міжнародних договорів з питань зовнішньоекономічної діяльності та зовнішньої торгівлі. В доктрині вважається, що визначення поняття «міжнародний комерційний правочин» зводиться до відповіді на запитання: за наявності яких обставин цивільно-правовий правочин набуває міжнародного характеру?

Вивчення питань стосовно форми і змісту правочину дають змогу стверджувати, що до цієї проблематики зверталися ще за часів Давнього Риму. Пізніше ці питання досліджували відомі зарубіжні і вітчизняні правники, зокрема Д. Мейер, який запропонував власну концепцію та типологію щодо визначення форми правочину. Він розглядав форму правочину як зовнішню форму вираження волі учасника цивільних відносин (при цьому стверджував, що вона може бути або словесною, або письмовою). За радянських часів концепцію визначення форми правочину було розвинуто і вдосконалено такими відомими вченими-правниками, як: О. Йоффе, О. Красавчиков, В. Толстий, Ф. Хейфец та ін.

У чинному ЦК України (ст. 205) відбувається правова регламентація питань визначення форми правочину, а саме: законодавець запозичує вже відому радянському законодавству норму щодо вчинення правочинів в усній та письмовій формах. Новелою, запропонованою українським законодавцем у чинному ЦК України, можна вважати певне правило, за яким якщо воля виражається не словесно, а через поведінку сторін, яка засвідчує їхню волю на настання відповідних правових наслідків, або ж мовчанням, то правочин вважається вчиненим в усній формі.

З точки зору МПрП цікавою є позиція законодавця стосовно можливості

вчинення правочинів в електронній формі (ч. 2 ст. 207 ЦК України). Така позиція є загальноновизнаною і загальноновживаною як у практиці міжнародного (Директива 2000/31/ЄС щодо електронної комерції), так і внутрішньодержавного регулювання форми правочину. Крім того, питання електронної форми правочину регулюються в Законі України від 22 травня 2003 р. «Про електронні документи та електронний документообіг», прийняття якого являє собою вдалий приклад трансформації норм міжнародної угоди у внутрішнє законодавство держави.

У деяких країнах діють норми, що передбачають можливість укладати правочин у будь-якій зручній для сторін формі. Подальший розвиток техніки і суспільних відносин має спричинити прийняття норми, аналогічної ст. 129 ЦК Бразилії, що передбачає відсутність залежності волевиявлення сторін від будь-якої форми угоди, за винятком випадків, коли закон спеціально її вимагає, або норми ст. 143 ЦК Перу, яка містить правило, за яким якщо закон не встановлює конкретної форми угоди, зацікавлені особи мають право укладати її в будь-якій зручній для них формі.

Особливостями законодавчого регулювання питань форми правочину в Україні є наявність спеціальної норми - ст. 31 Закону України «Про міжнародне приватне право», що містить правило, згідно з яким форма правочину повинна відповідати вимогам того правопорядку, який застосовується до змісту правочину. Разом з цим визначено, що для дотримання вимог стосовно форми правочину достатньо дотримання вимог права місця, де його було вчинено, а у випадках знаходження сторін правочину в різних державах достатньо дотримання вимог права місця проживання сторони, яка зробила пропозицію.

Новою для українського законодавства є й позиція стосовно форми правочину щодо нерухомого майна. Так, відповідно до положень ч. 2 ст. 31 Закону України «Про міжнародне приватне право» форма такого правочину визначається за правопорядком тієї держави, в якій це майно знаходиться, а щодо нерухомого майна, яке зареєстроване на території України, – за правом України – імперативне правило.

Особливі вимоги висуває український законодавець до форми зовнішньоекономічного договору. За правилом ч. 3 ст. 31 Закону України «Про міжнародне приватне право» зовнішньоекономічні договори за участю українських громадян та юридичних осіб повинні укладатися в письмовій формі незалежно від місця його укладення, якщо інше не встановлено законом або міжнародним договором України. Це правило діє і відносно зміни, продовження або розірвання договору.

У міжнародних договорах, зокрема у Віденській конвенції про договори міжнародної купівлі-продажу 1980 р., не вимагається дотримання обов'язкової письмової форми при укладенні договору і вважається, що наявність договору може доводитися будь-якими засобами, включаючи показання свідків, однак за ст. 96 Конвенції держава може зробити заяву про незастосування до неї даного положення Конвенції у разі, якщо власне законодавство містить обов'язкову вимогу стосовно письмової форми зовнішньоекономічного договору. Отже, в законодавстві України діє імперативне правило, згідно з яким усі зовнішньоекономічні угоди повинні бути укладені в письмовій формі.

У МПрП при визначенні змісту правочину значну роль відіграє принцип автономії волі сторін, закріплений у правових системах більшості країн світу.

Крім закріплення у внутрішніх законодавствах держав, цей принцип одержав і міжнародно-правове визнання, наприклад у Римській конвенції 1980р. про право, що застосовується до договірних зобов'язань, відповідно до якої вибір права сторонами має бути прямо виражений в умовах договору чи в обставинах справи або прямо впливати з них. У Конвенції допускається можливість урахування «мовчазної волі сторін», під якою слід розуміти конклюдентні дії сторін.

Разом із тим у доктрині та законодавстві існують припустимі межі автономії волі, які в законодавстві різних держав встановлюються по-різному. Так, в одних країнах автономія волі сторін не обмежується. Це означає, що сторони, уклавши угоду, можуть підпорядкувати її будь-якій правовій системі. В інших країнах (переважно англосаксонської системи права) діє принцип

локалізації договору, відповідно до якого сторони можуть обрати тільки те право, що найбільш тісно пов'язане з даною угодою. Крім того, загальновизнаним є відоме багатьом країнам законодавче обмеження цього принципу, яке полягає в тому, що існуючі в національних правових системах імперативні норми виключають використання сторонами автономії волі.

У законодавстві України питання автономії волі сторін у договірних відносинах вирішуються за правилами статей 5 і 10 Закону «Про міжнародне приватне право», крім випадків, коли вибір права прямо заборонено законами України (ст. 43 Закону України «Про міжнародне приватне право»).

У міжнародній практиці законодавчого регулювання договірних відносин спостерігається тенденція, за якою при застосуванні принципу автономії волі сторін прийнято відсилати не до певного правопорядку, а до «загальноприйнятих принципів і норм права» чи до «права міжнародної торгівлі». Таке відсилання в доктрині міжнародного приватного права є відсиланням до положень концепції «Lex mercatoria».

Якщо сторони самостійно не обрали право, що підлягає застосуванню до змісту правочину, його зміст визначається згідно з правом тієї держави, яка має найбільш тісний зв'язок з правочином. Цей принцип закріплено у внутрішньому законодавстві практично всіх європейських країн, оскільки вони беруть участь у Римській конвенції 1980 р. про право, що застосовується до договірних зобов'язань.

Законодавство України також виходить із принципу найбільш тісного зв'язку правочину із правом певної країни. Це правило відображено в Законі України «Про міжнародне приватне право» (ст. 32).

Критеріями визначення права країни, з якою договір найбільш тісно пов'язаний, виступають:

- 1) місце проживання фізичної особи, під яким у законодавстві України слід розуміти місце постійного, переважного або тимчасового проживання (ст. 28 ЦК України);

- 2) місцезнаходження юридичної особи, що визначається в Законі України

«Про міжнародне приватне право» (ст. 25) як місце реєстрації такої особи (теорія інкорпорації) або місцезнаходження її виконавчого органу (теорія осілості).

Питання змісту правочину в доктрині МПрП тісно пов'язане з поняттям «зобов'язальний статут». У МПрП під зобов'язальним статутом прийнято розуміти право, яке підлягає застосуванню до зобов'язальних відносин, що виникають на підставі угод, укладених сторонами. Зобов'язальний статут вважається встановленим, коли сторони в угоді визначили право, що підлягає застосуванню, а у разі відсутності такого волевиявлення сторін – визначається компетентним правозастосовним органом на підставі колізійних норм. При цьому слід зазначити, що «під зобов'язальний статут підпадають далеко не всі аспекти правочину з іноземним елементом і тому важливим є визначення сфери дії зобов'язального статуту (тобто обраного права)».

У законодавстві України сферу дії права, що застосовується до правочину, визначено в ст. 33 Закону України «Про міжнародне приватне право». В цій нормі вирішуються питання дійсності правочину (матеріальна і формальна сторони правочину), його тлумачення (тлумачення його юридичної сутності та умов, що в ньому містяться) та правових наслідків його недійсності (загальні правила щодо правових наслідків недійсності правочину). При вирішенні цих питань законодавець відсилає до застосування відомих у МПрП принципів – автономії волі та локалізації договору (ст. 32 Закону України «Про міжнародне приватне право»). Крім того, право, що застосовується до змісту правочину, не може поширюватися на питання правосуб'єктності сторін (статті 16 і 30 Закону України «Про міжнародне приватне право»), речового права (статті 38-42 Закону України «Про міжнародне приватне право»), на вимоги щодо форми правочину (ст. 31). Що стосується наслідків недійсності правочину, то за законодавством різних держав вони можуть розрізнятися.

Окремо законодавець визначає сферу дії права, що застосовується до договору (зобов'язальний статут). У ст. 47 Закону України «Про міжнародне приватне право» її визначено в такий спосіб: «Право, що застосовується до

договору, охоплює: 1) дійсність договору; 2) тлумачення договору; 3) права та обов'язки сторін; 4) виконання договору; 5) наслідки невиконання або неналежного виконання договору; 6) припинення договору; 7) наслідки недійсності договору; 8) відступлення права вимоги та переведення боргу згідно з договором».

Разом з цим визначений у ч. 1 ст. 47 цього Закону перелік меж застосування зобов'язального статуту не є вичерпним. Треба також зазначити, що до сфери дії зобов'язального статуту не належать питання, які стосуються права, що застосовується до форми договору (таке право визначається відповідно до положень ч. 3 ст. 47 Закону України «Про міжнародне приватне право», на підставі спеціальної колізійної норми – ст. 31 цього Закону).

Особливості колізійного регулювання договірних зобов'язань у міжнародному приватному праві

У міжнародній практиці правового регулювання договірних відносин за участю іноземного елемента визнаним є правило, за яким законодавець надає право сторонам самостійно обирати правопорядок, що регулюватиме ці відносини. Проте такий вибір може бути обмежений імперативними нормами, що містяться у відповідному законодавстві країн світу. Така норма є й у законодавстві України (ст. 43 Закону України «Про міжнародне приватне право»).

Разом з тим, коли сторони договору не обрали це право, для вирішення питання про вибір компетентного правопорядку має застосовуватися право тієї країни, яка має найбільш тісний зв'язок з цим договором. Такий підхід у МПрП прийнято називати доктриною характерного виконання, сутність якої зводиться до того, що договірні відносини повинні врегульовуватися особистим законом особи, на яку покладено виконання. Таку позицію відтворено і в законодавчих актах багатьох держав, у тому числі України.

Однак, використавши принцип найбільш тісного зв'язку, законодавці зарубіжних країн наповнили його іншим змістом. Передбачивши застосування цього принципу як субсидіарної прив'язки (за умови відсутності згоди сторін

про застосовне право), законодавець формулює конкретні прив'язки, які, на його думку, презюмують найбільш тісний зв'язок.

Стаття 44 Закону України «Про міжнародне приватне право» містить колізійні прив'язки для видів договорів, стосовно яких визначення країни, що має найбільш тісний зв'язок з договором, здійснюється залежно від виду договору. Інакше, ніж за загальним правилом доктрини характерного виконання вирішується питання вибору права, що застосовується до договорів:

а) про нерухоме майно – застосовується право тієї держави, в якій це майно знаходиться, а якщо таке майно підлягає реєстрації, – право держави, де здійснено реєстрацію;

б) про спільну діяльність або виконання робіт – право держави, в якій така діяльність провадиться або створюються передбачені договором результати;.

в) укладених на аукціоні, за конкурсом або на біржі застосовуються правові норми держави, в якій проводяться аукціон, конкурс або знаходиться біржа.

Принцип найбільш тісного зв'язку в сучасній доктрині та законодавстві держав світу застосовується не для всіх категорій договорів. Так, в Україні він не застосовується до договорів споживання та засновницького договору юридичної особи з іноземною участю (статті 45 і 46 Закону України «Про міжнародне приватне право»).

До договорів за участю споживача застосовується правило, передбачене в ст. 45 Закону «Про міжнародне приватне право». Вибір права, що застосовується до договору, стороною якого є споживач, який набуває або замовляє споживані товари (послуги) для особистих потреб, не може обмежити захисту його прав, що надається імперативними нормами в країні його місця проживання (перебування або місяця знаходження), якщо мала місце хоча б одна з таких обставин:

1) укладенню договору в цій країні передувала оферта, адресована споживачеві, або реклама, споживач здійснив у цій країні всі дії, необхідні для укладення договору; або

2) контрагент споживача прийняв замовлення від споживача в цій країні;
або

3) споживач здійснив подорож за кордон з метою укладення споживчого договору з ініціативи контрагента.

До договорів про створення юридичної особи з іноземною участю (засновницького договору) застосовується право держави, в якій буде створено цю юридичну особу (ст. 46 Закону «Про міжнародне приватне право»). Ця норма за своєю правовою природою є імперативною і виключає можливість вибору засновників іншого права, ніж право тієї держави, де буде створено юридичну особу.

Тема 8. Міжнародні перевезення. Міжнародне приватне морське право

Лекційний курс

Поняття і види міжнародних перевезень. Міжнародно-правові та колізійно-правові питання міжнародних перевезень. Міжнародні транспортні конвенції та їх роль в правовому регулюванні вантажних і пасажирських перевезень. Національне законодавство, що регулює міжнародні транспортні зобов'язання. Міжнародні залізничні перевезення. Роль і значення Бернської конвенції 1970 року про залізничні перевезення вантажів і пасажирів (МГК і МПК). Бернська конвенція про міжнародні залізничні перевезення 1980 року (КОТИФ). Правовий статус залізниць як перевізників вантажів і пасажирів. Загальні терміни доставки вантажів по КОТИФ. Межі відповідальності залізниць у разі втрати або пошкодження вантажів, що перевозяться. Відповідальність за порушення термінів доставки вантажів. Угода про міжнародне залізничне вантажне сполучення (СМГС) і Угода про міжнародне пасажирське сполучення (СМПС) 1951 р. Порядок і форма укладення договору перевезення. Плата і тарифи. Відповідальність залізниць за незбереження вантажів. Терміни позовної давності по спрах, пов'язаних з залізничним перевезенням вантажів. Претензійний порядок врегулювання суперечок.

Міжнародні автомобільні перевезення. Міжнародні автомобільні перевезення вантажів. Женевська конвенція про договір міжнародного автомобільного перевезення вантажів (КДПВ) 1956 р. Конвенція про дорожній рух і Протокол про дорожні знаки і сигнали 1949 року (в ред. 1968 р.) Європейська угода про міжнародні автомагістралі (СМА) 1975 р. Порядок і форма укладення договору перевезення вантажів автомобільним транспортом. Правовий статус перевізника. Порядок прийому вантажу до перевезення і його видачі вантажоодержувачу. Відповідальність автоперевізника за втрату або пошкодження вантажу. Межі відповідальності автоперевізника. Терміни позовної давності по спрах, пов'язаних з автомобільним перевезенням вантажів. Міжнародні автомобільні перевезення пасажирів і багажу. Женевська конвенція про договір міжнародного автомобільного перевезення пасажирів і багажу (КАПП) 1973 р. Міжнародні автомобільні перевезення вантажів, пасажирів і багажу в європейському приватному праві. Європейська угода про міжнародні автомагістралі (СМА) 1975 р. Міжнародні повітряні перевезення. Варшавська конвенція для уніфікації деяких правил, що стосуються міжнародних повітряних перевезень, 1929 р. і Гаазький протокол до неї 1955 р. Монреальська конвенція про уніфікацію деяких правил, що стосуються міжнародних повітряних перевезень, 1999 р. Порядок та форма укладення договору перевезення вантажів, пасажирів і багажу повітряним транспортом. Правовий статус авіаперевізника. Порядок видачі та реквізити перевізних документів. Відповідальність авіаперевізника перед пасажиром або вантажовласником за збереження багажу або вантажу. Принцип презумпції провини авіаперевізника. Межі відповідальності авіаперевізника. Терміни позовної давності по спрах, пов'язаних з авіаперевезеннями вантажів, пасажирів і багажу. Міжнародні перевезення водним транспортом. Поняття і предмет міжнародного приватного морського права, його джерела. Міжнародні конвенції в галузі торговельного мореплавства. Міжнародні морські звичаї. Національне законодавство. Кодекс торговельного мореплавства України. Правове регулювання міжнародних морських перевезень вантажів.

Міжнародні морські перевезення вантажів по коносаменту. Брюссельська конвенція про уніфікацію деяких правил про коносамент (Гаазькі правила) 1924р. Гамбурзька конвенція ООН про морське перевезення вантажів (Гамбурзькі правила) 1978 р. Поняття, види і функції коносамента, правове значення його реквізитів. Міжнародні морські перевезення вантажів по чартеру. Види договору фрахтування судна (чартеру): рейсовий чартер, тайм-чартер, слот-чартер, бербоут-чартер, димайз-чартер. Правовий статус фрахтувальника і фрахтувальника. Основні умови договору фрахтування судна. Сталійний час. Сторедж. Демередж. Детеншн. Диспач. Відповідальність перевізника за незбереження або втрату вантажів. Національне законодавство і міжнародні конвенції про обмеження меж відповідальності морського перевізника. Терміни позовної давності по спрах, пов'язаних з морським перевезенням вантажів. Пророгаційні угоди про міжнародну підсудність такої категорії спорів. Можливість укладення арбітражних угод. Міжнародні морські перевезення пасажирів і багажу. Афінська конвенція про перевезення морем пасажирів та їх багажу 1974 р. Договір морського перевезення пасажирів і багажу: сторони, порядок його укладення. Відповідальність морського перевізника за шкоду, заподіяну під час перевезення. Принцип відповідальності за винну поведінку. Обмеження майнової відповідальності морського перевізника. Міжнародні річкові перевезення вантажів. Будапештська конвенція про договір перевезення вантажів внутрішніми водними шляхами (КПГВ) 2001р. Міжнародні змішані (комбіновані) перевезення. Поняття змішаного (комбінованого) перевезення. Женевська конвенція ЄЕК ООН про міжнародні змішані перевезення вантажів 1980 р. Уніфіковані правила МТП про документ змішаного перевезення 1973 р. Правовий статус оператора змішаного перевезення. Правовий режим міжнародної змішаного перевезення вантажів. Відповідальність оператора змішаного перевезення за втрату або пошкодження вантажу під час перевезення. Принцип презумпції провини оператора змішаного перевезення. Межа відповідальності оператора змішаного перевезення.

Вступ до теми

Транспорт – одна з найважливіших складових частин матеріальної бази економіки. Продаж транспортних послуг або їх купівля на світовому ринку означає участь транспорту в операціях невидимого експорту або імпорту.

Основним джерелом правового регулювання міжнародних перевезень вантажів, пасажирів та їх багажу є міжнародні угоди.

Перевезення вантажів здійснюється, як відомо, автомобільним, залізничним, повітряним, морським, річковим транспортом. Найбільш економічним вважається залізничний, але при трансконтинентальних перевезеннях і навіть іноді на одному континенті весь шлях від відправника до одержувача на залізничному транспорті товар перевезти не виходить.

Другим за вигідністю вважається водний, тобто морський або річковий, транспорт. Повітряний транспорт дозволяє в кілька разів скоротити час, що витрачається на перевезення вантажу, але цей вигаиш у часі компенсується вартістю транспортування.

Під міжнародним перевезенням розуміється перевезення вантажів і пасажирів між двома і більше державами, що виконується на умовах, які встановлені укладеними цими державами міжнародних угод. Характерною особливістю правового регулювання у цій сфері є те, що основні питання перевезень вирішуються в міжнародних угодах (транспортних конвенціях), що містять уніфіковані норми, однаково визначають умови міжнародних перевезень вантажів і пасажирів. Угоди містять вимоги до перевізної документації, визначають порядок прийому вантажу до перевезення і видачу його в пункті призначення, умови відповідальності перевізника, процедуру пред'явлення до перевізника претензій та позовів.

Транспортними конвенціями визначаються основні умови перевезень вантажів і пасажирів у міжнародному сполученні, встановлюються міжнародні тарифи, порядок і умови відповідальності перевізника і т.д.

По об'єктах правового регулювання транспортні конвенції умовно можна розділити на шість груп. Це міжнародні угоди:

- 1) про загальні принципи та організації міжнародних перевезень;
- 2) про умови перевезень вантажів і пасажирів;
- 3) про тарифи на міжнародні перевезення;
- 4) спрямовані на полегшення транспортних зв'язків між державами (полегшення митних процедур, податкового режиму тощо);
- 5) регламентують специфічні сторони діяльності окремих видів міжнародного транспорту;
- 6) передбачають захист майнових інтересів сторін договору в сфері міжнародних перевезень.

Розробляють проекти транспортних конвенцій міжнародні організації, як ЮНКТАД (Конференція ООН з торгівлі і розвитку), ЮНСІТРАЛ (Комісія ООН по праву міжнародної торгівлі), ЄЕК (Європейська економічна комісія) та ін.

В даний час основним джерелом правового регулювання міжнародних перевезень вантажів, пасажирів та їх багажу є міжнародні угоди.

Крім міжнародних угод у процесі регулювання міжнародних перевезень велика роль належить внутрішньодержавним актам.

Для визнання перевезення міжнародним не обов'язково, щоб вантаж або пасажир фактично перетинали територіальні чи митні кордони держави, – досить укладання договору міжнародного перевезення.

“Транспортне право” має певні особливості в залежності від об'єкта транспортування, тобто від того, що складає предмет перевезення, – вантаж, багаж або пасажир.

Майже у всіх видах перевезень (за винятком перевезень пасажирів і багажу автомобільним і річковим транспортом) встановлення суворої відповідальності перевізника за допомогою імперативних норм здійснюється конвенційним шляхом – укладанням відповідних (переважно багатосторонніх) міжнародних угод. Обов'язковість таких норм означає, що сторони за цивільно-правовим контрактом не вправі встановлювати умови, не сумісні з режимом відповідальності, встановленим у міжнародній конвенції.

Це є істотним відступом від історично діючих у цивілістичних відносинах

принципів “свободи договору”, “розсуду сторін”, “автономії волі сторін”. Система відповідальності за різними видами договорів перевезення накладає більший тягар на перевізника. Він несе обов’язок щодо здійснення безпечного та своєчасного перевезення. Він може претендувати на звільнення від відповідальності, якщо доведе, що невиконання було викликане однією з передбачених законом обставин непереборної сили (форс-мажор). Тягар доказування подібного роду фактів лежить на перевізнику.

У разі визнання провини перевізника він несе відповідальність у межах сум, встановлених конвенційними нормами. Крім меж відповідальності, встановлених конвенціями, за сумами вимог претензії до перевізників мають також і обмеження в періоді часу, протягом якого вони можуть бути заявлені. Параметри перевезення, що виходять за межі території однієї держави (її міжнародний характер) є типовою рисою сьогоднішнього транспортного права, зважаючи на специфіку договорів перевезення, що отримало відображення в конвенційному регулюванні, не випадково також, що законодавчі акти деяких країн особливо підкреслюють незастосовність загальних положень зобов’язального права, що містяться в кодифікаціях МПрП, до договорів міжнародного перевезення. Зокрема, Закон про міжнародні господарські договори КНР (1985 р) прямо встановлює, що даний акт не поширюється на міжнародні транспортні контракти (ст.2).

У багатьох країнах внутрішні перевезення підкорюються тим же правилам, що й міжнародні перевезення, тобто нормам, які встановлені у відповідних міжнародних конвенціях. Цей процес у середовищі фахівців нерідко іменують інфільтрацією уніфікованих норм міжнародного приватного права в національні правові системи.

Найбільш поширеними колізійними прив’язками в області транспортних перевезень є:

закон місця відправлення товару. У відповідності зі ст. 285 Конвенції про міжнародне приватне право (Кодекс Бустаманте 1928 р.) порядок фрахтування морського і повітряного судна регулюється законом місця відправлення товару;

закон місця заподіяння шкоди;

особистий закон перевізника.

Договір міжнародного перевезення укладається наступним чином: учасники міжнародного перевезення укладають між собою договір перевезення, згідно з яким транспортна організація бере на себе зобов'язання доставити вантаж або пасажир в пункт призначення, а власник або пасажир зобов'язується відшкодувати їй понесені витрати. Цей договір має цивільно-правовий характер.

Договір міжнародного перевезення є правовою підставою виникнення зобов'язань з перевезення між транспортною організацією, з одного боку, і вантажовласником або пасажиром, з іншого. Даний договір конкретизує умови перевезення, встановлені транспортними конвенціями та актами внутрішнього права; є підставою майнової відповідальності сторін при невиконанні ними своїх зобов'язань з міжнародного перевезення.

Договір міжнародного перевезення має свої особливості:

по-перше, даний договір регламентується, насамперед, транспортними конвенціями і лише за їх відсутності – актами внутрішнього права;

по-друге, однією із сторін цього договору є іноземна фізична або юридична особа;

по-третє, в ході виконання договору можуть застосовуватися колізійні норми транспортних конвенцій або внутрішнього права (наприклад, при відправленні вантажу належить керуватися законом країни відправлення, при видачі вантажу – законом країни призначення).

Особливість договору міжнародного перевезення полягає в тому, що в ході його виконання відповідні матеріально-правові норми застосовуються на підставі різних колізійних принципів. Так, при відправленні вантажу керуються законом країни відправлення, при видачі вантажу в кінцевому пункті – законом країни призначення. В інших випадках застосовується закон перевізника або закон країни суду.

Право, що підлягає застосуванню до міжнародних перевезень, може бути

вказано в транспортному документі, виданому перевізником.

При здійсненні міжнародних перевезень застосовується принцип автономії волі сторін.

Залежно від транспорту, який використовується, договір міжнародного перевезення прийнято розрізняти договори залізничного, автомобільного, повітряного і морського перевезень. Кожен із зазначених видів договорів, у свою чергу, підрозділяється на договори перевезення вантажів і договори перевезення пасажирів і багажу.

Види міжнародних перевезень.

Міжнародні морські перевезення.

Морський транспорт є основним засобом перевезення вантажів. Існують дві форми його експлуатації: трампове судноплавство і лінійне судноплавство. При трамповому судноплавстві робота судів не пов'язана з постійними районами плавання і т.п.; ознакою лінійного судноплавства є сталість обороту судів на підставі існуючого розкладу. Міжнародні морські перевезення здійснюються по чартеру і коносаменту. Чартер є документом, що засвідчує наявність і зміст договору фрахтування, що укладається між фрахтувальником або фрахтувальником. Чартер розрахований на перевезення великих партій вантажів, перш за все масових. При перевезеннях по чартеру надається все судно, частина або певне його приміщення.

Існує кілька проформ чартерів: рейсовий чартер, букінгнот, тайм-чартер, димайз-чартер, бербоут-чартер і т.д., які визначають взаємини сторін (фрахтувальника і фрахтувальника, перевізника та власника вантажу) при перевезенні вантажів у міжнародному торговому мореплаванні.

У залежності від сформованих умов перевезення різних родів вантажів та окремих напрямків застосовуються певні форми стандартних чартерів. У міжнародному торговому мореплаванні зазвичай використовуються типові форми чартерів, розроблені, схвалені або рекомендовані Балтійською міжнародною морською організацією (БІМКО), Міжнародною палатою судноплавства (МПС), національними палатами судноплавства Великобританії,

Японії та інших країн.

Практично всі чартери складаються з основної (стандартної) частини і аддендума. В останніх закріплюються особливі умови фрахтування суден і перевезення вантажів. Кожна проформа чартеру має своє скорочене найменування (наприклад, “Дженкон”, “Берікон”, “Блексівуд”). Всі чартери містять різні застереження. Найбільш застосовними є Льодове застереження БІМКО 1938 р., Спеціальне льодове застереження БІМКО про страйк 1936 р., Застереження про війну 1938 р., Арбітражні застереження.

Положення чартерів є диспозитивними і сторони вправі змінювати їх на свій розсуд.

Чартер повинен містити найменування сторін, назву судна, вказівку на рід і вид вантажу, розмір фрахту, найменування місця навантаження вантажу, найменування місця призначення або направлення судна. За угодою сторін у чартер можуть бути включені інші умови і застереження. Чартер підписується перевізником і фрахтувальником або їх представниками.

Коносамент може бути підписаний особою, яка має повноваження від перевізника. Коносамент, підписаний капітаном судна, на якому перевозиться вантаж, вважається підписаним від імені перевізника. Підпис на коносаменті може бути зроблений від руки, надрукований у вигляді факсиміле, перфорований, поставлений за допомогою штампа, у вигляді символів або за допомогою будь-яких інших механічних чи електронних засобів.

За способом позначення особи, яка має право вимагати видачі вантажу, коносаменти бувають іменними, ордерних та представницькими. При морських перевезеннях вантажів застосовуються експортні, каботажні, прямі (наскрізні), змішані, лінійні, чартерні, службові, часткові коносаменти. У свою чергу, наскрізні коносаменти поділяються на три типи: а) морський наскрізний коносамент, б) звичайний наскрізний коносамент; в) коносамент на змішане перевезення.

Коносамент є: а) офіційною квитанцією судовласника (перевізника), яка підтверджує, що вантаж, який імовірно знаходиться в зазначеному вигляді,

кількості та стані, відправлений у зазначене місце призначення на конкретному судні або, принаймні, отриманий під охорону судновласника (перевізника) для мети відправлення; б) меморандумом договору перевезення, що повторює в деталях умови договору, який укладається фактично до підписання коносаменту; в) товаророзпорядчим документом на вантаж (товар), що дозволяє покупцеві розпорядитися ним шляхом передавального напису та надання коносаменту.

Після завантаження вантажу на борт судна перевізник на вимогу відправника видає йому “бортовий” коносамент, в якому додатково вказується, що вантаж перебуває на борту певного судна або суден, а також повинні бути зазначені дата або дати навантаження вантажу.

У разі якщо в коносаменті містяться дані, які стосуються найменування вантажу, його основних марок, кількості місць або предметів, маси або кількості вантажу і щодо яких перевізник або видає коносамент від його імені, інші особи знають або припускають, що такі дані не відповідають фактично прийнятого вантажу, перевізник або інша особа повинні внести в коносамент застереження. У цьому застереженні конкретно вказуються на неточності, а також підстави для припущень або відсутність розумної можливості перевірки зазначених даних.

Коносамент може бути виданий на ім'я певного одержувача (іменний коносамент), за наказом відправника або одержувача (ордерний коносамент) або на пред'явника.

Коносамент передається з дотриманням таких правил: а) іменний коносамент може передаватися за іменними передавальними написами або в іншій формі відповідно до правил, встановлених для уступки вимоги, б) ордерний коносамент може передаватися за іменними або бланковими передавальними написами; в) коносамент на пред'явника може передаватися за допомогою простого вручення.

Міжнародне перевезення вантажів морем здійснюється на основі договору. За договором міжнародного морського перевезення вантажу перевізник

зобов'язується доставити вантаж, який йому передав або передасть відправник, в порт призначення і видати його уповноваженій на одержання вантажу особі, а відправник або фрахтувальник зобов'язується сплатити за перевезення вантажу встановлену плату (фрахт).

Договір морського перевезення вантажу може бути укладений: а) з умовою надання для морського перевезення вантажу всього судна, його частини чи певних суднових приміщень (чартер), б) без такої умови.

Перевізником є особа, яка уклала договір морського перевезення вантажу з відправником або фрахтувальником або від імені якої укладено такий договір. Фактично перевізником є особа, якій доручено здійснення перевезення вантажу або частини перевезення, і включає будь-яку іншу особу, якій доручено таке здійснення перевезення. Фрахтувальником є особа, яка уклала договір морського перевезення вантажу. Відправником є особа, яка уклала договір морського перевезення вантажу, а також будь-яка особа, яка здала вантаж перевізнику від свого імені.

Міжнародні повітряні перевезення.

Основним міждержавною угодою, що діє в галузі регулювання відносин щодо повітряних перевезень, є Варшавська конвенція про уніфікацію деяких правил, що стосуються міжнародних повітряних перевезень, від 12 жовтня 1929р., ратифікована приблизно 120 державами. 28 вересня 1955 в Варшавську конвенцію були внесені поправки і підписаний Гаазький протокол.

Відповідно до статей 3,4 та 8 Конвенції договір перевезення оформляється для пасажирів - складанням проїзного квитка, багажу – багажної квитанції, вантажу – авіавантажної накладної. Кожна накладна повинна бути виконана в трьох оригінальних примірниках і вручається разом з вантажем. Перший примірник призначений для перевізника і підписується вантажовідправником, другий призначений для вантажоодержувача, підписується вантажовідправником і супроводжує вантаж, а третій – підписується перевізником і вручається вантажовідправникові після приймання вантажу для перевезення.

Відповідно до ст.20 Конвенції 1929 перевізник звільняється від відповідальності, якщо їм буде доведено, що він і його агенти вжили всіх необхідних заходів для того, щоб уникнути заподіяння шкоди, або для них було неможливо вжити таких заходів. Відповідальність у Конвенції 1929 р. заснована на вині. Причому тягар доказування відсутності вини лежить на перевізникові; національний суд може присудити позивачу відшкодування всіх або частини понесених ним судових витрат. При оголошенні вартості багажу і вантажу перевізник у разі їх незбереження зобов'язаний сплатити суму в межах оголошеної, якщо він не доведе, що вона перевищує дійсну заінтересованість пасажирів (власників вантажу).

Згідно ст.28 Конвенції позов може бути заявлений за вибором позивача в судах однієї з таких країн: за місцем проживання перевізника, за місцем знаходження його головного управління або контори, якою був укладений договір, або за місцем виконання перевезення.

У травні 1999 р. прийнята Монреальська конвенція про уніфікацію деяких правил міжнародних повітряних перевезень. У ній уточнено: поняття повітряних перевезень, обов'язки сторін, межі відповідальності в СПЗ, юрисдикція з вирішення спорів і т.д.

Міжнародне автоперевезення

Автоперевезення мають перевагу перед іншими своєю терміновістю і регулярністю доставки вантажу. Основними договорами, що регламентують міжнародні автомобільні перевезення, є Конвенція про договір міжнародного дорожнього перевезення вантажів (КДПВ) 1956 р., Конвенція про дорожній рух 1971 р., Європейська угода про міжнародне дорожнє перевезення небезпечних вантажів 1957 р.

Проблеми правового регулювання міжнародних автомобільних перевезень у загальній формі зачіпаються у двосторонніх договорах України з іноземними державами.

Міжнародні залізничні перевезення.

Залізничний транспорт здатний перевозити різні вантажі і виконувати

масові перевезення вантажів і пасажирів, перевезення мають низьку собівартість. Одним з основних договорів щодо регламентації залізничних перевезень є Угода про міжнародні перевезення (КОТІФ) 1980 р. Вона заснувала Організацію міжнародного залізничного транспорту. У КОТІФ передбачені граничні строки доставки вантажів.

Україна є учасницею Угоди про міжнародне залізничне сполучення 1951 р. (переглянута в 1992 г). Вона встановлює пряме міжнародне сполучення для перевезень вантажів між залізницями Албанії, Болгарії, Китаю, КНДР, Монголії, Польщі, Румунії та ряду інших країн.

Відповідно до ст.7 Угоди перевезення вантажів оформляється накладною. Накладна складається з 3 аркушів: оригінал накладної, лист видачі вантажу; лист повідомлення про прибуття вантажу. Відправник повинен оголосити в накладній цінність ряду вантажів при пред'явленні їх до перевезення. Залізниця не зобов'язана перевіряти правильність і достатність документів, доданих відправником до накладної. У разі перевантаження вагону понад його максимальної вантажопідйомності відправник сплачує штраф у п'ятикратному розмірі провізної плати.

Право зміни договору перевезення належить відправнику і одержувачу. Відправник може зробити наступні зміни договору перевезення: а) взяти вантаж зі станції відправника, б) змінити станцію призначення; в) змінити одержувача вантажу; г) повернути вантаж на станцію відправлення. Одержувач має право змінити станцію призначення вантажу в межах країни призначення; змінити одержувача вантажу. Однак зміна договору перевезення, що призведе до поділу вантажу на частини, не допускається.

Договір "змішаної" перевезення вантажів.

Міжнародне змішане перевезення означає перевезення вантажів, щонайменше, двома різними видами транспорту на підставі договору змішаного перевезення з місця в одній країні, де вантажі надходять у відання оператора змішаного перевезення, до обумовленого місця доставки в іншій країні.

Головним організатором змішаного перевезення вантажу є оператор. Він об'єднує у собі риси експедитора і перевізника. Оператором є будь-яка особа, яка від власного імені або через іншу особу, що діє від його імені, укладає договір змішаного перевезення і виступає як сторона договору, а не як агент, або від імені вантажовідправника чи перевізників, що беруть участь в операціях змішаного перевезення, і приймає на себе відповідальність за невиконання договору. При змішаному перевезенні правовідносини між вантажовласником і перевізниками не виникають. У цьому полягає основна відмінність змішаного перевезення від прямого перевезення вантажів. Нарешті, при даній схемі перевезень відповідальність оператора визначається одноманітно (в основному, тільки за провину).

Основними міжнародно-правовими документами, що визначають права і обов'язки сторін за змішане перевезення вантажів, є Угода про міжнародне пряме змішане залізнично-водне вантажне сполучення 1959 р., Конвенція ООН про міжнародні змішані перевезення вантажів 1980 р., Уніфіковані правила про документ змішаного перевезення МТП 1973 р., а також відповідні проформи документів МТП, Фіата та інших міжнародних неурядових організацій.

Тема 9. Колізійні питання шлюбно-сімейних відносин

Лекційний курс

:

Шлюбно-сімейні відносини в міжнародному приватному праві. Колізійно-правове та матеріально-правове регулювання шлюбно-сімейних відносин в МПрП. Нью-Йоркська конвенція про стягнення аліментів за кордоном 1956 р. Гаазька конвенція про укладення шлюбу і визнання його дійсним 1978 р. Гаазька конвенція про визнання розлучень і судового розлучення подружжя 1970 р. Гаазька конвенція про право, що застосовується до режиму майна подружжя, 1978 р. Гаазька конвенція про право, що застосовується до аліментних зобов'язань 1973 р. Європейська конвенція про усиновлення дітей 1967 р. Гаазька конвенція про захист дітей та співробітництво стосовно

іноземного усиновлення 1993 р. Мінська конвенція про правову допомогу і правові відносини у цивільних, сімейних і кримінальних справах 1993 р. Кишинівська конвенція про правову допомогу та правові відносини у цивільних, сімейних і кримінальних справах 2002 р. Значення міждержавної уніфікації колізійних норм сімейного права. Двосторонні та багатосторонні договори про правову допомогу у цивільних, сімейних і кримінальних справах. Консульські конвенції. Колізійні норми сімейного права в українському законодавстві. Укладення шлюбу. Матеріальні умови вступу в шлюб. Перешкоди для вступу в шлюб. Форма шлюбу. Укладення шлюбів українських громадян з іноземцями в Україні. Укладення шлюбів українських громадян з іноземцями за кордоном. Укладення за кордоном шлюбів між українськими громадянами. Вплив шлюбу на громадянство подружжя. Процедура укладення шлюбу. Консульські шлюби. Визнання шлюбів між іноземцями, укладених за кордоном. Визнання шлюбу недійсним. Розірвання шлюбу. Форма і процедура розірвання шлюбу. Розірвання шлюбів українських громадян з іноземцями на території України. Розірвання шлюбів українських громадян з іноземцями за кордоном. Розірвання за кордоном шлюбів між українськими громадянами. Вплив розірвання шлюбу на громадянство колишнього подружжя. Функції консульських установ України за кордоном по розірванню шлюбів. Правовідносини між подружжям: колізійні правила. Шлюбний контракт. Правовідносини між батьками і дітьми. Громадянство дітей. Вплив зміни громадянства батьків на громадянство дітей. Аліментні зобов'язання. Встановлення батьківства. Проблеми, пов'язані з незаконним вивезенням дітей з однієї країни в іншу. Міжнародне усиновлення. Міжнародні конвенції з питань усиновлення. Варіанти усиновлення та колізійні правила. Порядок усиновлення. Усиновлення дітей-громадян України іноземцями. Усиновлення українськими громадянами дітей-іноземних громадян. Функції консульських установ України за кордоном в сфері усиновлення. Опіка і піклування: загальні вимоги та колізійні прив'язки. Встановлення опіки (піклування) над українськими громадянами за кордоном. Встановлення опіки (піклування) над

іноземними громадянами на території України. Функції консульських установ України за кордоном в сфері опіки та піклування.

Вступ до теми

Шлюбно-сімейні відносини - це комплекс складних суспільних взаємозв'язків, які з однієї сторони засновані на спорідненні або спрямовані на створення такого споріднення, з іншої сторони, вони носять майновий характер.

До останнього часу для сімейного права характерним була стабільність і консерватизм правового регулювання. Реформування правових актів, що регулюють сімейні відносини в більшості розвинутих держав, відбулося в період після другої світової війни. Так, одержав закріплення принцип рівності прав подружжя, внесені суттєві зміни в майнові взаємовідносини, спрощена процедура розлучення, значно поліпшено положення позашлюбних дітей.

Норми сімейного права значно варіюються від країни до країни. Це пов'язано як з розходженнями в правових системах, так і з особливостями релігійних вчень, національних традицій. У будь-якому випадку такі розходження неминуче породжують при виникненні правовідносин з іноземним елементом значну кількість колізійних питань, що розв'язуються за допомогою норм міжнародного приватного права.

На регулювання шлюбно-сімейних відносин дуже сильний вплив справляють історичні традиції, релігійні настанови, місцеві звичаї, соціально-економічні та побутові особливості та ін., що й породжує специфічну регламентацію цих відносин. Відмінним у різних державах є і співвідношення норм різного характеру. Так, однакова за змістом норма у різних спільнот може бути закріплена як норма етична, релігійна чи правова, крім того, різні нормативні чинники набувають різного значення у різних культурах (наприклад, у мусульманських державах переважає вплив релігійних норм, в інших (Японія, Китай) — етично-світоглядних традиційних норм, у європейських — правових норм).

До шлюбно-сімейних відносин у МПрП належить вирішення колізій щодо: укладання та розірвання «шлюбу з іноземним елементом», тобто шлюбу

між особами різної державної належності або здійснення цих дій за кордоном;
регулювання відносин подружжя у шлюбах з іноземним елементом;
«міжнародне усиновлення», тобто усиновлення дитини особами з іншою державною належністю; аліментні зобов'язання батьків і дітей та ін.

У сучасних умовах у сфері правового регулювання сімейних відносин також набуває гостроти проблема регулювання так званих «нових» відносин, пов'язаних з науковими досягненнями та змінами ціннісних орієнтирів у деяких суспільствах (наприклад, відносини щодо «цивільних» шлюбів, одностатевих шлюбів, сурогатного материнства тощо).

Підставою виникнення колізій у галузі шлюбно-сімейних відносин є застосування у різних державах різного правового регулювання до однакових фактичних обставин. Правова система кожної держави закріплює такий інститут сімейного права, як укладання шлюбу. При цьому національне законодавство звичайно містить як власне поняття шлюбу (шлюб-договір, шлюбстатус, шлюб-партнерство), так і власні вимоги щодо його дійсності.

Окремою проблемою у сфері регулювання шлюбно-сімейних відносин є визнання розірвання шлюбу (розлучення), що мало місце за кордоном. Це визнання полягає у поширенні законної сили рішення іноземного суду (чи іншого правозастосовного органу) на територію України. Таке визнання може здійснюватися у двох формах: або у вигляді визнання іноземного судового рішення про розлучення судом України, або шляхом легалізації документа про розлучення, виданого за кордоном.

Міжнародно-правове регулювання шлюбно-сімейних відносин має на меті уніфікацію правового регулювання у даній сфері. До основних міжнародних договорів слід віднести Конвенцію про стягнення за кордоном аліментів 1956р., Конвенцію про згоду на одруження, шлюбний вік і реєстрацію шлюбу 1962 р., Конвенцію про визнання розлучень і рішень про окреме проживання подружжя 1970 р.. Конвенцію про укладення і визнання дійсності шлюбів 1978 р., Конвенцію про право, що застосовується до режимів власності подружжя 1978р., Конвенцію про захист дітей та співробітництво у галузі міжнародного

усиновлення 1993 р.

Подружжя може бути суб'єктом майнових відносин, у тому числі відносин власності, як на загальних цивілістичних засадах, так і на спеціальних умовах, визначених наперед фактом перебування їх у шлюбі. Породження шлюбом майнових відносин подружжя є загальновизнаним фактом. При цьому найбільш істотно виявляються особливості тих майнових відносин подружжя, які складаються між ними (внутрішні відносини). Ці особливості визначаються переважно нормами сімейного законодавства окремих держав.

Правові системи різних держав містять суттєві відмінності щодо визначення правового режиму майна подружжя. У порівняльно-правовому аспекті можна виділити три основні види правових режимів майна подружжя; а) режим роздільності майна («separate property»), коли майно належить кожному з подружжя окремо. Такий режим було встановлено в Англії законом 1882 р. і прийнято іншими державами загального права; б) режим спільності майна («community property»), що передбачає об'єднання майна подружжя в єдиний майновий масив і встановлення спеціальних правил щодо його володіння, користування та розпорядження. При цьому кожний із подружжя зберігає право власності на дошлюбне, успадковане та подароване майно. Цей режим (як і режим роздільності) має у правовій культурі глибокі традиції, його елементи можна знайти у Кодексі царя Хаммурапі, праві античних Єгипту і Греції тощо. Класичний правовий режим спільності рухомого і придбаного майна подружжя було встановлено Французьким Цивільним кодексом 1804 р.; в) режим відкладеної спільності («deferred community») полягає в тому, що кожний з подружжя визнається власником належного йому майна, яким він володіє, користується і розпоряджається самостійно. У разі ж припинення шлюбу все майно подружжя розподіляється між ними порівну. Такий правовий режим встановлено у Німеччині, Данії, Фінляндії, Ісландії, Норвегії і Швеції.

У Законі України «Про міжнародне приватне право» міститься спеціальна стаття (ст. 61), яка закріплює правило визначення компетентного правопорядку для регулювання майнових відносин подружжя, ускладнених іноземним

елементом. Відповідно до закону за відсутності вибору права подружжям майнові наслідки шлюбу визначаються правом, яке застосовується до правових наслідків шлюбу (як уже зазначалося, першочергово застосовується прив'язка до спільного особистого закону подружжя, потім до права місця останнього спільного проживання). Тобто законом встановлюється автономія волі стосовно регулювання майнових відносин подружжя. Однак у даному випадку автономія волі є обмеженою, оскільки імперативно визначаються умови (відсутність спільного особистого закону або спільного місця проживання) і види відносин, до яких допускається застосування принципу автономії волі (правові наслідки шлюбу (ст. 60), майнові відносини подружжя (ст. 61), укладання шлюбного договору (ст. 59). Також обмеженим є коло правопорядків, з поміж-яких можливий вибір — подружжя може обрати для регулювання майнових наслідків шлюбу: 1) право особистого закону одного з подружжя, або 2) право держави, в якій один із них має звичайне місце перебування, або 3) стосовно нерухомого майна, право держави, в якій це майно знаходиться. Вибране право припиняє застосовуватися або змінюється за згодою сторін у разі зміни особистого закону або звичайного місця перебування того з подружжя, до особистого закону або звичайного місця перебування якого було прив'язане обране право. Нове право застосовується до правових відносин з моменту укладення шлюбу, якщо інше письмово не встановлено подружжям. Закріплення у законодавстві обмеженої автономії волі пов'язано насамперед з намаганням запобігти обходу закону і порушенню внаслідок цього прав і свобод одного з подружжя або третіх осіб.

Майнові права подружжя можуть регулюватися як нормами закону (легальний режим), так і договором, укладеним між ними (договірний режим майна подружжя). За шлюбним договором (контрактом) подружжю надається можливість урегулювати майнові відносини на свій розсуд, у тому числі й передбачити порядок управління майном. Законодавство багатьох держав передбачає порядок укладення шлюбного договору. Так, за законодавством Німеччини обов'язковими є особиста присутність обох сторін і нотаріальне

посвідчення їх підписів. Можливість укладення шлюбного договору передбачено і правом України. Щодо розв'язання колізійної проблеми, то відповідно до ст. 59 Закону України «Про міжнародне приватне право» сторони шлюбного договору можуть обрати право, що застосовується до шлюбного договору, відповідно до перелічених вище вимог

Тема 10. Спадкові відносини в міжнародному приватному праві

Лекційний курс

Передумови виникнення міжнародного спадкування. Основні колізійні питання міжнародного спадкування. Колізійні прив'язки. Колізійно-правове та матеріально-правове регулювання спадкових відносин в міжнародному приватному праві. Гаазька конвенція про колізії законів, які стосуються форми заповідальних розпоряджень, 1961 р. Гаазька конвенція про право, що підлягає застосуванню до спадкування нерухомого майна, 1989 р. Вашингтонська конвенція про єдиний Закон про форму міжнародного заповіту 1973 р. Європейська конвенція про встановлення правил реєстрації заповітів 1972 р. Двосторонні та багатосторонні договори про правову допомогу у цивільних, сімейних і кримінальних справах. Консульські конвенції. Колізійні норми спадкового права в українському законодавстві. Спадкові права іноземців в Україні. Принцип національного режиму. Спадкування рухомого і нерухомого майна. Спадкування за законом і за заповітом. Форма заповіту. Прийняття спадщини. Проведення у справах про спадкування. Роль органів нотаріату у справах про спадкування. Спадкування українських громадян за кордоном. Положення договорів про правову допомогу та консульських конвенцій про спадкування. Спадкування рухомого і нерухомого майна. Спадкування за законом і за заповітом. Форма заповіту і порядок його складання. Роль консульських установ України за кордоном по захисту спадкових прав українських громадян. Правовий статус відумерлої спадщини. Перехід майна у спадок до Української держави, до державних і громадських організацій.

Вступ до теми

Спадкові справи з іноземним елементом – неминучий наслідок переміщення населення. Різноманіття практики в цій галузі та складності, які виникають при вирішенні конкретних спадкових справ, пояснюються суттєвими різницями, які існують у внутрішньому законодавстві в галузі спадкового права. Це виявляється в тому, що в різних країнах неоднаково визначається коло спадкоємців за законом та за заповітом; встановлюються різні вимоги щодо форми заповіту; існують різні системи розподілу спадкового майна та ін.

Спадкове право — це сукупність норм, які регулюють відносини, пов'язані з переходом прав та обов'язків померлого до інших осіб.

Унаслідок міграції населення в усьому світі кількість спадкових справ, ускладнених наявністю іноземного елемента, постійно збільшується. Переселенці часто пов'язані родинними стосунками з громадянами країни свого походження, що і стає підставою для виникнення спадкових справ з іноземним елементом. Різноманітність практики в цій галузі та труднощі, що виникають при вирішенні конкретних спадкових справ, пояснюється значними розбіжностями у матеріальному праві різних держав.

Інститут спадкування в системах загального та континентального права розглядається по-різному: у першому випадку — як система норм, що регулюють відносини, пов'язані з виконанням адміністратором (або виконувачем заповіту) функцій особистого представника померлого; у другому - як система норм, що регулюють правонаступництво, де права та обов'язки померлого переходять безпосередньо до спадкоємців.

Правові системи Великої Британії та США не передбачають правонаступництва: майно померлого спочатку переходить за правом довірчої власності до так званого особистого представника - адміністратора, який передає спадкоємцям ту частку майна, що залишається після розрахунків з кредиторами, або, навпаки, вимагає повернення боргів з боржників померлого, а потім вирішує усі питання із спадкоємцями. Адміністратор, а не спадкоємці,

несе відповідальність за своєчасний та вірний розрахунок за борги спадкодавця. Спадкоємці одержують від адміністратора свої долі майна після того, як усі борги будуть повернуті.

Спадкові відносини у системі континентального права базуються на універсальному правонаступництві, що за своєю природою є близьким до інституту спадкування, закріпленого в законодавстві України. Майно померлого без «посередників» переходить до спадкоємців за законом або за заповітом. Спадкоємці вже самі відповідають за зобов'язаннями спадкодавця.

Спадкування за заповітом є одним із видів спадкування. Заповіт являє собою волевиявлення спадкодавця, яке спрямоване на визначення юридичної долі його майна після смерті, що складене у формі, прописаної законом. Метою регулювання спадкових відносин на законодавчому рівні є встановлення такого порядку та вимог до заповіту, які б виключали будь-які сумніви стосовно останньої волі заповідача. За законодавством майже всіх країн світу заповіт, який було складено з порушенням формальних вимог, передбачених законом, може бути визнаний недійсним.

У законодавстві кожної держави встановлюються власні вимоги до порядку складання заповіту та його форми. Для законодавства більшості країн континентальної Європи характерними є такі форми заповіту: 1) власноручний (олографічний) заповіт — документ, текст якого складається, датується та підписується спадкодавцем власноруч, при цьому друковані машинописні тексти не допускаються (Нідерланди, Іспанія, Італія, Швейцарія, Німеччина); 2) заповіт у формі публічного акта - укладається згідно із встановленою законодавством процедурою за участі офіційної посадової особи, найчастіше нотаріуса. За участі двох нотаріусів або одного, але в присутності двох свідків, укладається заповіт у Франції. Законодавством Швейцарії закріплено, що заповіт має укладатися за участі одного нотаріуса та двох свідків. Залучення свідків при укладанні забезпечує гарантії справжності заповіту і подальшого його виконання, як того бажав спадкодавець; 3) таємний заповіт — заповіт складено спадкодавцем та переданий у закритому вигляді на зберігання

нотаріусу в присутності свідків (Франція, Німеччина, Швейцарія). Заповіт у таємній формі має як позитивні, так і негативні риси. Позитивним є те, що така форма заповіту гарантує забезпечення конфіденційності та збереження документа. У свою чергу, негативним є те, що заповіт складається самостійно спадкодавцем без допомоги фахівців та компетентних посадових осіб. Таємний заповіт може містити розпорядження з подвійним тлумаченням або взагалі протизаконні, що у подальшому призведе до неможливості їх виконання; 4) усна (спрощена) форма заповіту - спадкодавець висловлює свою останню волю усно, але обов'язково в присутності свідків. Таку форму заповіту передбачено законодавством Великої Британії, Німеччини, і вона можлива в разі виникнення надзвичайних життєвих ситуацій, наприклад: військовими, які знаходяться на військових завданнях; моряками, які знаходяться у плаванні.

Законодавством України (ст. 1247 ЦК) закріплено, що заповіт складається у письмовій формі із зазначенням місця та часу його складання, має бути особисто підписаний заповідачем і посвідчений нотаріусом або іншими посадовими, службовими особами у встановленому ЦК. Законом гарантується таємниця заповіту або його скасування (яке може бути зроблено заповідачем у будь-який час). При складанні заповіту важливу роль відіграє питання здатності особи на його складання. Заповіт не мають права складати недієздатні та неповнолітні особи. Визнаються недійсними заповіти, складені психічнохворими особами, а також ті, які було складено внаслідок погроз та вчинення насильницьких дій.

Спадкове право іноземних країн містить різний віковий цен, із набуттям якого особа має право складати заповіт. З 18 років мають право складати заповіт у Франції, Швейцарії, Великій Британії, більшості штатів США, а також в Україні. Однак французьким законодавством передбачено, що неповнолітня особа 16-річного віку має право скласти заповіт стосовно половини належного їй майна, а за відсутності родичів до шостого ступеня споріднення — на рівні з повнолітньою особою. з 16 років мають право складати заповіти громадяни Німеччини.

У ст. 72 Закону України «Про міжнародне приватне право» закріплено, що здатність особи на складання і скасування заповіту, а також форми заповіту і акта його скасування визначаються правом держави, у якій спадкодавець мав постійне місце проживання в момент складання акта або в момент смерті. Заповіт або акт його скасування не можуть бути визнані недійсними внаслідок недодержання форми, якщо остання відповідає вимогам права місця складання заповіту або права громадянства, або права звичайного місця перебування спадкодавця у момент складання акта чи в момент смерті, а також права держави, у якій знаходиться нерухоме майно. Отже, українське законодавство до форми заповіту та здатності особи його скласти застосовує колізійну прив'язку – право держави постійного місця проживання спадкодавця, або в момент складання акта, або в момент смерті.

Стосовно спадкування за законом, то в праві різних країн існує велике різноманіття у визначенні кола осіб, які мають право на одержання спадку. Історично склалися дві базові системи спадкування за законом: романська система та система парантел.

Романська система — заснована на поділі спадкоємців за низхідними, висхідними та боковими лініями, класами, чергами та розрядами. Так, у Франції є чотири розряди спадкоємців за законом: перший — низхідні родичі спадкодавця (діти, онуки та ін.); другий — батьки спадкодавця, його брати, сестри та їх низхідні родичі; третій — усі інші висхідні родичі спадкодавця (дід, бабка, прадід та ін.); четвертий — інші родичі за боковою лінією (двоюридні брати, сестри, дядьки та ін.). Спадкувати за законом в Італії можуть: 1) родичі спадкодавця за низхідною лінією — батьки, брати, сестри спадкодавця; 2) висхідні родичі — дід, бабка, прадід та інші родичі за боковими лініями. За законодавством Румунії спадкують діти, їхні низхідні; якщо дітей немає, тоді спадкують батьки, брати, сестри померлого; у разі їх відсутності — дід, бабка та ін. Той з подружжя, хто пережив, спадкує самотійно і одноособово тільки в тому разі, якщо не залишилося родичів ближче четвертого ступеня.

Система парантел. Парантела — група кровних родичів зі спільним пращуром і його низхідними родичами. За законодавством Німеччини спершу спадкують низхідні спадкодавця, а потім — батьки, їх низхідні родичі, дід і бабка, їхні низхідні, прадід, прабабка, їхні низхідні. Всередині першої і другої парантел майно поділяється порівну між дітьми спадкодавця та відповідно його батьками. У третій та інших парантелях висхідні родичі усувають від спадкування низхідних, майно поділяється порівну між родичами по батьківській та материнській лініях, а у разі відсутності родичів у одній з парантел усе майно поділяється всередині іншої; низхідні родичі спадкують за правом представництва. У Німеччині кількість парантел необмежена, тому в разі відсутності заповіту навіть далекі родичі можуть стати спадкоємцями. У Швейцарії коло спадкоємців за законом обмежено першими трьома парантелями, родичам четвертої парантели надається право користуватися майном спадкодавця (узуфрукт).

У законодавстві багатьох країн існує інститут негідного спадкоємця. За законодавством Ірану спадкових прав позбавлено осіб іншого віросповідання та осіб, які вчинили умисне вбивство спадкодавця (крім необхідної самооборони), позашлюбні діти. Не може бути спадкоємцем подружжя, якщо у судовому порядку один із них звинуватив другого у подружній зраді. Законом Іспанії про спадкування (1981 р.) визначено коло осіб, які не мають право на спадкування ані за заповітом, ані за законом: батьки, які покинули власних дітей або вимагали від них займатися проституцією; особи, засуджені за дії, вчинені проти спадкодавця або його подружжя; особи, які неправдиво звинуватили спадкодавця у вчиненні злочину, внаслідок чого його було засуджено, та ін.

Отже, внаслідок великих розбіжностей у матеріальному праві різних країн на практиці для врегулювання спадкових відносин традиційно використовують такі колізійні прив'язки: особистий закон спадкодавця (як закон громадянства, так і закон доміцилію); закон звичайного місця перебування спадкодавця (на момент складання заповіту або на момент смерті); закон місця знаходження майна (в основному застосовується у разі спадкування нерухомого майна);

закон місця складання заповіту.

Найуспішнішою формою уніфікації спадкових норм на сьогодні є їхня уніфікація на регіональному рівні.

До міжнародних договорів, які знаходяться на універсальному рівні, належать: Гаазька конвенція 1989 р. про право, яке підлягає застосуванню до спадкового майна, Гаазька конвенція про міжнародне управління спадковим майном 1973 р., Вашингтонська конвенція про форму міжнародного заповіту 1973 р.

Характерними рисами договорів про правову допомогу у спадкових справах є те, що: 1) майже всі вони надають національний режим громадянам іншої сторони у спадкових міжнародних відносинах щодо здатності до складання заповіту і здатності одержувати майно та права; 2) договори виходять із розщеплення спадкування згідно з категоріями майна, яке спадкується, тобто сповідується принцип дуалізму, коли до рухомого майна застосовується закон громадянства чи закон постійного місця проживання, а до нерухомого — закон місця його знаходження; 3) форма заповіту майже завжди визначається за законом громадянства спадкодавця на момент смерті чи на момент місця складення заповіту.

Тема 11.Трудові відносини в міжнародному приватному праві

Лекційний курс

Міжнародне приватне трудове право як підгалузь міжнародного приватного права. Передумови виникнення міжнародних трудових відносин (трудових відносин, ускладнених іноземним елементом). Трудова міграція.Правове регулювання нормами міжнародних договорів трудових відносин, ускладнених іноземним елементом. Роль конвенцій Міжнародної організації праці (МОП). Конвенція про трудящих-мігрантів 1949 р. Женевська конвенція МОП про адміністрацію праці: роль, функції та організація 1978 р. Женевська конвенція МОП про безпеку та гігієну праці та виробниче середовище 1981 р. Конвенція ООН про захист прав всіх трудящих-мігрантів і

членів їхніх сімей 1990 р. Європейська конвенція про правовий статус трудящих-мігрантів 1977 р. Двосторонні угоди України з питань праці. Колізійно-правове регулювання міжнародних трудових відносин. Колізійні прив'язки: принцип автономії волі, закон місця укладення трудового контракту, закон місця виконання трудової функції. Колізійні норми законодавства України, що застосовуються до трудових відносин. Трудові права іноземців на Україні. Принцип національного режиму в сфері трудових відносин. Обмеження працездатності іноземців на Україні. Контракт з українською організацією і відрядження. Робота на спільних підприємствах та в міжнародних організаціях, що знаходяться на території України. Укладення та розірвання трудових контрактів з іноземцями в Україні. Вирішення трудових спорів з іноземними працівниками. Трудові права українських громадян за кордоном: контракт з іноземною організацією і відрядження. Трудові права українських громадян за кордоном. Праця українських громадян за кордоном за трудовим контрактом з іноземною організацією. Праця українських громадян на Україні за трудовим контрактом з іноземною організацією. Відрядження за кордон українських громадян за трудовим контрактом з українським роботодавцем. Особливості правового регулювання праці українських громадян співробітників міжнародних організацій, а також дипломатичних, консульських та інших офіційних представництв України за кордоном. Умови праці. Робочий час і час відпочинку. Охорона праці. Питання соціального забезпечення в міжнародному приватному праві. Соціальне забезпечення іноземних громадян на Україні. Принцип національного режиму. Соціальні допомоги, пенсії та інші форми соціального забезпечення. Соціальне забезпечення українських громадян за кордоном. Європейська конвенція про соціальне забезпечення 1972 р. Європейський кодекс соціального забезпечення.

Вступ до теми

До видів трудових відносин з іноземним елементом відносять:

- 1) праця місцевих громадян у іноземних роботодавців за межами своєї держави;

2) закордонні відрядження громадян для роботи за кордоном;

3) робота на підприємствах, що належать іноземним підприємцям, на території своєї держави;

4) праця іноземців у державі перебування.

У правовому регулюванні міжнародних трудових відносин велику роль відіграють міжнародні договори. Вони можуть містити або тільки колізійні норми, або тільки матеріально-правові норми, або ті й інші разом. При цьому міжнародних угод, що уніфікують колізійні норми, значно менше тих, котрі містять матеріально-правові норми.

Наука і практика більшості держав при регулюванні трудових відносин за кордоном розрізняють відносини приватного і публічного права. До норм публічно-правового характеру відносять правила щодо охорони публічного порядку, охорони прав працівників (охорона праці, мінімальна заробітна плата та ін.). Для відмежування цих норм від норм приватно-правових можна використовувати принцип неможливості їхньої зміни угодою сторін, закріпленою трудовим договором.

Основні колізійні норми в області трудових відносин містяться в ряді Конвенцій Міжнародної Організації Праці. Серед цих документів найбільш відомими є десятки конвенцій, що регулюють працю моряків. На регіональному рівні найбільша кількість колізійних норм і сама розроблена їхня система представлена в Конвенції ЄЕС відносно права, яке застосовується до договірних зобов'язань 1980р.

Міжнародні угоди, що містять матеріальні норми міжнародного приватного права в області трудових відносин, можна поділити на 3 групи:

1) конвенції і договори, спеціально присвячені іноземним працівникам і робітникам-мігрантам (Міжнародна Конвенція ООН про захист прав усіх робітників-мігрантів та їхніх родин 1990р.; Європейська Конвенція про правове положення робітників-мігрантів, прийнята Радою Європи в 1977р. та ін.)

2) Міжнародні договори в різних областях економічного, наукового і культурного співробітництва, у яких трудові норми носять допоміжний

характер.

Практично усі міжнародні угоди в галузі трудових відносин з іноземним елементом розроблені під керівництвом Міжнародної організації праці. Дана організація була створена у відповідності з Версальським договором в якості автономної установи, яка пов'язана з Лігою Націй, з метою забезпечення соціальної справедливості для працюючих, розробки програм, які спрямовані на покращення умов праці та життя, встановлення міжнародних стандартів в галузі трудових відносин. В даний час організація володіє широкими правами в міжнародно-правовому регулюванні трудових відносин. Усі конвенції МОП є багатосторонніми міжнародними договорами, які підлягають ратифікації країнами-учасниками організації.

Внутрішнє законодавство, що регулює трудові відносини з іноземним елементом, різноманітне. Воно містить у собі насамперед закони про міжнародне приватне право або відповідні розділи цивільних кодексів.

Джерелами матеріально-правових норм, що регулюють трудові відносини з іноземним елементом, є правові акти про іноземців, імміграцію, зайнятості.

У регулюванні трудових відносин з іноземним елементом велике значення мають локальні нормативні акти: колективні договори, положення про персонал, про структурні підрозділи спільних і іноземних підприємств. А з діяльністю транснаціональних корпорацій зв'язана поява міжнародних колективних договорів.

У більшості країн визнається принцип автономії волі для трудових відносин. Однак у питанні про межі застосування цього принципу є різні підходи. Деякі країни (Великобританія, Канада, Італія, Німеччина) не обмежують волю вибору права сторонами трудового договору. В інших державах існують певні обмеження. Так, в Австрії закріплена обов'язкова письмова форма вибору; у Польщі - обмеження кола правових систем, серед яких можливий вибір. Важливим обмежувальним правилом європейського колізійного права є невизнання вибору в тому випадку, якщо він позбавляє працівника захисту, наданої йому імперативними нормами того закону який

був би застосований у випадку відсутності вибору.

Отже, у доктрині допускається вибір компетентного закону сторонами. При відсутності такої угоди сторін допускається відшукування гіпотетичної волі сторін, а також застосування субсидіарних колізійних прив'язок – як правило, до закону місця роботи або до закону місця перебування підприємства роботодавця. Крім того використовується і прив'язка до закону місця укладення трудового договору. Найпоширеніша колізійна прив'язка в області міжнародних трудових відносин - закон місця роботи (*lex loci laboris*). Вона закріплена в Австрії, Угорщині, Іспанії, Швейцарії, Нідерландах, Бразилії, у Конвенції ЄЕС про право, що застосовується до договірних зобов'язань (її положення в області трудових норм були розроблені на основі багаторічної практики судів європейських держав по розгляду трудових спорів з іноземним елементом).

Проте жодна з прив'язок у розглянутій області не є універсальною.

Для трудових угод працівників транспортних організацій використовуються інші колізійні прив'язки: на морському транспорті – закон прапора; на річковому і повітряному транспорті - закон місця реєстрації судна; на залізничному й автомобільному транспорті - закон перевізника.

Однак колізійними нормами в будь-якому випадку не можна охопити всі аспекти трудових відносин. Тому багато держав останнім часом переходять до використання у своєму законодавстві колізійного правила загального характеру - закону найбільш тісного зв'язку (*proper law*), незважаючи на всі його недоліки.

Трудові права й обов'язки іноземців - складова частина їхнього правового статусу. Тому загальні положення вітчизняного законодавства про статус іноземців застосовуються і до трудових відносин. Основними принципами правового положення іноземців є: принцип рівності перед законом і принцип національного режиму. Природно, ці принципи застосовуються й у сфері трудових відносин.

Тема 12.Методика вивчення міжнародного цивільного процесу.

Міжнародний комерційний арбітраж : питання методики викладання

Лекційний курс

Поняття міжнародного цивільного процесу. Місце міжнародного цивільного процесу в системі права. Основні процесуальні проблеми. Принципи міжнародного цивільного процесу. Джерела правового регулювання процесуальних відносин з іноземним елементом. Міжнародні договори. Гаазька конвенція з питань цивільного процесу 1954 р. Київська угода про порядок вирішення спорів, пов'язаних із здійсненням господарської діяльності 1992 р. Договори про правову допомогу у цивільних, сімейних і кримінальних справах. Внутрішнє законодавство України та іноземних держав як джерело міжнародного цивільного процесу. Міжнародна підсудність. Поняття конфлікту юрисдикцій. Способи вирішення конфлікту юрисдикцій. Основні системи визначення міжнародної підсудності. Загальна підсудність. Виключна підсудність. Альтернативна підсудність. Договірна підсудність. Пророгаційні і дерогаційні угоди. Умови дійсності пророгаційної угоди. Проблеми розмежування компетенції державних судів і третейських судів (арбітражів). Питання міжнародної підсудності в міжнародних договорах. Визначення підсудності у справах за участю іноземних осіб за законодавством України. Паралельні судочинства в судах різних держав. Забезпечувальні заходи в міжнародному цивільному процесі. Процесуальне становище іноземних фізичних і юридичних осіб в цивільному процесі. Принцип національного режиму. Доступ до суду. Цивільно-процесуальна право- і дієздатність іноземних осіб. Процесуальні гарантії прав іноземців. Попереднє забезпечення позовів іноземних громадян. Цивільно-процесуальні права українських громадян в іноземних судах. Процесуальне становище іноземної держави, міжнародних організацій. Судовий імунітет іноземної держави. Процесуальний статус дипломатичних агентів і консулів, співробітників міжнародних організацій в цивільному судочинстві. Правова допомога та її види. Виконання іноземних судових доручень. Види доручень. Вручення документів особам, які перебувають за кордоном. Виконання окремих

процесуальних дій за дорученням іноземних судів. Різновиди порядку передачі судових доручень іноземним органам юстиції. Гаазька конвенція про вручення за кордоном судових та позасудових документів у цивільних або комерційних справах 1965 р. Гаазька конвенція про отримання за кордоном доказів у цивільних або комерційних справах 1970 р. Гаазька конвенція про міжнародний доступ до правосуддя 1980 р. Двосторонні міжнародні договори України про виконання судових доручень. Українське законодавство про надання правової допомоги. Проблеми організації правової допомоги в Україні. Визнання і виконання рішень іноземних судів. Різні системи виконання рішень іноземних судів. Екзекватуру. Вимога взаємності як умова виконання рішення. Умови визнання та виконання іноземних судових рішень. Підстави для відмови в приведенні у виконання іноземного судового рішення. Механізм виконання рішень іноземних судів в Україні. Нотаріальні дії в міжнародному приватному праві. Застосування нотаріусом норм іноземного права. Виконання нотаріусом доручень іноземних органів юстиції про виконання окремих нотаріальних дій. Визнання документів, виданих в іншій державі. Легалізація документів. Апостиль. Нострифікація. Гаазька конвенція, що скасовує вимогу легалізації іноземних офіційних документів 1961 р. Функції консулів по вчиненню нотаріальних дій за кордоном. Поняття і природа міжнародного комерційного арбітражу. Відмінність від міжнародного арбітражу. Переваги міжнародного комерційного арбітражу. Види міжнародного комерційного арбітражу. Інституційний (постійно діючий) і ізольований арбітраж (*ad hoc*). Правове регулювання порядку формування та функціонування міжнародного комерційного арбітражу. Міжнародні договори. Європейська конвенція про зовнішньоторговельний арбітраж 1961 р. Типовий закон ЮНСІТРАЛ про міжнародний комерційний арбітраж 1985 р. Типовий закон ЮНСІТРАЛ про міжнародні комерційні погоджувальні процедури 2002 р. Закон України «Про міжнародний комерційний арбітраж». Арбітражна угода: поняття та види. Арбітражне застереження, третейський запис, арбітражний договір. Умова дійсності міжнародних арбітражних угод: належна правосуб'єктність сторін

угоди, належна форма угоди, можливість для об'єкта спору бути предметом арбітражного розгляду (арбітрабільність спору). Межі дії арбітражного угоди. Автономність арбітражного застереження. Процедура арбітражного розгляду. Процедура розгляду суперечок в арбітражі ad hoc. Арбітражний регламент ЄЕК ООН 1966 року і Арбітражний регламент ЮНСІТРАЛ 1976 р. Процедура розгляду суперечок в інституціональному арбітражі. Регламент Міжнародного арбітражного суду при Міжнародній торговій палаті. Регламент Лондонського міжнародного арбітражного суду. Регламент Арбітражного інституту Стокгольмської торгової палати. Міжнародний комерційний арбітражний суд (МКАС) і Морська арбітражна комісія (МАК) при Торгово-промисловій палаті України. Положення про Міжнародний комерційний арбітражний суд при ТПП України 1994 р. і Регламент МКАС 2007 р. Положення про Морську арбітражну комісію при ТПП України 1994 р. і Регламент МАК 2007 р., його юридична природа. Порядок призначення і відведення арбітрів. Визначення компетенції арбітражу. Учасники арбітражного розгляду, їх процесуальні права і обов'язки. Розгляд спору по суті. Належність і допустимість доказів, представлених сторонами в спорі. Порядок винесення арбітражного рішення і його вступ в силу. Можливість скасування або перегляду арбітражного рішення. Взаємодія з державними судовими органами. Визнання і виконання іноземних арбітражних рішень. Нью-Йоркська конвенція ООН про визнання і приведення у виконання іноземних арбітражних рішень 1958 р. Роль державного суду в забезпеченні виконання іноземного арбітражного рішення. Процесуальний порядок звернення з проханням про визнання арбітражного рішення і приведення його у виконання. Підстави для відмови у визнанні та виконанні іноземних арбітражних рішень. Альтернативні методи вирішення міжнародних комерційних спорів. Переговори і мирова угода. Посередництво.

Вступ до теми

Міжнародне цивільне процесуальне право – це сукупність процесуальних правових норм, що містяться у внутрішньому праві держави і міжнародних договорах за участю цієї держави, які регулюють цивільно-процесуальні

відносини з іноземним елементом при здійсненні правосуддя з цивільних справ і надання міжнародної правової допомоги.

Для МЦП притаманні такі особливості: по-перше, він потрібен, якщо в цивільному правовідношенні з'являється іноземний елемент; по-друге, своєю метою МЦП має захист порушених, невизнаних або оспорюваних прав, свобод чи інтересів фізичних осіб, прав та інтересів юридичних осіб, інтересів держави; по-третє, МЦП має в цілому публічний характер; по-четверте, МЦП припускає взаємозв'язок та взаємодію органів різних держав та міжнародних організацій, які реалізують функції в галузі захисту цивільних прав.

До компетенції МЦП найчастіше відносять вирішення питань щодо:

- 1) цивільного процесуального становища іноземців, осіб без громадянства, іноземних підприємств і організацій;
- 2) судового імунітету іноземної держави та її дипломатичних представників, міжнародних (міждержавних) організацій;
- 3) міжнародної підсудності (юрисдикції) з цивільних справ;
- 4) іноземних судових доручень;
- 5) визнання та примусового виконання іноземних судових рішень з цивільних справ та ін.

На підставі ст. 2 ЦПК України цивільне судочинство здійснюється відповідно до Конституції України, цього Кодексу та Закону України «Про міжнародне приватне право». Якщо міжнародним договором, згода на обов'язковість якого надана Верховною Радою України, передбачено інші правила, ніж встановлені цим Кодексом, застосовуються правила міжнародного договору. Перш за все це означає, що участь іноземців у цивільному процесі як позивачів чи відповідачів або заінтересованих осіб не змінює загального порядку розгляду справ у суді України. Провадження ведеться за загальними правилами цивільного судочинства, встановленими ЦПК України.

Отже, цивільне судочинство та пов'язані з ним цивільні процесуальні відносини з іноземним елементом, як правило, підпорядковані власному праву суду. Безумовно, переважне значення власного цивільного процесуального

права, що застосовується при розгляді будь-яких цивільних справ з іноземним елементом, для більшості теоретиків і практиків завжди видавалося аксіомою. У тих випадках, коли міжнародний договір стосується цього питання, він, як правило, вирішує його саме в зазначеному сенсі, тобто називає «закон суду», де відбуваються процесуальні дії.

Таким чином, згідно з чинним законодавством та домінуючою в МПрП доктриною суд, розглядаючи справу з іноземною особою, повинен застосовувати, як правило, процесуальне право своєї країни, або закон місця розгляду спору, або «закон суду» (*lex fori*).

Головним внутрішнім джерелом МЦП є Конституція України. Стаття 26 Конституції гарантує іноземцям та особам без громадянства, які перебувають в Україні на законних підставах, ті самі права і свободи та покладає на них такі самі обов'язки, як і на громадян України, за деякими винятками. Відповідно до ч. 2 ст. 55 Конституції кожний, тобто громадянин України, іноземець, особа без громадянства, мають гарантоване державою право оскаржити в суді рішення, дії чи бездіяльність будь-якого органу державної влади, органу місцевого самоврядування, посадових і службових осіб.

Закон України «Про міжнародне приватне право» містить розділи XI-XIII, присвячені провадженню у справах за участю іноземних осіб, підсудності та виконанню іноземних судових доручень, визнанню та виконанню рішень іноземних судів. Також спеціальні розділи – про визнання та виконання рішень іноземних судів в Україні (VIII) та провадження у справах за участю іноземних осіб (X) – містяться в ЦПК України. Слід зазначити, що процесуальні норми цих нормативних актів певним чином дублюють та доповнюють одна одну.

Враховуючи, що іноземна держава, її дипломатичні представники і деякі інші особи користуються судовим імунітетом, до джерел МЦП слід віднести затверджений Указом Президента України від 25 червня 2002 р. у редакції Указу від 11 вересня 2006р. Порядок здійснення захисту прав та інтересів України під час урегулювання спорів, розгляду в закордонних юрисдикційних органах справ за участю іноземного суб'єкта та України, Консульський Статут

від 2 квітня 1994 р., Положення про дипломатичні представництва та консульські установи іноземних держав в Україні, затверджене Указом Президента України від 10 червня 1993 р., а також Положення про дипломатичне представництво України за кордоном, затверджене розпорядженням Президента України від 22 жовтня 1992 р.

Процесуальні норми містяться в багатьох підзаконних актах внутрішнього законодавства. Одним з найважливіших з них є Інструкція «Про порядок виконання міжнародних договорів з питань надання правової допомоги в цивільних справах щодо вручення документів, отримання доказів та визнання і виконання судових рішень», затверджена Наказом Міністерства юстиції України, Державної судової адміністрації України від 27 червня 2008 р. Ця Інструкція визначає порядок опрацювання доручень про вручення документів, отримання доказів, вчинення інших процесуальних дій, а також клопотань про визнання і виконання судових рішень на виконання чинних міжнародних договорів України з питань надання правової допомоги в цивільних справах.

Друга група джерел МЦП – міжнародні договори, згода на обов'язковість яких надана Верховною Радою України. Важливим джерелом МЦП є Віденська конвенція від 23 серпня 1978 р. «Про правонаступництво держав відносно договорів», яка набрала чинності для України 6 листопада 1996 р. Стосовно міжнародних договорів, у яких Україна самостійно не брала участі, діють загальні положення Конвенції, викладені в ч. IV «Об'єднання та відокремлення держав», зокрема у ст. 34 «Правонаступництво держав в разі відокремлення частин держави». Згідно з цією статтею, якщо частини території держави відокремлюються і утворюють нові держави, будь-який договір, що діє на момент правонаступництва держав, продовжує діяти відносно кожної утвореної таким чином держави-наступника. Норми міжнародного цивільного процесу містяться й у Конвенції про право міжнародних договорів від 23 травня 1969 р., яка встановила умови та межі дії міжнародних угод.

Важливими джерелами, що створюють необхідні засоби для полегшення передання та виконання судових доручень, а також своєчасного вручення за

кордоном судових або позасудових документів, є дві конвенції, до яких Україна приєдналась 19 жовтня 2000 р.: Конвенція про отримання за кордоном доказів у цивільних або комерційних справах, укладена 18 березня 1970 р., та Конвенція про вручення за кордоном судових та позасудових документів у цивільних або комерційних справах, укладена 15 листопада 1965 р. Ці конвенції замінюють положення статей 1-16 Гаазької конвенції від 1 березня 1954 р. з питань цивільного процесу.

Після приєднання України до Статуту Ради Європи 31 жовтня 1995 р. слід відзначити Конвенцію про захист прав людини і основоположних свобод від 4 листопада 1950 р., а також Перший протокол та протоколи № 2, 4, 7, 11 до цієї Конвенції, які було ратифіковано Україною 17 липня 1997 р.

До джерел міжнародного цивільного процесу належать також норми Віденської конвенції про дипломатичні зносини від 18 квітня 1961 р. та Віденської конвенції про консульські зносини від 24 квітня 1963 р., у яких брав участь СРСР і які є чинними для України.

Цивільні процесуальні норми містяться також в укладених Україною консульських конвенціях та договорах про правову допомогу.

Правове становище іноземних осіб у цивільному процесі.

Під іноземними особами в МЦП розуміються всі фізичні особи, що не є громадянами даної країни (іноземці та особи без громадянства), усі юридичні особи, що не мають «національності» даної країни (іноземні фірми та міжнародні юридичні особи), а також іноземні держави та міжнародні організації (далі – іноземні особи).

До цивільних процесуальних прав іноземних осіб передусім належить право на звернення до суду і на засоби судового захисту, а також право на справедливий і публічний розгляд у суді. Ці права закріплено як у двосторонніх договорах про взаємну правову допомогу, так і у внутрішньому законодавстві кожної держави.

Міжнародні договори закріплюють принцип надання іноземцям та особам без громадянства захисту цивільних прав на засадах національного режиму.

Цей принцип означає, що іноземці в даній державі мають право на захист тих самих цивільних прав тими самими засобами та в тому самому порядку, як і всі громадяни цієї держави, і не можуть претендувати на винятки з місцевого закону.

Відповідно до ст. 22 Закону України «Про правовий статус іноземців та осіб без громадянства» іноземці і особи без громадянства мають право на звернення до суду та до інших державних органів для захисту їх особистих, майнових та інших прав.

Міжнародна підсудність (юрисдикція) цивільних справ з іноземним елементом.

У практичному аспекті під міжнародною підсудністю цивільної справи з іноземним елементом розуміють установлення таких її властивостей і ознак, за якими її може бути віднесено до компетенції судових органів тієї чи іншої країни.

Міжнародна підсудність – це розмежування компетенції між судовими органами тієї чи іншої держави щодо розгляду і вирішення певних категорій цивільних справ з іноземним елементом та здійснення окремих процесуальних дій стосовно іноземної особи. При вирішенні питання про міжнародну підсудність суд іноземної держави повинен встановити межі власної компетенції та не зачіпати питання про те, чи компетентний вирішувати дану справу будь-який інший іноземний суд або інший юрисдикційний орган.

Вирішуючи питання про підсудність справ з іноземним елементом, суди України повинні керуватися не тільки нормами внутрішнього процесуального законодавства, а й тими колізійними нормами, які містяться перш за все у двосторонніх міжнародних договорах про правову допомогу та інших міжнародних договорах.

Відповідно до ст. 414 ЦПК підсудність судам України цивільних справ по спорах, у яких беруть участь іноземці, особи без громадянства, іноземні юридичні особи, а також по спорах, у яких хоча б одна із сторін проживає за кордоном, визначається законодавством України. Отже, при вирішенні питання

про міжнародну підсудність в Україні також діє «закон суду» (*lex fori*).

Загальні правила підсудності цивільних справ з іноземним елементом регулюються ст. 75 Закону України «Про міжнародне приватне право»: підсудність судам України справ з іноземним елементом визначається на момент відкриття провадження у справі, незважаючи на те, що в ході провадження у справі підстави для такої підсудності відпали або змінилися.

Суд відмовляє у відкритті провадження у справі, якщо у суді чи іншому юрисдикційному органі іноземної держави є справа із спору між тими самими сторонами, про той самий предмет і з тих самих підстав.

Зазначений закон передбачає два види міжнародної підсудності: виключну та альтернативну.

Випадки альтернативної підсудності справ судам України, коли вони можуть приймати до свого провадження і розглядати будь-які справи з іноземним елементом, встановлено ст. 76 Закону України «Про міжнародне приватне право»:

1) якщо сторони передбачили своєю угодою підсудність справи з іноземним елементом судам України, крім випадків, передбачених у ст. 77 цього Закону;

2) якщо на території України відповідач у справі має місце проживання або місцезнаходження, або рухоме чи нерухоме майно, на яке можна накласти стягнення, або знаходиться філія або представництво іноземної юридичної особи-відповідача;

3) у справах про відшкодування шкоди, якщо її було завдано на території України;

4) якщо у справі про сплату аліментів або про встановлення батьківства позивач має місце проживання в Україні;

5) якщо у справі про відшкодування шкоди позивач – фізична особа має місце проживання в Україні або юридична особа – відповідач місцезнаходження в Україні;

6) якщо у справі про спадщину спадкодавець у момент смерті був

громадянином України або мав в Україні останнє місце проживання;

7) якщо дія або подія, що стала підставою для подання позову, мала місце на території України;

8) якщо у справі про визнання безвісно відсутньою або оголошення померлою особа мала останнє відоме місце проживання на території України;

9) якщо справа окремого провадження стосується особистого статусу або дієздатності громадянина України;

10) якщо справа проти громадянина України, який за кордоном діє як дипломатичний агент або з інших підстав має імунітет від місцевої юрисдикції, відповідно до міжнародного договору не може бути порушена за кордоном;

11) в інших випадках, визначених законом України та міжнародним договором України.

Договірна підсудність, передбачена п. 1 ст. 76 зазначеного Закону, найчастіше використовується у господарських правовідносинах, оскільки сторони заздалегідь можуть домовитися про те, в якій юрисдикції та в якому суді розглядатимуться можливі спори. Угоди сторін, у яких обирається установа, яка буде компетентна розглядати можливі спори, у винятку із чинних правил щодо підсудності називаються пророгаційними та дерогаційними. Такі угоди можуть мати місце лише у випадку альтернативної, тобто невиключної, підсудності. Угода, внаслідок якої непідсудний спір за загальними диспозитивними нормами про підсудність стає підсудним, називають пророгаційною. Угода, внаслідок якої спір, що підлягає розгляду певною установою на підставі загальних диспозитивних норм, вилучається із сфери її юрисдикції та передається іншій судовій установі, називається дерогаційною. Слід зазначити, що пророгаційні та дерогаційні угоди не можна ототожнювати з арбітражними угодами, оскільки вони мають відношення лише до державного судочинства.

Стаття 77 Закону України «Про міжнародне приватне право» містить перелік випадків, коли справи з іноземним елементом підсудні виключно судам України і не можуть розглядатися за кордоном:

1) якщо нерухоме майно, щодо якого виник спір, знаходиться на території України;

2) якщо у справі, яка стосується правовідносин між дітьми та батьками, обидві сторони мають місце проживання в Україні;

3) якщо у справі про спадщину спадкодавець – громадянин України і мав в ній місце проживання;

4) якщо спір пов'язаний з оформленням права інтелектуальної власності, яке потребує реєстрації чи видання свідоцтва (патенту) в Україні;

5) якщо спір пов'язаний з реєстрацією або ліквідацією на території України іноземних юридичних осіб, фізичних осіб-підприємців;

6) якщо спір стосується дійсності записів у державному реєстрі, кадастрі України;

7) якщо у справах про банкрутство боржник був створений відповідно до законодавства України;

8) якщо справа стосується випуску або знищення цінних паперів, оформлених в Україні;

9) якщо справи стосуються усиновлення, яке було здійснено або здійснюється на території України;

10) в інших випадках, визначених законами України.

Викладені правила про визначення міжнародної підсудності за законодавством України застосовуються, якщо міжнародним договором, згода на обов'язковість якого надана Верховною Радою України, не встановлено інших правил. Слід зазначити, що правила про підсудність, що передбачені в міжнародних договорах, мають пріоритет перед нормами внутрішнього права (ч. 2 ст. 2 ЦПК). Норми права про розмежування підсудності містяться насамперед у двосторонніх договорах про правові відносини та правову допомогу в цивільних і кримінальних справах, а також в однойменній багатосторонній Конвенції держав – членів СНД.

Міжнародні договори України містять як загальні правила розмежування підсудності, так і спеціальні правила стосовно підсудності окремих категорій

цивільних і сімейних справ. Договори встановлюють, на території і в органах (судах, нотаріаті) якої саме країни належить здійснювати ті чи інші юридичні дії.

Більшість договорів про правову допомогу передбачають загальне правило розмежування підсудності – пред’явлення позовів за місцем проживання (місцезнаходженням) відповідачів (принцип доміцилію). Так, у ст. 21 договорів України з Литовською Республікою, Республікою Грузія, Естонською Республікою зазначено: якщо ці договори не встановлюють іншого, суди кожної з Договірних Сторін компетентні розглядати цивільні та сімейні справи, коли відповідач має на її території місце проживання; позови до юридичних осіб їм підсудні, якщо на території цієї Сторони знаходиться орган управління, представництво або філія юридичної особи.

Крім загального правила, в договорах рівною мірою застосовується розмежування підсудності шляхом віднесення справи до ведення судів обох держав (альтернативна підсудність), ведення судів конкретної держави (виключна підсудність), укладання письмової угоди сторін (договірна підсудність). Зокрема, в ч. 2 ст. 21 таких договорів зазначено, що суди держав розглядають справи і в інших випадках, якщо про це є письмова угода сторін. За наявності такої угоди суд за місцем проживання відповідача припиняє провадження у справі за його заявою, якщо таку заяву зроблено до подання заперечень по суті позову. Виключну компетенцію судів не може бути змінено угодою сторін.

Деякі міжнародні договори про правову допомогу містять спеціальні норми про підсудність окремих категорій справ, як правило, пов’язаних з особистим статусом громадян. Ідеться про справи окремого провадження – про обмеження дієздатності, визнання осіб безвісно відсутніми або оголошення померлими і встановлення факту смерті; про сімейні справи – про розірвання шлюбу і визнання шлюбу недійсним; про справи, які виникають із особистих і майнових відносин подружжя, правовідносин між батьками і дітьми; а також про деякі категорії цивільних справ – про власність, зобов’язання, що

виникають унаслідок заподіяння шкоди; у спадкових справах. При цьому передбачається комбінування таких критеріїв, як громадянство, місце проживання сторін, місце знаходження майна. Найчастіше критерієм виступає громадянство. Наприклад, відповідно до ст. 22 договорів України з Республікою Молдова, Республікою Польща, Корейською Народно-Демократичною Республікою при обмеженні в дієздатності або визнанні особи недієздатною компетентним є суд тієї Договірної Сторони, громадянином якої є особа, яка має бути обмежена в дієздатності або визнана недієздатною.

Згідно зі ст. 23 наведених договорів справи про визнання особи відсутньою, оголошення її померлою і встановлення факту смерті належать до компетенції суду тієї Договірної Сторони, громадянином якої ця особа була в той час, коли вона за останніми відомостями була живою.

За ознаками громадянства особи та її місця проживання договорами про правову допомогу встановлюється підсудність у справах про розірвання шлюбу. Так, за ст. 26 Договору між Україною і Республікою Польща у справах про розірвання шлюбу компетентним є орган тієї Договірної Сторони, громадянами якої є подружжя в момент порушення справи. Якщо в момент порушення справи один із подружжя є громадянином однієї Договірної Сторони, а другий – громадянином іншої Договірної Сторони, компетентним є орган тієї Договірної Сторони, на території якої подружжя має місце проживання. Якщо один із подружжя проживає на території однієї Договірної Сторони, а другий – на території іншої Договірної Сторони, компетентними є органи обох Договірних Сторін.

Іноземні судові доручення.

Витребування і одержання доказів від іноземних установ, а також виконання окремих процесуальних дій на території іншої держави можливі в порядку надання правової допомоги. Оскільки суд може діяти в межах території своєї держави, виконання процесуальних дій у такому разі можливо лише шляхом його звернення за сприянням до судів інших держав.

У широкому розумінні слова міжнародна правова допомога у цивільних

справах – це сприяння, яке надається компетентними судами та іншими установами однієї держави судам та іншим установам іншої держави у зв'язку з розглядом цивільних справ. Виходячи із змісту міжнародних договорів про правову допомогу, можна виділити такі види міжнародної правової допомоги у цивільних справах: складання і пересилання документів; вручення документів; проведення дій щодо забезпечення доказів – огляд, призначення експертизи, допит сторін, третіх осіб, свідків, експертів, видання речових доказів; розшук осіб; визнання і виконання іноземних судових рішень.

Відповідно до ст. 80 Закону України «Про міжнародне приватне право» у разі, якщо при розгляді справи з іноземним елементом у суду виникне необхідність у врученні документів або одержанні доказів, проведенні окремих процесуальних дій за кордоном, суд може направити відповідне доручення компетентному органу іноземної держави в порядку, встановленому ЦПК України або міжнародним договором України.

У міжнародному цивільному процесі під іноземним судовим дорученням розуміють звернення компетентного суду однієї держави до суду іншої держави з проханням про надання міжнародної правової допомоги в цивільних справах щодо вручення документів, одержання доказів та виконання інших процесуальних дій на території іншої держави. Таке звернення може здійснюватися у формі доручення, прохання, запиту – залежно від вимог міжнародного договору України.

Відповідно до ст. 415 ЦПК суди України можуть звертатися до іноземних судів з дорученням про виконання окремих процесуальних дій (вручення повісток та інших документів, допит сторін і свідків, проведення експертизи і огляду на місці тощо). Порядок зносин судів України з іноземними судами визначається законодавством України, двосторонніми міжнародними договорами України про взаємну правову допомогу, Конвенцією про вручення за кордоном судових та позасудових документів у цивільних або комерційних справах від 15 листопада 1965 р. (Гаазька конвенція від 15 листопада 1965 р.), Конвенцією про одержання за кордоном доказів у цивільних або комерційних

справах від 18 березня 1970 р. (Гаазька конвенція від 18 березня 1970 р.) та Інструкцією про порядок виконання міжнародних договорів з питань надання правової допомоги в цивільних справах щодо вручення документів, одержання доказів та визнання і виконання судових рішень, затвердженою Наказом Міністерства юстиції та Державною судовою адміністрацією України від 27 червня 2008 р.

Щодо змісту та обсягу іноземних судових доручень, то практично в кожному міжнародному договорі України про правову допомогу визначено перелік процесуальних дій, які можуть провадитися для виконання доручень іноземних судів. Наприклад, відповідно до Угоди між Україною та Турецькою Республікою правова допомога включає виконання судових процесуальних дій, передбачених законодавством Договірних Сторін, зокрема, опитування сторін, свідків, експертів, здійснення експертизи, судового огляду, вручення та передання документів, та інших правових дій, якщо це не суперечить законодавству запитуваної Договірної Сторони (ст. 5).

Перелік процесуальних дій, про що зазначено у ст. 415 ЦПК та міжнародних договорах, не є вичерпним. Тому теоретично можливе виконання й інших процесуальних дій, передбачених законодавством України.

Іноземне доручення виконується судом України без необґрунтованих зволікань протягом місяця з дати його одержання. В обґрунтованих випадках суд України виконує доручення протягом тривалішого розумного строку.

У разі, якщо в іноземному дорученні міститься прохання щодо його виконання у певний строк, суд України його додержується.

Практичне значення має питання щодо змісту та форми доручення про надання правової допомоги. Аналіз міжнародних договорів дає змогу зробити висновок про те, що в дорученні (клопотанні) про надання правової допомоги з цивільних справ повинні міститися такі реквізити: 1) найменування запитуючої установи; 2) найменування запитуваної установи; 3) назва справи, по якій запитується правова допомога; 4) імена і прізвища сторін, місце їх постійного або тимчасового проживання, громадянство, заняття, а щодо юридичних осіб –

їх назва і місце знаходження; 5) імена і прізвища, адреси представників сторін; 6) зміст клопотання і необхідна для його виконання інформація, зокрема імена, прізвища і адреси свідків, якщо вони відомі, докази, які можуть бути одержані або інша процесуальна дія, яку потрібно провести, запитання, які потрібно поставити особам в ході опитування, документи або інше нерухоме чи особисте майно, що підлягають огляду, тощо.

Клопотання про надання правової допомоги повинно бути засвідчене підписом компетентної посадової особи і скріплене гербовою печаткою запитуючої Договірної Сторони. Договірні Сторони можуть застосовувати двомовні бланки для клопотань про надання правової допомоги.

Внутрішнє процесуальне законодавство, а також міжнародні договори про правову допомогу передбачають підстави для відмови у наданні правової допомоги. Згідно із ч. 1 ст. 415 ЦПК суди України не виконують передані їм у встановленому порядку доручення іноземних судів у таких випадках: 1) коли виконання доручення суперечить суверенітету України або загрожує національній безпеці України; 2) якщо виконання доручення не належить до юрисдикції суду.

Власне, такі самі підстави для відмови у наданні правової допомоги містяться в договорах про правову допомогу.

Крім того, Мін'юст України повертає іноземне доручення органу, від якого воно надійшло, якщо його виконання не охоплюється обсягом правової допомоги згідно з міжнародним договором України, на підставі якого його складено.

При виконанні доручень іноземних судів про вчинення окремих процесуальних дій запитувана установа застосовує законодавство своєї держави. Проте на прохання установи, від якої виходить доручення, вона може застосовувати процесуальні норми Договірної Сторони, від якої виходить доручення, якщо вони не суперечать законодавству її держави. Якщо запитувана установа не компетентна виконати клопотання, вона пересилає його компетентній установі, повідомивши про це запитуючу установу.

Відповідно до внутрішнього законодавства України та правил міжнародних договорів при зверненні українських судів до іноземних та під час виконання судами України доручень іноземних судів застосовуються два способи направлення доручень:

1) дипломатичний порядок зносин установ юстиції України з установами юстиції держав, з якими не укладено договори про правову допомогу, або з державами, з якими міжнародні угоди прямо передбачають дипломатичний порядок зносин;

2) зносини установ юстиції через свої центральні органи. Такий порядок визначено в більшості міжнародних договорів про правову допомогу, а також Гаазькими конвенціями від 15 листопада 1965 р. та від 18 березня 1970 р.

Згідно з дипломатичним порядком зносин суд запитуючої держави надсилає доручення своєму Міністерству закордонних справ, яке через своє посольство або консульство звертається до Міністерства закордонних справ запитуваної держави, а вже Міністерство закордонних справ цієї держави надсилає доручення у відповідний суд із проханням про його виконання.

Поняття і види міжнародного комерційного арбітражу.

Міжнародний комерційний арбітраж (або третейський суд) є різновидом комерційного арбітражу. Законодавство про арбітраж багатьох країн відображує природу арбітражу як альтернативного засобу вирішення спорів, що виникають у сфері економічного обігу, в основі якого лежить договір і який виключає юрисдикцію державних судів щодо розгляду конкретної справи.

Договірна природа арбітражу означає, що його формування є прерогативою сторін. Заснування або обрання арбітражу здійснюється сторонами, між якими існує спір про право.

Чинне законодавство різних держав, як правило, закріплює можливість розгляду міжнародними комерційними арбітражами цивільних справ між національними, з одного боку, та іноземними суб'єктами права – з другого, а в деяких випадках – і можливість розгляду арбітражами цивільних справ у спорах між іноземними суб'єктами права.

Так, згідно із Законом України «Про міжнародний комерційний арбітраж» у міжнародний комерційний арбітраж можуть передаватися спори, що виникають з договірних та інших цивільно-правових відносин при здійсненні зовнішньоторгових та інших видів міжнародних економічних зв'язків, якщо комерційне підприємство хоча б однієї із сторін знаходиться за кордоном, а також спори підприємств з іноземними інвестиціями та міжнародних об'єднань і організацій, створених на території України, між собою, спори їх учасників, а рівно їх спори з іншими суб'єктами права України.

В умовах усе більшого розвитку і спеціалізації міжнародного економічного обміну роль комерційного арбітражу зростає. В літературі слушно підкреслюються ефективність арбітражу, його переваги при розгляді міжнародних цивільних справ порівняно з національними судами.

Перевага арбітражу полягає перш за все у тому, що він забезпечує прийнятну, доступну і більш просту, на відміну від судової, процедуру вирішення спорів. Досить суттєвим є і те, що сторони можуть формувати склад арбітражу, який розглядає і вирішує справи, що сприяє довірі сторін до арбітрів і їх компетентності.

Провадження в арбітражі передбачає також можливість узгодити взаємноприйнятну мову провадження. Провадження в арбітражі має конфіденційний характер на відміну від гласності судового процесу, що також є його перевагою.

До переваг арбітражу належить і можливість обирати не тільки прийнятну арбітражну процедуру, а й прийнятне право. Рішення комерційного арбітражу, на відміну від рішень суду, є остаточними, що сприяє завершеності будь-якого арбітражного провадження.

Особливо слід підкреслити існування механізму, що забезпечує визнання і виконання рішень комерційного арбітражу в межах конвенційного регулювання цього питання.

Міжнародна практика створила різні види комерційного арбітражу: випадковий та інституційний. Випадковий арбітраж створюється для розгляду

конкретного спору (австрійський юрист Ламмош назвав його арбітражем *ad hoc*). Після вирішення того чи іншого спору арбітраж припиняє існування. Процедура випадкового арбітражу може визначатися сторонами самостійно чи шляхом домовленості про застосування модельних правил арбітражу (наприклад, Арбітражного регламенту ЮНСІТРАЛ).

У даний час значно поширені постійно діючі, або інституційні, арбітражі. Вони створюються при торговельних палатах, біржах, різних асоціаціях, організаціях та ін. Інституційний арбітраж організується як арбітражна установа, що не входить до складу державного апарату і є недержавним утворенням. Склад інституційного арбітражу може формуватися в різні способи. Як правило, він утворюється з осіб, що внесені до списку арбітрів, органом тієї організації, при якій він перебуває. У деяких арбітражних установах коло осіб, які можуть входити до складу арбітражу, визначається не списком арбітрів, а членством у відповідній організації. Для інституційного арбітражу, на відміну від арбітражу *ad hoc*, характерним є також наявність власних правил процедури, які передбачають порядок утворення складу арбітражу і вирішення комерційних спорів.

Інституційний арбітраж зазнав деякої еволюції у своєму розвитку. В цьому відношенні слід відмітити спеціалізацію постійно діючих арбітражів. Так, поряд з арбітражами, так би мовити, загальної юрисдикції, які розглядають будь-які спори з договірних або інших цивільно-правових відносин, що виникають при здійсненні зовнішньоторговельних та інших форм міжнародних економічних зв'язків, створюються арбітражі із спеціальною (обмеженою) юрисдикцією (торговельні, морські тощо). До арбітражів спеціальної юрисдикції належать, наприклад, Міжнародний третейський суд по справах морського і річного пароплавства у Гдині, Арбітражний суд Асоціації з бавовни в Польщі, Морська арбітражна комісія при Торговельно-промисловій палаті України та ін.

В основі арбітражного вирішення спорів лежить арбітражна угода, тобто угода про передання спору на розгляд і вирішення арбітражу Арбітражна угода

є умовою для визнання компетенції арбітражу, і тому найбільш актуальними були і залишаються проблеми правової природи арбітражної угоди та компетенції арбітражу.

Арбітражна угода є специфічним договором. Специфічність арбітражної угоди полягає в тому, що, будучи цивільно-правовим правочином, вона має процесуальні наслідки. А це означає, що для кваліфікації арбітражної угоди як цивільно-правового правочину застосовується цивільне законодавство. Що ж стосується виключення державного суду, тобто вилучення тієї чи іншої справи з його ведення та допустимості арбітражної угоди, то ці питання вирішуються на підставі цивільно-процесуального законодавства.

У міжнародному комерційному обігу зустрічаються два види арбітражних угод: арбітражне застереження і третейський запис. Угода про арбітраж, включена до контракту як така, що передбачає можливість розгляду спорів, котрі можуть виникнути з контракту, називається арбітражним застереженням. Угода про арбітраж, що передбачає можливість розгляду спору, укладена у формі окремої від зовнішньоторговельного контракту угоди, називається третейським записом.

У більшості країн, у тому числі в Україні, Білорусії, країнах Східної Європи, Великій Британії, Франції, Німеччині, Данії, Норвегії, США, Канаді та ін., передбачено єдиний правовий режим арбітражного застереження і третейського запису. Згідно зі ст. 7 Закону України «Про міжнародний комерційний арбітраж» арбітражна угода - це угода сторін про передання до арбітражу всіх або окремих спорів, які виникли або можуть виникнути між ними у зв'язку з будь-якими конкретними правовідносинами, незалежно від того, мають вони договірний характер чи ні. Арбітражна угода може бути укладена у вигляді арбітражного застереження або окремої угоди.

Як правило, у внутрішньому законодавстві передбачено коло спорів, які підлягають розгляду міжнародним комерційним арбітражем. Крім того, для більшості країн характерним для визначення дійсності арбітражної угоди є застосування категорії публічного порядку. Інакше кажучи, якщо спір

стосується публічного порядку відповідної країни, він виключається з компетенції арбітражу.

Відповідно до п. 2 ст. 1 Закону України «Про міжнародний комерційний арбітраж» до міжнародного комерційного арбітражу можуть передаватися спори з договірних або інших цивільно-правових відносин, що виникають при здійсненні зовнішньоторговельних та інших видів міжнародних економічних зв'язків, якщо комерційне підприємство хоча б однієї з сторін знаходиться за кордоном, а також спори підприємств з іноземними інвестиціями та міжнародних об'єднань і організацій, створених на території України, між собою, спори між їх учасниками, а так само їх спори з іншими суб'єктами права України. Закон також передбачає можливість скасування арбітражного рішення і відмови у визнанні та приведенні до виконання арбітражного рішення, якщо суд вирішить, що арбітражне рішення суперечить публічному порядку України (п. 2 ст. 34) або визнання та приведення до виконання цього рішення суперечить публічному порядку України (п. 1 ст. 36).

Розглянувши спір, арбітраж виносить рішення, яким розв'язується справа по суті. Арбітражне рішення є остаточним. Воно виноситься в письмовій формі та підписується одноособовим арбітром або арбітрами. При колегіальному арбітражному розгляді достатньо наявності підписів більшості членів арбітражу за умови пояснення причини відсутності інших підписів. В арбітражному рішенні повинні бути зазначені мотиви, на яких воно ґрунтується, висновок про задоволення або відхилення позовних вимог, сума арбітражного збору та витрат по справі, їх розподіл між сторонами, дата і місце арбітражу. Після винесення арбітражного рішення кожній стороні повинна бути надана його копія, підписана арбітрами.

У національному законодавстві можуть бути встановлені різні форми оскарження рішення (заява про скасування, апеляція та ін.). Типовий закон ЮНСІТРАЛ передбачає можливість скасування арбітражного рішення шляхом оскарження. Оскарження в суді арбітражного рішення може бути здійснено тільки шляхом передання клопотання про скасування, зокрема у разі, коли

сторона, яка заявляє клопотання, надасть докази того, що одна із сторін в арбітражній угоді була будь-якою мірою недієздатною; якщо ця угода недійсна за законом, якому сторони цю угоду підпорядкували, а за відсутністю такої вказівки – за законом країни суду; якщо сторона не була належним чином повідомлена про призначення арбітра чи про арбітражний розгляд або з інших причин не могла надати свої пояснення; якщо склад арбітражного суду або арбітражна процедура не відповідали угоді сторін та ін. Рішення може бути оскаржене і в тому разі, коли суд визначить, що об'єкт спору не може бути предметом арбітражного розгляду за законами даної держави або арбітражне рішення суперечить публічному порядку цієї держави.

Рішення арбітражу виконуються добровільно. Добровільність виконання рішень арбітражу відповідає правовій природі цієї юрисдикції. Разом з цим іноді виникає необхідність звернення до застосування заходів примусового виконання рішень арбітражу.

Арбітражне рішення національного арбітражу в тій чи іншій державі звичайно виконується в тому самому порядку, що й рішення суду.

Для міжнародного комерційного арбітражу більш актуальною проблемою є порядок виконання іноземного арбітражного рішення. Йдеться про те, чи може арбітражне рішення бути виконаним в іншій країні.

Попри відмінності у національних законодавствах, можна констатувати, що в принципі можливість примусового виконання іноземного арбітражного рішення передбачена у всіх країнах. Загальний принцип виконання іноземних арбітражних рішень зводиться до того, що вони можуть бути виконані за законодавством іншої країни, де одержується їх виконання. Якщо ж є міжнародний договір, учасниками якого є та чи інша держава, то відповідно до договірної міжнародної практики застосовуються міжнародно-правові норми.

Незважаючи на загальне положення про можливість примусового виконання іноземного арбітражного рішення, існують різні механізми визнання іноземного арбітражного рішення як підстави його наступного виконання.

Для визнання рішення іноземного арбітражу законодавство не передбачає

формальної процедури підтвердження юридичної дійсності рішення (екзекватурування). Однак у законодавстві окремих країн передбачені різні процедури екзекватурування. Так, згідно зі статтями 1477, 1478 ЦПК Франції іноземне арбітражне рішення підлягає приведенню до виконання тільки на підставі постанови про екзекватуру, що надходить від суду першої інстанції, в районі якого рішення було винесено. Екзекватура видається судовим виконавцем зазначеного суду.

Правила визнання і можливості виконання арбітражних рішень уніфіковані в міжнародному масштабі, зокрема у Нью-Йоркській конвенції про визнання і приведення до виконання іноземних арбітражних рішень 1958 р.

Конвенцією врегульовано основні питання про визнання та приведення до виконання іноземних арбітражних рішень (статті III, IV, V, VI). Зобов'язання учасників Конвенції про визнання і приведення до виконання арбітражних рішень міститься перш за все в ст. III, яка передбачає, що держава, яка домовляється, визнає арбітражні рішення як обов'язкові і приводить їх до виконання відповідно з процесуальними нормами тієї території, де одержуються визнання і приведення до виконання цих рішень, на умовах, викладених у наступних статтях.

Конвенція встановила норми, що попереджають дискримінаційний підхід до визнання та виконання іноземних арбітражних рішень, передбачивши необтяжливий митний режим. Крім того, з цією ж метою ст. IV передбачає вичерпний перелік документів, які повинна надати сторона, що одержує визнання і приведення до виконання при поданні такого прохання. Це належним чином завірене автентичне арбітражне рішення або належним чином завірена його копія, автентична арбітражна угода або належним чином завірена її копія.

ПИТАННЯ ДО ПРАКТИЧНИХ ЗАНЯТЬ

Тема 1. Методологічні основи і правова природа міжнародного

приватного права

1. Передумови існування міжнародного приватного права. Сфера дії міжнародного приватного права.
2. Поняття і найменування міжнародного приватного права. Термін «міжнародне приватне право». Міжнародне приватне право і колізійне право.
3. Предмет міжнародного приватного права. Ознаки відносин, що регулюються міжнародним приватним правом. Поняття і види іноземного елемента.
4. Природа колізії і підстава застосування іноземного права.
5. Методи правового регулювання в міжнародному приватному праві. Сутність і основа колізійного методу. Метод регулювання за допомогою уніфікованих матеріально-правових норм. Співвідношення колізійного і матеріально-правового методів регулювання.
6. Нормативний склад міжнародного приватного права. Концепція норм «прямої дії». Проблема включення до складу міжнародного приватного права процесуальних норм.
7. Місце міжнародного приватного права в правовій системі. Підходи в правовій доктрині до предмету, методу, складу норм і місця міжнародного приватного права в правовій системі.
8. Міжнародне приватне право як галузь правознавства та навчальна дисципліна. Система МПрП як галузі права і галузі правознавства. Система МПрП зарубіжних держав.
9. Історія виникнення і розвитку доктрини міжнародного приватного права.

Тема 2. Основні засади (принципи) і джерела міжнародного приватного права. Тенденції розвитку міжнародного приватного права

1. Основні засади (принципи) міжнародного приватного права.

Міжнародна ввічливість (*comitas gentium, comity*). Національний режим. Режим найбільшого сприяння. Взаємність. Види взаємності. Презумпція взаємності. Реторсії в МПрП: сутність та межі. Відмінність від репресалій.

2. Джерела міжнародного приватного права: поняття, види, особливості. Проблема дуалізму джерел міжнародного приватного права. Співвідношення і взаємодія основних джерел міжнародного приватного права.

3. Міжнародний договір як джерело міжнародного приватного права: поняття, види. Теорія трансформації міжнародно-правових норм в систему внутрішньодержавного права. Універсальні і регіональні договори з питань міжнародного приватного права. Різновиди двосторонніх договорів, що містять норми міжнародного приватного права (договори про правову допомогу, про взаємний захист інвестицій; торгівлі; про уникнення подвійного оподаткування).

4. Національне законодавство як джерело міжнародного приватного права. Загальне та спеціальне законодавство України з питань міжнародного приватного права. Основні положення Закону України «Про міжнародне приватне право». Законодавство про міжнародне приватне право іноземних держав.

5. Звичай як джерело міжнародного приватного права. Міжнародний звичай: поняття, способи визнання державою. Особливості звичаю у порівнянні з міжнародним договором. Звичаї ділового обороту. Застосування звичаїв і традицій в міжнародній торгівлі. Джерела *Lex Mercatoria*. ІНКОТЕРМС. Уніфіковані звичаї і правила МТП. Юридична природа документів, розроблених МТП. Принципи УНІДРУА.

6. Судова й арбітражна практика як джерело міжнародного приватного права: англо-американський та континентальний підхід.

7. Доктрина права, аналогія права і закону, загальні принципи права як джерела міжнародного приватного права. Автономія волі суб'єктів відносин як джерело міжнародного приватного права.

8. Сучасні глобальні тенденції розвитку міжнародного приватного

права. Взаємодія міжнародного публічного і міжнародного приватного права. Уніфікація і гармонізація права. Уніфікація в міжнародному приватному праві як основна тенденція його вдосконалення і розвитку.

9. Діяльність міжнародних організацій в сфері уніфікації права. Гаазька конференція з міжнародного приватного права. Міжнародний інститут з уніфікації приватного права (УНІДРУА). Міжнародна торгова палата (МТП). Юридична природа документів, розроблених МТП. Комісія ООН по праву міжнародної торгівлі (ЮНСІТРАЛ): правовий статус, структура, функції та компетенція.

10. Систематизація і кодифікація в міжнародному приватному праві. Кодифікація міжнародного приватного права іноземних держав. Концептуальні підходи до кодифікації міжнародного приватного права України. Нові горизонти правового регулювання в міжнародному приватному праві.

Тема 3. Методика дослідження вчення про колізійну норму

1. Колізійна проблема. Поняття і передумови колізій законів в міжнародному приватному праві. Сфера виникнення колізій. Міждержавні та міжобласні (інтерлокальні) колізії. Інтерперсональні і інтертемпоральні колізії.

2. Поняття і функції колізійної норми. Особливості колізійної норми як норми, яка визначає право, що підлягає застосуванню. Колізійна норма як норма цивільного права. Структура колізійної норми. Обсяг і прив'язка – елементи колізійної норми.

3. Класифікація колізійних норм. Види колізійних норм за формою колізійної прив'язки (односторонні, двосторонні). Види колізійних норм за характером їх юридичної сили (імперативні, диспозитивні, альтернативні). Кумулятивні колізійні норми. Система колізійних норм. Прості і складні колізійні норми. Жорсткі і гнучкі колізійні норми. Абсолютно-визначені і відносно-визначені колізійні норми.

4. Типи колізійних прив'язок. Особистий закон фізичної особи. Закон

юридичної особи. Закон місцезнаходження речі. Закон місця здійснення акту і його різновиди. Закон країни, з якої приватноправове відношення найбільш тісно пов'язано. Закон країни продавця. Закон суду. Закон прапора. Закон місця роботи. Закон місця заподіяння шкоди. Закон найбільш тісного зв'язку.

5. Автономія волі: сутність, відмінність від колізійної прив'язки, сфера застосування, межі. Форма угоди про вибір права. Локалізація автономії волі. Вибір права для позадоговірних відносин.

6. Сучасні тенденції розвитку колізійного права. Гнучкі колізійні норми. Асоціації колізійних норм. Уніфікація колізійних норм. Колізійне право ЄС.

7. Тлумачення колізійної норми. Проблема правової кваліфікації в МПрП. Сутність прихованих колізій («конфлікт кваліфікацій»). Первинна і вторинна кваліфікація. Основні теорії кваліфікації (кваліфікація за законом суду (*lex fori*); за законом, що має найтісніший зв'язок з регульованим ставленням (*lex causae*); автономна кваліфікація).

8. Дія колізійних норм. Поняття зворотного відсилання і відсилання до закону третьої держави. Позитивні і негативні колізії. «Колізії колізій». Шляхи усунення «колізії колізій». Рішення проблеми зворотного відсилання в праві України.

9. Обмеження застосування іноземного права. Поняття громадського порядку в міжнародному приватному праві. Правова природа публічного порядку. Позитивне і негативне застереження про публічний порядок. Дія застереження про публічний порядок. Наслідки застосування застереження про публічний порядок.

10. Концепція «надімперативних» норм. Відмінність інституту імперативних норм від інституту громадського порядку. Види імперативних норм міжнародного приватного права. Механізм дії імперативних норм міжнародного приватного права. Імперативні норми міжнародного приватного права іноземної держави.

11. Проблема обходу закону. Взаємність і реторсії.

12. Підстави і межі застосування права іноземної держави. Загальний підхід до розуміння іноземного права. Встановлення змісту іноземного закону. Роль суду у встановленні змісту іноземного права. Обсяг встановлюваного іноземного права. Роль компетентних органів і установ (органів юстиції, зовнішніх зносин, вищих судових органів) в процесі встановлення змісту іноземного права. Роль експерта. Роль сторін. Підтвердження достовірності інформації про іноземне право. Терміни встановлення змісту іноземного права. Правові наслідки неможливості встановлення змісту іноземного закону. Застосування права держави з множинністю правових систем. Застосування права невизнаної держави. Специфіка застосування права іноземної держави. Правові наслідки неправильного визначення іноземного права та неправильного застосування іноземного права.

Тема 4.Методика дослідження суб'єктного складу міжнародного приватного права

1. Фізичні особи як суб'єкти міжнародного приватного права. Поняття іноземця. Іноземні громадяни, апатриди, біпатриди. Правове становище іноземців. Основні принципи правового становища іноземців.
2. Поняття особистого закону фізичної особи. Закон громадянства і закон місця проживання. Колізійні питання право- і дієздатності іноземців. Визначення статусу іноземних індивідуальних підприємців.
3. Обмеження і позбавлення дієздатності іноземців. Безвісна відсутність. Визнання особи померлою в міжнародному приватному праві. Опіка і піклування в міжнародному приватному праві.
4. Правове становище іноземців в Україні. Закон України «Про правовий статус іноземців та осіб без громадянства». Тимчасове перебування іноземців в Україні. Постійне проживання іноземців в Україні. Облік іноземців в Україні.
5. Особливості правового становища осіб без громадянства, біженців

та вимушених переселенців. Правовий статус дипломатичних представників і консульських посадових осіб.

6. Юридичні особи як суб'єкти міжнародного приватного права. Поняття особистого закону (статуту) юридичної особи. «Національність» юридичної особи: поняття, критерії визначення, доктрини. Визначення «національності» юридичної особи відповідно до Закону України «Про міжнародне приватне право».

7. Правовий режим діяльності іноземних юридичних осіб в Україні. Правовий статус і порядок реєстрації представництва іноземної юридичної особи в Україні. Правове становище підприємств з іноземними інвестиціями в Україні.

8. Проблема «міжнародних» юридичних осіб в міжнародному приватному праві. Транснаціональні корпорації. Офшорні компанії. Компанії міжнародного бізнесу.

9. Міжнародні організації як суб'єкти міжнародного приватного права. Інші публічні утворення як суб'єкти міжнародного приватного права. Суб'єкти федерації. Муніципальні утворення.

10. Транскордонне банкрутство. Міжнародно-правове регулювання транскордонної неспроможності. Злиття і поглинання юридичних осіб в міжнародному приватному праві.

11. Держава як суб'єкт цивільно-правових відносин з іноземним елементом. Імунітет іноземної держави і його види. Юрисдикційні імунітети держави і імунітет державної власності. Доктрини імунітету. Правовий режим приватноправових операцій, що здійснюються державою. Правовий статус торговельних представництв держави за кордоном.

Тема 5. Колізійні питання права власності

1. Основні колізійні питання права власності. Юридична кваліфікація майна. Кваліфікація понять «нерухоме» і «рухоме» майно.

2. Колізійні прив'язки. Закон місцезнаходження майна як засада для вирішення колізійних питань права власності. Правовий статус нерухомого майна. Правовий статус рухомого майна. Правовий статус майна, що є предметом угоди. Правовий статус майна, що знаходиться в дорозі. Право власності та інші речові права, відомості про які підлягають внесенню до державного реєстру.

3. Право, що застосовується при виникненні, захисті і припиненні права власності.

4. Правовий режим власності іноземної держави, іноземних громадян та іноземних юридичних осіб в Україні. Правовий режим власності Української держави, українських громадян і українських юридичних осіб за кордоном. Порядок управління і розпорядження власністю України, що знаходиться за кордоном. Проблеми захисту права власності на культурні цінності. Женевська конвенція УНІДРУА 1995 р. про викрадені або незаконно вивезені культурні цінності.

5. Правове регулювання іноземних інвестицій: поняття, універсальні, регіональні та національні нормативні акти про іноземні інвестиції. Принципи, що визначають правовий режим іноземних інвестицій. Способи інвестування і коло інвесторів. Обмеження і стимулювання інвестицій. Вільні економічні зони.

6. Правове регулювання іноземних інвестицій в Україні. Державні гарантії здійснення іноземної інвестиційної діяльності в Україні. Організаційно-правові форми підприємств з іноземними інвестиціями. Іноземні інвестиції в вільних економічних зонах України в аспекті міжнародного приватного права. Угоди про розподіл продукції в аспекті міжнародного приватного права. Концесійні угоди в аспекті міжнародного приватного права.

7. Міжнародний захист іноземних інвестицій. Вашингтонська конвенція 1965 року про вирішення інвестиційних спорів між державами і громадянами інших держав. Правовий статус Міжнародного центру по врегулюванню інвестиційних спорів. Сеульська конвенція 1985 року про

заснування Багатостороннього агентства з гарантій інвестицій. Правовий статус Багатостороннього агентства з гарантій інвестицій.

8. Правові питання націоналізації в міжнародному приватному праві. Право держав на проведення націоналізації. Екстратериторіальна дія законів про націоналізацію. Націоналізація і питання виплати компенсації.

Тема 6. Інтелектуальна власність у міжнародному приватному праві: питання методики викладання

1. Поняття і види інтелектуальної власності.
2. Авторське право. Всесвітня конвенція про авторське право 1952 р. Бернська конвенція про охорону літературних і художніх творів 1971 р. Двосторонні угоди про взаємну охорону авторських прав.
3. Захист авторських прав іноземців за законами України. Захист за кордоном прав українських авторів.
4. Поняття суміжних прав. Міжнародна конвенція про охорону прав виконавців, творців фонограм і організацій ефірного віщання 1961р. Женевська конвенція про охорону інтересів виробників фонограм від незаконного відтворення їхніх фонограм 1971р.
5. Патентне право. Захист прав іноземців на винаходи. Питання патентування винаходів за кордоном. Міжнародні угоди про охорону прав на винаходи. Паризька конвенція по охороні промислової власності 1883р.
6. Міжнародні угоди про товарні знаки. Охорона фірмових найменувань. Умови реєстрації іноземних товарних знаків в Україні. Захист товарних знаків за кордоном.
7. Правові питання міжнародної передачі технології. Ліцензійні договори. Ліцензії на винаходи і "ноу-хау".

Тема 7.Зовнішньоекономічні угоди в міжнародному приватному праві

1. Поняття та ознаки зовнішньоекономічних угод. Види зовнішньоекономічних угод.

2. Особливості правового регулювання зовнішньоекономічної діяльності. Концепція *Lex Mercatoria*. Звичай в міжнародній торгівлі. Недержавні засоби регулювання. Принципи міжнародних комерційних договорів УНІДРУА 2004 р. Принципи європейського договірної права. Типові контракти і проформи. Загальні умови.

3. Колізійні питання зобов'язального права. Застосування права при визначенні змісту та форми угоди. Автономія волі сторін в міжнародному приватному праві та її межі. Угода сторін про вибір права, що підлягає застосуванню, його зміст і форма. Субсидіарні правила.

4. Зобов'язальний статут договору.

5. Поняття договору міжнародної купівлі-продажу товарів. Колізійно-правове та матеріально-правове регулювання договорів міжнародної купівлі-продажу товарів. Віденська конвенція ООН про договори міжнародної купівлі-продажу товарів 1980 р.

6. Форма договору міжнародної купівлі-продажу товарів. Законодавство України про форму договорів міжнародної купівлі-продажу.

7. Порядок укладення договору міжнародної купівлі-продажу товарів. Стадії укладення договору міжнародної купівлі-продажу товарів. Оферта і акцепт.

8. Основні умови договорів міжнародної купівлі-продажу товарів. Найменування товару, його кількість і якість. Ціна товару. Термін виконання договору. Форма і порядок розрахунків. Гарантії виконання зобов'язань за договором. Страхування. Застосовне право. Арбітражне застереження.

9. Основні права і обов'язки продавця. Основні права і обов'язки покупця. Засоби правового захисту в разі порушення договору продавцем. Засоби правового захисту в разі порушення договору покупцем.

10. Виконання договору міжнародної купівлі-продажу товарів.

11. Відповідальність за порушення договірних зобов'язань в

міжнародній купівлі-продажу товарів. Умови покладання відповідальності. Вина несправного контрагента. Збитки та відсотки. Штраф. Неустойка. Принцип реального виконання договірних зобов'язань. Обставини непереборної сили (форс-мажорні обставини) як підстава звільнення від відповідальності за невиконання або неналежне виконання договірних зобов'язань.

Тема 8. Міжнародні перевезення. Міжнародне приватне морське право

1. Поняття і види міжнародних перевезень. Міжнародно-правові та колізійно-правові питання міжнародних перевезень. Міжнародні транспортні конвенції та їх роль в правовому регулюванні вантажних і пасажирських перевезень. Національне законодавство, що регулює міжнародні транспортні зобов'язання.

2. Міжнародні залізничні перевезення. Роль і значення Бернської конвенції 1970 року про залізничні перевезення вантажів і пасажирів (МГК і МПК). Бернська конвенція про міжнародні залізничні перевезення 1980 року (КОТИФ). Правовий статус залізниць як перевізників вантажів і пасажирів. Загальні терміни доставки вантажів по КОТИФ. Межі відповідальності залізниць у разі втрати або пошкодження вантажів, що перевозяться. Відповідальність за порушення термінів доставки вантажів.

3. Угода про міжнародне залізничне вантажне сполучення (СМГС) і Угода про міжнародне пасажирське сполучення (СМПС) 1951 р. Порядок і форма укладення договору перевезення. Плата і тарифи. Відповідальність залізниць за незбереження вантажів. Терміни позовної давності по спрах, пов'язаних з залізничним перевезенням вантажів. Претензійний порядок врегулювання суперечок.

4. Міжнародні автомобільні перевезення. Міжнародні автомобільні перевезення вантажів. Женевська конвенція про договір міжнародного автомобільного перевезення вантажів (КДПВ) 1956 р. Конвенція про дорожній

рух і Протокол про дорожні знаки і сигнали 1949 року (в ред. 1968 р.) Європейська угода про міжнародні автомагістралі (СМА) 1975 р.

5. Порядок і форма укладення договору перевезення вантажів автомобільним транспортом. Правовий статус перевізника. Порядок прийому вантажу до перевезення і його видачі вантажоодержувачу. Відповідальність автоперевізника за втрату або пошкодження вантажу. Межі відповідальності автоперевізника. Терміни позовної давності по спрах, пов'язаних з автомобільним перевезенням вантажів.

6. Міжнародні автомобільні перевезення пасажирів і багажу. Женевська конвенція про договір міжнародного автомобільного перевезення пасажирів і багажу (КАПП) 1973 р. Міжнародні автомобільні перевезення вантажів, пасажирів і багажу в європейському приватному праві. Європейська угода про міжнародні автомагістралі (СМА) 1975 р.

7. Міжнародні повітряні перевезення. Варшавська конвенція для уніфікації деяких правил, що стосуються міжнародних повітряних перевезень, 1929 р. і Гаазький протокол до неї 1955 р. Монреальська конвенція про уніфікацію деяких правил, що стосуються міжнародних повітряних перевезень, 1999 р. Порядок та форма укладення договору перевезення вантажів, пасажирів і багажу повітряним транспортом. Правовий статус авіаперевізника. Порядок видачі та реквізити перевізних документів. Відповідальність авіаперевізника перед пасажиром або вантажовласником за збереження багажу або вантажу. Принцип презумпції провини авіаперевізника. Межі відповідальності авіаперевізника. Терміни позовної давності по спрах, пов'язаних з авіаперевезеннями вантажів, пасажирів і багажу.

8. Міжнародні перевезення водним транспортом. Поняття і предмет міжнародного приватного морського права, його джерела. Міжнародні конвенції в галузі торговельного мореплавства. Міжнародні морські звичаї. Національне законодавство. Кодекс торговельного мореплавства України.

9. Правове регулювання міжнародних морських перевезень вантажів. Міжнародні морські перевезення вантажів по коносаменту. Брюссельська

конвенція про уніфікацію деяких правил про коносамент (Гаазькі правила) 1924р. Гамбурзька конвенція ООН про морське перевезення вантажів (Гамбурзькі правила) 1978 р. Поняття, види і функції коносамента, правове значення його реквізитів. Міжнародні морські перевезення вантажів по чартеру. Види договору фрахтування судна (чартеру): рейсовий чартер, тайм-чартер, слот-чартер, бербоут-чартер, димайз-чартер. Правовий статус фрахтувальника і фрахтувальника. Основні умови договору фрахтування судна. Сталійний час. Сторедж. Демередж. Детеншн. Диспач.

10. Відповідальність перевізника за незбереження або втрату вантажів. Національне законодавство і міжнародні конвенції про обмеження меж відповідальності морського перевізника. Терміни позовної давності по спорах, пов'язаних з морським перевезенням вантажів. Пророгаційні угоди про міжнародну підсудність такої категорії спорів. Можливість укладення арбітражних угод.

11. Міжнародні морські перевезення пасажирів і багажу. Афінська конвенція про перевезення морем пасажирів та їх багажу 1974 р. Договір морського перевезення пасажирів і багажу: сторони, порядок його укладення. Відповідальність морського перевізника за шкоду, заподіяну під час перевезення. Принцип відповідальності за винну поведінку. Обмеження майнової відповідальності морського перевізника.

12. Міжнародні річкові перевезення вантажів. Будапештська конвенція про договір перевезення вантажів внутрішніми водними шляхами (КПГВ) 2001р.

13. Міжнародні змішані (комбіновані) перевезення. Поняття змішаного (комбінованої) перевезення. Женевська конвенція ЄЕК ООН про міжнародні змішані перевезення вантажів 1980 р. Уніфіковані правила МТП про документ змішаного перевезення 1973 р. Правовий статус оператора змішаного перевезення. Правовий режим міжнародної змішаного перевезення вантажів. Відповідальність оператора змішаного перевезення за втрату або пошкодження вантажу під час перевезення. Принцип презумпції провини оператора

змішаного перевезення. Межа відповідальності оператора змішаного перевезення.

Тема 9. Колізійні питання шлюбно-сімейних відносин

1. Шлюбно-сімейні відносини в міжнародному приватному праві. Колізійно-правове та матеріально-правове регулювання шлюбно-сімейних відносин в МПрП. Нью-Йоркська конвенція про стягнення аліментів за кордоном 1956 р. Гаазька конвенція про укладення шлюбу і визнання його дійсним 1978 р. Гаазька конвенція про визнання розлучень і судового розлучення подружжя 1970 р. Гаазька конвенція про право, що застосовується до режиму майна подружжя, 1978 р. Гаазька конвенція про право, що застосовується до аліментних зобов'язань 1973 р. Європейська конвенція про усиновлення дітей 1967 р. Гаазька конвенція про захист дітей та співробітництво стосовно іноземного усиновлення 1993 р. Мінська конвенція про правову допомогу і правові відносини у цивільних, сімейних і кримінальних справах 1993 р. Кишинівська конвенція про правову допомогу та правові відносини у цивільних, сімейних і кримінальних справах 2002 р.

2. Значення міждержавної уніфікації колізійних норм сімейного права. Двосторонні та багатосторонні договори про правову допомогу у цивільних, сімейних і кримінальних справах. Консульські конвенції.

3. Колізійні норми сімейного права в українському законодавстві.

4. Укладення шлюбу. Матеріальні умови вступу в шлюб. Перешкоди для вступу в шлюб. Форма шлюбу. Укладення шлюбів українських громадян з іноземцями в Україні. Укладення шлюбів українських громадян з іноземцями за кордоном. Укладення за кордоном шлюбів між українськими громадянами. Вплив шлюбу на громадянство подружжя. Процедура укладення шлюбу. Консульські шлюби. Визнання шлюбів між іноземцями, укладених за кордоном. Визнання шлюбу недійсним.

5. Розірвання шлюбу. Форма і процедура розірвання шлюбу.

Розірвання шлюбів українських громадян з іноземцями на території України. Розірвання шлюбів українських громадян з іноземцями за кордоном. Розірвання за кордоном шлюбів між українськими громадянами. Вплив розірвання шлюбу на громадянство колишнього подружжя. Функції консульських установ України за кордоном по розірванню шлюбів.

6. Правовідносини між подружжям: колізійні правила. Шлюбний контракт.

7. Правовідносини між батьками і дітьми. Громадянство дітей. Вплив зміни громадянства батьків на громадянство дітей. Аліментні зобов'язання. Встановлення батьківства. Проблеми, пов'язані з незаконним вивезенням дітей з однієї країни в іншу.

8. Міжнародне усиновлення. Міжнародні конвенції з питань усиновлення. Варіанти усиновлення та колізійні правила. Порядок усиновлення. Усиновлення дітей-громадян України іноземцями. Усиновлення українськими громадянами дітей-іноземних громадян. Функції консульських установ України за кордоном в сфері усиновлення.

9. Опіка і піклування: загальні вимоги та колізійні прив'язки. Встановлення опіки (піклування) над українськими громадянами за кордоном. Встановлення опіки (піклування) над іноземними громадянами на території України. Функції консульських установ України за кордоном в сфері опіки та піклування.

Тема 10. Спадкові відносини в міжнародному приватному праві

1. Передумови виникнення міжнародного спадкування. Основні колізійні питання міжнародного спадкування. Колізійні прив'язки.

2. Колізійно-правове та матеріально-правове регулювання спадкових відносин в міжнародному приватному праві. Гаазька конвенція про колізії законів, які стосуються форми заповідальних розпоряджень, 1961 р. Гаазька

конвенція про право, що підлягає застосуванню до спадкування нерухомого майна, 1989 р. Вашингтонська конвенція про єдиний Закон про форму міжнародного заповіту 1973 р. Європейська конвенція про встановлення правил реєстрації заповітів 1972 р. Двосторонні та багатосторонні договори про правову допомогу у цивільних, сімейних і кримінальних справах. Консульські конвенції.

3. Колізійні норми спадкового права в українському законодавстві.

4. Спадкові права іноземців в Україні. Принцип національного режиму. Спадкування рухомого і нерухомого майна. Спадкування за законом і за заповітом. Форма заповіту. Прийняття спадщини. Проведення у справах про спадкування. Роль органів нотаріату у справах про спадкування.

5. Спадкування українських громадян за кордоном. Положення договорів про правову допомогу та консульських конвенцій про спадкування. Спадкування рухомого і нерухомого майна. Спадкування за законом і за заповітом. Форма заповіту і порядок його складання. Роль консульських установ України за кордоном по захисту спадкових прав українських громадян.

6. Правовий статус відумерлої спадщини. Перехід майна у спадок до Української держави, до державних і громадських організацій.

Тема 11.Трудові відносини в міжнародному приватному праві

1. Міжнародне приватне трудове право як підгалузь міжнародного приватного права. Передумови виникнення міжнародних трудових відносин (трудових відносин, ускладнених іноземним елементом). Трудова міграція.

2. Правове регулювання нормами міжнародних договорів трудових відносин, ускладнених іноземним елементом. Роль конвенцій Міжнародної організації праці (МОП). Конвенція про трудящих-мігрантів 1949 р. Женевська конвенція МОП про адміністрацію праці: роль, функції та організація 1978 р. Женевська конвенція МОП про безпеку та гігієну праці та виробниче середовище 1981 р. Конвенція ООН про захист прав всіх трудящих-мігрантів і

членів їхніх сімей 1990 р. Європейська конвенція про правовий статус трудящих-мігрантів 1977 р. Двосторонні угоди України з питань праці.

3. Колізійно-правове регулювання міжнародних трудових відносин. Колізійні прив'язки: принцип автономії волі, закон місця укладення трудового контракту, закон місця виконання трудової функції.

4. Колізійні норми законодавства України, що застосовуються до трудових відносин.

5. Трудові права іноземців на Україні. Принцип національного режиму в сфері трудових відносин. Обмеження працездатності іноземців на Україні. Контракт з українською організацією і відрядження. Робота на спільних підприємствах та в міжнародних організаціях, що знаходяться на території України.

6. Укладення та розірвання трудових контрактів з іноземцями в Україні. Вирішення трудових спорів з іноземними працівниками.

7. Трудові права українських громадян за кордоном: контракт з іноземною організацією і відрядження.

8. Трудові права українських громадян за кордоном. Праця українських громадян за кордоном за трудовим контрактом з іноземною організацією. Праця українських громадян на Україні за трудовим контрактом з іноземною організацією. Відрядження за кордон українських громадян за трудовим контрактом з українським роботодавцем. Особливості правового регулювання праці українських громадян співробітників міжнародних організацій, а також дипломатичних, консульських та інших офіційних представництв України за кордоном. Умови праці. Робочий час і час відпочинку. Охорона праці.

9. Питання соціального забезпечення в міжнародному приватному праві. Соціальне забезпечення іноземних громадян на Україні. Принцип національного режиму. Соціальні допомоги, пенсії та інші форми соціального забезпечення. Соціальне забезпечення українських громадян за кордоном. Європейська конвенція про соціальне забезпечення 1972 р. Європейський

кодекс соціального забезпечення.

Тема 12.Методика вивчення міжнародного цивільного процесу.

Міжнародний комерційний арбітраж : питання методики викладання

1. Поняття міжнародного цивільного процесу. Місце міжнародного цивільного процесу в системі права. Основні процесуальні проблеми. Принципи міжнародного цивільного процесу.

2. Джерела правового регулювання процесуальних відносин з іноземним елементом. Міжнародні договори. Гаазька конвенція з питань цивільного процесу 1954 р. Київська угода про порядок вирішення спорів, пов'язаних із здійсненням господарської діяльності 1992 р. Договори про правову допомогу у цивільних, сімейних і кримінальних справах. Внутрішнє законодавство України та іноземних держав як джерело міжнародного цивільного процесу.

3. Міжнародна підсудність. Поняття конфлікту юрисдикцій. Способи вирішення конфлікту юрисдикцій. Основні системи визначення міжнародної підсудності. Загальна підсудність. Виключна підсудність. Альтернативна підсудність. Договірна підсудність. Пророгаційні і дерогаційні угоди. Умови дійсності пророгаційної угоди. Проблеми розмежування компетенції державних судів і третейських судів (арбітражів).

4. Питання міжнародної підсудності в міжнародних договорах. Визначення підсудності у справах за участю іноземних осіб за законодавством України. Паралельні судочинства в судах різних держав. Забезпечувальні заходи в міжнародному цивільному процесі.

5. Процесуальне становище іноземних фізичних і юридичних осіб в цивільному процесі. Принцип національного режиму. Доступ до суду. Цивільно-процесуальна право- і дієздатність іноземних осіб. Процесуальні гарантії прав іноземців. Попереднє забезпечення позовів іноземних громадян.

6. Цивільно-процесуальні права українських громадян в іноземних

судах.

7. Процесуальне становище іноземної держави, міжнародних організацій. Судовий імунітет іноземної держави. Процесуальний статус дипломатичних агентів і консулів, співробітників міжнародних організацій в цивільному судочинстві.

8. Правова допомога та її види. Виконання іноземних судових доручень. Види доручень. Вручення документів особам, які перебувають за кордоном. Виконання окремих процесуальних дій за дорученням іноземних судів. Різновиди порядку передачі судових доручень іноземним органам юстиції. Гаазька конвенція про вручення за кордоном судових та позасудових документів у цивільних або комерційних справах 1965 р. Гаазька конвенція про отримання за кордоном доказів у цивільних або комерційних справах 1970 р. Гаазька конвенція про міжнародний доступ до правосуддя 1980 р. Двосторонні міжнародні договори України про виконання судових доручень. Українське законодавство про надання правової допомоги. Проблеми організації правової допомоги в Україні.

9. Визнання і виконання рішень іноземних судів. Різні системи виконання рішень іноземних судів. Екзекватуру. Вимога взаємності як умова виконання рішення. Умови визнання та виконання іноземних судових рішень. Підстави для відмови в приведенні у виконання іноземного судового рішення.

10. Механізм виконання рішень іноземних судів в Україні.

11. Нотаріальні дії в міжнародному приватному праві. Застосування нотаріусом норм іноземного права. Виконання нотаріусом доручень іноземних органів юстиції про виконання окремих нотаріальних дій. Визнання документів, виданих в іншій державі. Легалізація документів. Апостиль. Нострифікація. Гаазька конвенція, що скасовує вимогу легалізації іноземних офіційних документів 1961 р. Функції консулів по вчиненню нотаріальних дій за кордоном.

12. Поняття і природа міжнародного комерційного арбітражу. Відмінність від міжнародного арбітражу. Переваги міжнародного комерційного

арбітражу. Види міжнародного комерційного арбітражу. Інституційний (постійно діючий) і ізолюваний арбітраж (ad hoc).

13. Правове регулювання порядку формування та функціонування міжнародного комерційного арбітражу. Міжнародні договори. Європейська конвенція про зовнішньоторговельний арбітраж 1961 р. Типовий закон ЮНСІТРАЛ про міжнародний комерційний арбітраж 1985 р. Типовий закон ЮНСІТРАЛ про міжнародні комерційні погоджувальні процедури 2002 р. Закон України «Про міжнародний комерційний арбітраж».

14. Арбітражна угода: поняття та види. Арбітражне застереження, третейський запис, арбітражний договір. Умова дійсності міжнародних арбітражних угод: належна правосуб'єктність сторін угоди, належна форма угоди, можливість для об'єкта спору бути предметом арбітражного розгляду (арбітрабільність спору). Межі дії арбітражної угоди. Автономність арбітражного застереження.

15. Процедура арбітражного розгляду. Процедура розгляду суперечок в арбітражі ad hoc. Арбітражний регламент СЕК ООН 1966 року і Арбітражний регламент ЮНСІТРАЛ 1976 р. Процедура розгляду суперечок в інституціональному арбітражі. Регламент Міжнародного арбітражного суду при Міжнародній торговій палаті. Регламент Лондонського міжнародного арбітражного суду. Регламент Арбітражного інституту Стокгольмської торгової палати.

16. Міжнародний комерційний арбітражний суд (МКАС) і Морська арбітражна комісія (МАК) при Торгово-промисловій палаті України. Положення про Міжнародний комерційний арбітражний суд при ТПП України 1994 р. і Регламент МКАС 2007 р. Положення про Морську арбітражну комісію при ТПП України 1994 р. і Регламент МАК 2007 р., його юридична природа. Порядок призначення і відведення арбітрів. Визначення компетенції арбітражу. Учасники арбітражного розгляду, їх процесуальні права і обов'язки. Розгляд спору по суті. Належність і допустимість доказів, представлених сторонами в спорі. Порядок винесення арбітражного рішення і його вступ в силу.

Можливість скасування або перегляду арбітражного рішення. Взаємодія з державними судовими органами.

17. Визнання і виконання іноземних арбітражних рішень. Нью-Йоркська конвенція ООН про визнання і приведення у виконання іноземних арбітражних рішень 1958 р. Роль державного суду в забезпеченні виконання іноземного арбітражного рішення. Процесуальний порядок звернення з проханням про визнання арбітражного рішення і приведення його у виконання. Підстави для відмови у визнанні та виконанні іноземних арбітражних рішень.

18. Альтернативні методи вирішення міжнародних комерційних спорів. Переговори і мирова угода. Посередництво.

ПИТАННЯ ДО САМОСТІЙНОЇ РОБОТИ ПО ТЕМАМ

Тема 1. Історія науки (доктрини) міжнародного приватного права. Поняття, система і джерела міжнародного приватного права.

Римське право і його вплив на міжнародне приватне право. Італійська теорія статутів XIII - XV вв. Доктрини постглоссаторов. Французька доктрина XVI в. Дюмулен і Д'Аржантьє. Голландська теорія статутів XVII в. Французькі

доктрини XVIII в. Кодекс Наполеона. Англо-американська доктрина XI в. Метод "статутарної" теорії. Німецька школа XI в. Савіньї і його послідовники в Німеччині і Франції. Національна теорія Манчіні. Сучасні доктрини.

Поняття міжнародного приватного права. Зміст і предмет міжнародного приватного права. Місце міжнародного приватного права в правовій системі. Міжнародне приватне і міжнародне публічне право. Система міжнародного приватного права.

Матеріально-правовий і колізійно-правовий метод у міжнародному приватному праві і їхнє співвідношення.

Види джерел міжнародного приватного права. Дуалізм джерел міжнародного приватного права.

Міжнародні договори в сфері міжнародного приватного права. Міжнародна уніфікація матеріально-правових і колізійних норм. Універсальна і регіональна уніфікація. Роль міжнародних організацій в уніфікації міжнародного приватного права.

Двосторонні угоди в області міжнародного приватного права і їхня класифікація (договори про правову допомогу; про взаємний захист інвестицій; торгівлю; про запобігання подвійного оподаткування).

Внутрішньодержавне законодавство як джерело міжнародного приватного права. Проблема кодифікації норм міжнародного приватного права в Україні й інших державах.

Судова й арбітражна практика як джерело міжнародного приватного права.

Міжнародні порядки. Звичаї ділового обороту. Застосування звичаїв у міжнародній торгівлі.

Тема 2. Колізійна норма, її структура і види. Тлумачення колізійної норми. Дія колізійної норми. Встановлення змісту іноземного закону

Колізійна проблема в міжнародному приватному праві. Природа колізійної норми. Поняття і структура колізійних норм. Види колізійних норм. Типи колізійних прив'язок.

Проблема кваліфікації. Сутність проблеми кваліфікації. Теорія "конфлікту кваліфікації". Поняття первинної і вторинної кваліфікації. Теорія автономної кваліфікації за законом суду (*lege fori*). Питання кваліфікації в закордонній судовій практиці. Проблема тлумачення колізійної норми.

Публічний порядок у міжнародному приватному праві. Поняття публічного порядку в судовій практиці і доктрині держав. Застереження про публічний порядок. Позитивна і негативна концепції застереження про публічний порядок.

Зворотне відсилання і відсилання до права третьої держави.

Обхід закону в міжнародному приватному праві.

Поняття і види правових режимів. Національний режим і режим найбільшого сприяння.

Взаємність і реторсія в міжнародному приватному праві. Встановлення змісту іноземного закону у вітчизняних судах.

Тема 3. Іноземці і юридичні особи в міжнародному приватному праві. Держава як суб'єкт цивільно-правових відносин з іноземним елементом

Правове положення іноземців. Особистий закон фізичної особи. Визначення право- і дієздатності. Види правового положення іноземців у міжнародному публічному і міжнародному приватному праві. Дієздатність фізичних осіб. Колізійні питання визнання особи безвісно відсутньою.

Правове положення іноземних громадян в Україні. Правове положення осіб без громадянства. Особливості правового положення біженців і вимушених переселенців. Правове положення українських громадян за кордоном.

Поняття особистого статуту і державної приналежності в закордонних правових системах. Особистий закон юридичної особи. Цивільна процесуальна правоздатність іноземних юридичних осіб. Особливості правового статусу транснаціональних корпорацій.

Правовий режим діяльності іноземних юридичних осіб в Україні.

Правовий статус і порядок реєстрації представництва іноземної юридичної особи в Україні. Правове положення підприємств з іноземними інвестиціями в Україні.

Участь держави в цивільно-правових відносинах з іноземним елементом. Правовий режим цивільно-правових угод, укладених державою.

Принцип імунітету держави і її власності. Види імунітету держави. Судовий імунітет. Імунітет власності. Теорія "функціонального" імунітету. Закони США, Великобританії й інших держав з питань імунітету. Можливість встановлення вилучень із принципу імунітету в договірному порядку. Неприпустимість застосування примусових заходів для забезпечення позовів і виконання рішення у відношенні державної власності України.

Законодавство України про імунітет іноземних держав. Процесуальне положення іноземної держави.

Цивільно-правові відносини міжнародних організацій. Види угод, що укладаються міжнародними організаціями.

Тема 4. Право власності. Екстериторіальна дія законів про націоналізацію

Регулювання речових прав з іноземним елементом. Колізійні питання права власності.

Націоналізація власності і її визнання. Право держав на проведення націоналізації. Визнання екстериторіальної дії законів іноземної держави про націоналізацію.

Придбання іноземцями права власності на землю й інші речові права по законодавству різних держав. Правовий режим власності іноземців і іноземних юридичних осіб в Україні. Правовий режим власності іноземних держав в Україні.

Порядок керування і розпорядження власністю України, що знаходиться за кордоном. Власність громадян України й українських юридичних осіб за кордоном.

Правовий режим іноземних інвестицій. Принципи, що визначають

правовий режим іноземних інвестицій. Правове регулювання іноземних інвестицій в Україні. Участь України в багатосторонніх угодах з питань інвестицій. Двосторонні міжнародні договори про взаємний захист інвестицій. Інвестування резидентами України майнових цінностей за кордоном. Порядок відкриття резидентами України рахунків в іноземних банках.

Тема 5. Зобов'язальне право

Правове регулювання зовнішньоекономічної діяльності. Поняття, ознаки і види зовнішньоекономічних угод. Сторони зовнішньоекономічної угоди. Стандартизація умов угод у міжнародній торгівлі. Законодавство України про зовнішньоекономічну діяльність.

Колізійно-правове і матеріально-правове регулювання договорів міжнародної купівлі-продажу товарів. Конвенція ООН про договори міжнародної купівлі-продажу товарів 1980 р.; Конвенція про право, що застосовується до договорів міжнародної купівлі-продажу товарів 1986 р.; Конвенція про задоволення позову в міжнародній купівлі-продажі товарів 1974р. Правила ІНКОТЕРМС 2000 р., їхній зміст і значення. Принципи міжнародних комерційних договорів 1994 р.

Стадії укладення договорів міжнародної купівлі-продажу товарів. Оферта: поняття, види, зміст. Вступ оферти в силу. Можливість скасування і відкликання оферти. Акцепт: поняття, види, зміст, наслідки. Вступ акцепта в силу.

Основні умови договорів міжнародної купівлі-продажу товарів. Найменування товару, його кількість і якість. Ціна товару. Термін виконання договору. Страхування. Арбітражне застереження. Форма і порядок розрахунків. Міжнародні правила щодо платежів.

Виконання договору міжнародної купівлі-продажу товарів. Способи виконання (постачання). Прийняття по кількості. Прийняття по якості. Дострокове постачання (виконання).

Відповідальність за порушення договірних зобов'язань. Умови покладання

відповідальності. Штраф. Неустойка. Відшкодування збитків. Обставини непереборної сили (форс-мажорні обставини).

Недійсність договору. Підстави і наслідки недійсності договору.

Тема 6. Міжнародні перевезення

Поняття міжнародних перевезень. Види міжнародних перевезень. Уніфіковані правила по міжнародних перевезеннях.

Правове регулювання міжнародних залізничних перевезень. Бернські конвенції 1970 р. про залізничні перевезення вантажів і пасажирів (МГК і МПК). Угода про міжнародні залізничні перевезення (КОТИФ) 1980 р. Загальні умови доставки вантажів за КОТИФ. Угода про міжнародне вантажне сполучення і Угода про міжнародне пасажирське сполучення.

Правове регулювання міжнародних автомобільних перевезень. Женевська конвенція про договір міжнародного дорожнього перевезення вантажів 1956 р. Європейська угода про міжнародні автомагістралі 1975 р.

Правове регулювання міжнародних повітряних перевезень. Варшавська конвенція про уніфікацію деяких правил, що стосуються міжнародних повітряних перевезень 1929р. і Гаазький протокол до неї 1955 р.

Міжнародні комбіновані перевезення. Поняття змішаного (комбінованого) перевезення. Женевська конвенція ООН про міжнародні змішані перевезення вантажів 1980 р.

Поняття і предмет міжнародного приватного морського права, його джерела. Кодифікація міжнародного приватного морського права.

Правове регулювання міжнародних морських перевезень вантажів. Брюссельська конвенція про уніфікацію деяких правил про коносамент, 1924 р. (Гаазькі правила). Гамбурзька конвенція ООН про морське перевезення вантажів (Гамбурзькі правила), 1978 р. Поняття, види і функції коносаменту.

Поняття чартеру і чартерного договору. Види договору щодо фрахтування судна (чартеру): рейсовий чартер, тайм-чартер, димайз-чартер, бербоут-чартер. Чартерні проформи.

Відповідальність перевізника за несхоронність чи втрату вантажів. Національне законодавство і міжнародні конвенції про обмеження меж відповідальності морського перевізника.

Правове регулювання міжнародних морських перевезень пасажирів і багажу. Афінська конвенція про перевезення морем пасажирів і їхнього багажу, 1974р.

Тема 7. Право інтелектуальної власності

Поняття і види інтелектуальної власності.

Авторське право. Всесвітня конвенція про авторське право, 1952 р. Бернська конвенція про охорону літературних і художніх творів, 1971 р. Двосторонні угоди про взаємну охорону авторських прав. Захист авторських прав іноземців за законами України. Захист за кордоном прав українських авторів.

Поняття суміжних прав. Міжнародна конвенція про охорону прав виконавців, творців фонограм і організацій ефірного віщання, 1961р. Женевська конвенція про охорону інтересів виробників фонограм від незаконного відтворення їхніх фонограм 1971р.

Патентне право. Захист прав іноземців на винаходи. Питання патентування винаходів за кордоном. Міжнародні угоди про охорону прав на винаходи. Паризька конвенція по охороні промислової власності, 1883 р.

Міжнародно-правова охорона на способи індивідуалізації учасників цивільного обороту, товарів і послуг. Міжнародні угоди про товарні знаки. Охорона фірмових найменувань. Умови реєстрації іноземних товарних знаків в Україні. Захист товарних знаків за кордоном.

Правові питання міжнародної передачі технології. Ліцензійні договори. Ліцензії на винаходи і "ноу-хау".

Тема 8. Сімейне і спадкове право

Колізійні питання в області сімейного права. Питання сімейного права в

договорах про правову допомогу, укладених Україною з іншими країнами.

Права й обов'язки іноземців в Україні в області сімейних відносин. Шлюби українських громадян з іноземцями в Україні. Порядок реєстрації шлюбів з іноземцями. Аліментні зобов'язання. Розлучення іноземців в Україні. Визнання укладених за кордоном шлюбів і розлучень іноземців.

Шлюби українських громадян за кордоном. Розлучення українських громадян за кордоном. Розірвання шлюбів українських громадян, що постійно проживають за кордоном, у судах України.

Правове регулювання усиновлення в міжнародному приватному праві.

Колізії законодавства в області спадкування. Спадкові права іноземців в Україні. Захист спадкових прав громадян України у відношенні спадщини, що відкрилася за кордоном.

Тема 9. Міжнародний цивільний процес

Поняття міжнародного цивільного процесу. Визначення підсудності цивільних справ з іноземним елементом. Процесуальне положення іноземних громадян і іноземних юридичних осіб. Визнання і виконання рішень іноземних судів по міжнародних угодах і законодавству різних країн.

Процесуальна правоздатність іноземців у судах України. Цивільно-процесуальні права громадян України й українських юридичних осіб в іноземних судах. Процесуальне положення іноземної держави.

Виконання судових доручень. Законодавство України і міжнародні договори України про виконання доручень іноземних судів. Порядок передачі доручень судів іноземним органам юстиції. Гаазька конвенція про цивільний процес 1954 р.

Визнання документів, виданих в іншій державі, їхня легалізація. Питання міжнародного приватного права в практиці органів нотаріату.

Тема 10. Міжнародний комерційний арбітраж

Міжнародні арбітражні процедури: поняття, юридична природа. Види

міжнародного комерційного арбітражу. Правове регулювання порядку створення і функціонування міжнародного комерційного арбітражу. Європейська конвенція про зовнішньоторговельний арбітраж 1961 р. Угода про порядок розв'язання спорів, пов'язаних зі здійсненням господарської діяльності 1992 р. Арбітражний регламент ЮНСИТРАЛ. Типовий закон ЮНСИТРАЛ про міжнародний торговий арбітраж. Європейська конвенція про зовнішньоторгівельний арбітраж, 1961 р. Закон України "Про міжнародний комерційний арбітраж".

Поняття і види арбітражних угод. Попереднє забезпечення позовів. Визнання і примусове виконання іноземних арбітражних рішень відповідно до правил внутрішнього законодавства і міжнародних угод. Виконання в Україні рішень міжнародних комерційних арбітражів. Оскарження рішень міжнародних арбітражних судів по національному і міжнародному праву. Конвенція про визнання і приведення у виконання іноземних арбітражних рішень, 1958 р.

Постійно діючі арбітражні суди. Правовий статус Міжнародного комерційного арбітражного суду і Морської арбітражної комісії при ТПП України. Регламент Міжнародного комерційного арбітражного суду і Морської арбітражної комісії при ТПП України. Арбітраж при Міжнародній торговельній палаті, арбітраж у Стокгольмі, інші арбітражні суди. Розгляд спорів в арбітражі *ad hoc*.

ЗАВДАННЯ, ЗАДАЧІ АБО КЕЙСИ ДЛЯ ПОТОЧНОГО КОНТРОЛЮ ЗНАНЬ І ВМІНЬ

1. За укладеним контрактом одна з фірм ФРН зобов'язалася поставити українській фірмі установку з переробки кави, а лізингова компанія ФРН – фінансувати цю поставку. Перевезення та монтаж обладнання повинна була

здійснювати австрійська фірма. Питання юрисдикції при розгляді можливих суперечок і про застосовне право в контракті не обговорювалися. Українська фірма виявилася в скрутному фінансовому становищі і незабаром після закінчення монтажу відмовилася від продовження робіт і контракту в цілому.

За рішенням українського господарського суду з української фірми стягнуті грошові суми для відшкодування понесених контрагентами збитків. Суд керувався при цьому нормами ст. 32 і ст. 44 Закону України «Про міжнародне приватне право», відповідними нормами ЦК Австрії та ЦУ ФРН, Загальних умов експортних поставок і монтажу машинного обладнання ЄЕК (Женева, 1957 р.). Питання юрисдикції вирішувалися судом на підставі норм Закону України «Про міжнародне приватне право» і ГПК України.

Які джерела міжнародного приватного права використовував суд при вирішенні справи? Яка їхня ієрархія?

2. Судноплавна компанія, яка зареєстрована у Великій Британії і має в цій країні своє місцезнаходження, уклала з пані Купер, англійською громадянкою з місцем проживання у Великобританії, трудовий договір, який передбачає, що вона буде працювати в якості касирки на пароплавному поромі, що здійснює рейс між англійським портом Шернес і нідерландським портом Фіссанген. Договір був складений англійською мовою, підписаний сторонами в Шернесе і передбачав виплату винагороди в англійських фунтах стерлінгів. Судно експлуатується товариством – юридичною особою німецького права, плаває під німецьким прапором і зареєстровано в Гамбурзі (внесене до реєстру судів). Потім договір з нею достроково розривається. У самому договорі про розірвання нічого не говориться. Пані Купер пред'являє позов до компанії в німецькому суді.

Яке право має бути застосоване до розірвання договору, оскільки в ньому положень про застосовне праві не міститься? При цьому зверніть увагу на те, що, згідно з панівною точкою зору, до трудових договорів підлягає застосуванню закон країни місця роботи (*lex loci laboris*). Що може

розглядатися в якості країни місця роботи щодо морського судна? Чи слід виходити з того, що морське судно це як би «плаваюча частина території держави»? Чи може розглядатися в якості права місця роботи право Нідерландів або Англії з урахуванням того, що паром перетинає територіальні води? При прийнятті рішення врахуйте, що паром перетинає і відкрите море.

3. Відповідач (японська фірма) стверджував, що ним було укладено з позивачем (українською організацією) не контракт купівлі-продажу, а агентський договір. На підставі аналізу умов укладеного договору, обставин його укладення з залученням свідків та матеріалів справи МКАС дійшов висновку, що угода сторін є договором купівлі-продажу.

Які правила про кваліфікацію юридичних понять містяться в Законі України «Про міжнародне приватне право»?

З якого права виходить МКАС при тлумаченні юридичних понять для встановлення колізійної норми, яка підлягає використанню при вирішенні спорів?

З чого слід виходити, якщо міжнародний договір передбачає інші терміни і поняття, ніж в українському праві?

В яких випадках при кваліфікації юридичних понять на Україні може застосовуватися право іноземних держав?

В яких випадках, вихідним є застосування кваліфікації з урахуванням принципу *lex fori*, і в яких – принципу *lex causae*?

4. При пошуку «близького» права можуть оцінюватися різноманітні ознаки і елементи договору. Стосовно до договору купівлі-продажу до їх числа можна віднести:

- місце укладення договору і місце проведення переговорів;
- місце знаходження суду, якщо сторони визначили такий в договорі;
- валюта, в якій оцінюється товар і валюта, в якій здійснюються розрахунки;

- мова, якою складено договір;
- право, до норм якого більше тяжіють умови договору, і ін.

Чи можна вибудувати ієрархію цих ознак?

5. У договорі сторони не вибрали застосовне право, проте вказали юрисдикційний орган, компетентний вирішувати спори, – господарський суд України. При вирішенні спору український суд застосував українське право, вказавши в рішенні, що вибір українського суду свідчить про наявність угоди сторін про вибір українського права.

Чи правий суд? Чи означає вибір сторонами в якості місця розгляду спору господарський суд України автоматичне підпорядкування відносин сторін українського права? Чим керуватиметься господарський суд при виборі застосовного права?

6. У договорі міжнародної купівлі-продажу, укладеному українською організацією і англійською компанією, сторони узгодили в якості застосовного до договору право місця укладення угоди. Договір був укладений шляхом обміну факсами, причому англійська компанія виступала оферентом, а українська організація – акцептантом. В процесі виконання договору між сторонами виникли суперечки, в зв'язку з чим українська організація звернулася до українського суду.

Встановіть застосовне право, враховуючи, що відповідно до англійського права місцем укладення договору визнається місце відправлення акцепту (теорія поштової скриньки).

7. Підданий Йорданії двічі одружувався за мусульманським обрядом в цій країні. Втретє там же одружився з українською громадянкою.

Чи може український суд в разі смерті чоловіка не визнати в рівних частках право всіх трьох дружин на спадкування нерухомого майна, що знаходиться в Україні і за кордоном, якщо постійним місцем проживання

чоловіка була Йорданія і якщо по йорданському праву все дружини успадковують в рівних частках?

8. За законодавством деяких держав забороняється укладення шлюбу:

- Між особою похилого віку та молодим чоловіком;
- Між особами різної конфесійної приналежності;
- Між особами, раніше кілька разів складалися в шлюбі;
- Між особами, які мають спадкові захворювання.

Чи правильно вчинить український суд, виключивши дію відповідних норм іноземного права за допомогою застереження про публічний порядок?

9. Громадянин України А.В. Семенюк постійно проживав в Німеччині. Після його смерті залишилося майно в Німеччині і Україні. Визначте застосовне право до спадкування, враховуючи, що між спадкоємцями виникли суперечності і ними заявлено позови в український і німецький суди. Необхідно також брати до уваги ту обставину, що згідно зі ст. 25 Вступного закону до Німецького цивільного положення застосовним правом є право громадянства спадкодавця, а відповідно до ст. 4 Вступного закону, «якщо має місце відсилання до права будь-якої іншої держави, то застосовується також його міжнародне приватне право ... Якщо право іншої держави відсилає назад, до німецького права, то застосовуються німецькі матеріально-правові приписи».

Чи повинен український суд прийняти зворотнє відсилання? Німецький суд?

10. Англійський суд при розгляді в 1909 р. справи *Saxby v. Fulton* визнав загальновідомим зміст права Монако, що дозволяє грати в рулетку.

Чи можливе використання при встановленні іноземного права концепції фактів, котрі мають потреби в доведенні? Концепції допустимості та належності доказів? Чи може рішення суду в частині посилання на застосовне право бути засноване на попередніх судових рішеннях вітчизняних судів?

іноземних судів?

11. У громадянина України К., який перебуває на обліку в психоневрологічному диспансері м. Одеси, під час перебування на території Румунії погіршився стан здоров'я. Румунський суд був змушений вжити заходів (накладення судового арешту) щодо забезпечення збереження майна К. Крім того, перед судом постало питання про обмеження його дієздатності.

Чи вправі суд Румунії визнати українського громадянина недієздатним? Чи допускається обмеження прав щодо розпорядження майном рішенням іноземного суду?

12. 20-річна громадянка Катару, перебуваючи разом з чоловіком на Україні, продала громадянину Н., який проживає в Одесі, коштовні прикраси. Її чоловік пан Ф., громадянин ФРН, не схваливши угоду дружини, звернувся до громадянина Н. з тим, щоб повернути гроші і отримати назад продані прикраси. Обґрунтував він цю вимогу тим, що його дружина згідно з її національним законодавством не має цивільної дієздатності для здійснення цієї угоди, оскільки згідно з правом Катару жінки мають дієздатністю тільки для здійснення дрібних побутових угод, для вчинення ж даної угоди потрібна згода чоловіка.

Дайте правову оцінку зазначених правовідносин. Чи буде договір визнаний недійсним?

Якщо громадянин Н. відмовиться повернути прикраси, чи зможе громадянин Німеччини звернутися до українського суду з позовом про їх повернення?

13. В Україні більше 15 років проживає Альберто Б., громадянин Італії. Будучи душевнохворим, він витрачає свого майно. Його дочка, також громадянка Італії, яка проживає в Україні, звернулася до українського суду з вимогою про визнання її батька недієздатним.

Яке право застосовується до визнання іноземця недієздатним?

Чи компетентний український суд розглядати питання про визнання Альберто Б. недієздатним?

14. Громадянин Чехії І., який працював в Україні за контрактом з фірмою, зареєстрованою в ФРН, пропав без вісті. За останніми даними, він знаходився в Запоріжжі. В Україні ним була придбана квартира.

Чи вправі дружина І., громадянка ФРН, яка проживає в Україні, вимагати визнання його померлим або безвісно відсутнім в українському суді? Якщо так, то за яких умов? Чи зміниться рішення, якщо дружина І. проживає в ФРН? в Чехії?

15. Катя Р., 17-річна громадянка Греції, проживає в Афінах, відкрила в Одесі невеликий магазин одягу. Петро і Павло І. купили в ньому в кредит 10 пар взуття, виплативши перший платіж у розмірі 5000 гривень. Однак покупці відмовилися виплачувати такі платежі загальною вартістю 10000 гривень, стверджуючи, що договір є недійсним. Беручи до уваги відсутність договору купівлі-продажу, громадянка Греції звернулася до суду, обґрунтовуючи свої вимоги посиланнями на грецьке право про наявність у неї повної дієздатності для відкриття цього магазину.

Яке право застосувати до визначення дієздатності Каті Р.? Чи компетентний суд України розглядати дану справу? Яке право застосувати до питання дійсності договору?

16. Посольство Китаю уклало договір підряду на будівництво готельного комплексу в Києві. Українські підрядники, робота яких не була своєчасно оплачена, звернулися з позовом до господарського суду м. Києва. У суді представник Китаю послався на імунітет дипломатичного представництва від юрисдикції держави перебування. Суд вказав, що готельний комплекс не використовується для офіційних функцій, здійснюваних представництвом, і

задовольнив позов підрядників.

Оцініть дії суду. Чи зміниться рішення, якщо позивачем виступило посольство Китаю, а у відповідь на заявлений українськими підрядниками зустрічний позов представник Китаю зробив заяву про імунітет посольства?

17. Українською організацією (покупцем) був укладений договір поставки товару з іноземною компанією (продавцем). Сторони при укладанні угоди в письмовій формі домовилися, що поставка товару буде здійснюватися на умовах CIF (морське перевезення) в редакції ІНКОТЕРМС-2010. При цьому обов'язок по оплаті фрахту до пункту призначення і зі страхування угоди покладалася на продавця – іноземну фірму. Фактично перевезення здійснена на умовах CFR – продавець поставку не страхувати. У шляху товар був зіпсований морською водою під час шторму. Покупець, отримавши товар в непридатному стані, визнав це виною продавця, який односторонньо змінив базисні умови поставки з CIF на CFR, що, в свою чергу, призвело до неналежного виконання зобов'язань по угоді. Іноземна фірма наполягала, що двостороннє зміна договору мало місце. Як доказ наводилися такі обставини: продавець відправив факсом оферту з пропозицією знизити ціну контракту в зв'язку з фактичним базисом поставки CFR; покупець в телефонних переговорах погодився з цією пропозицією. В результаті телефонних переговорів продавець визнав можливим зафрахтувати судно на умовах CFR і не страхувати угоду.

Вирішите суперечку. Чи мало місце зміна базисних умов поставки? Якими можливостями щодо захисту своїх порушених прав має українська організація?

18. Гамбурзька фірма продала лондонській торговій фірмі 1000 т. масла. У договорі міститься умова про застосування німецького права і встановлена підсудність німецькому суду. У ряді умов в договорі міститься посилення на норми НЦУ, що передбачають відповідальність продавця за недоліки проданого товару.

Коли спір розглядався в суді в Гамбурзі, англійська фірма заявила, що до

договору підлягає застосуванню Віденська конвенція 1980 р.

Як повинен суд у Гамбурзі вирішити питання про право, що підлягає застосуванню, якщо виходити тільки з ст. 28 Вступного закону до НЦУ, яка передбачає вибір права сторонам, що ними і було зроблено? Чи може в цьому випадку відсилання до німецького права означати саме по собі відсилання до Віденської конвенції, оскільки воно розглядається в випадках такого роду як частина внутрішнього права? Яке значення може мати та обставина, що сторони в даному договорі не тільки здійснили вибір права, а й послалися при цьому на конкретні статті німецького законодавства? Чи може розглядатися таке посилання як мовчазна згода на виключення застосування Віденської конвенції?

19. Між українською організацією і американською фірмою було укладено контракт купівлі-продажу, підлеглий американському праву (праву штату Массачусетс), проте сторони включили в нього положення про неустойку. Спір розглядався в українському суді. Американська сторона наполягала на тому, що, оскільки застосовним є американське право, то положення про договірну неустойку не повинно застосовуватися українським судом, так як американські суди не підтримують відповідні вимоги.

Чи вправі український суд (при застосовному американському праві) стягнути неустойку за договором?

20. Між українською і американською організаціями було укладено договір поставки, де застосоване американське право (право штату Каліфорнія). Спір розглядався в українському суді. Українська організація пред'явила до американської фірми вимогу про виконання зобов'язання в натурі.

Чи повинен український суд задовольнити цю вимогу? При вирішенні завдання, візьміть до уваги, що виконання договору в натурі як форма відповідальності характерно для країн континентальної Європи, в той час як в країнах англо-американського права така форма відповідальності носить

винятковий характер і за загальним правилом судами не застосовується. Враховуйте також ту обставину, що Україна і США – учасники Віденської конвенції 1980 р.

21. Позовна заява української організації до польської фірми містила вимогу про оплату вартості поставленого за контрактом і в обумовлені з ним терміни товару з нарахуванням відсотків річних. Відповідач вважає, що в невиконанні зобов'язань його провини немає, оскільки внутрішній споживач, для якого було закуплено товар, порушив свої зобов'язання по оплаті. При цьому він посилався на телефонні переговори з позивачем, під час яких було вирішено питання про перенесення терміну поставки. Крім того, відповідач вважає, що відсотки річні платити не повинен, тому що контракт містить положення про відшкодування реальних збитків.

Яке право підлягає застосуванню до правовідносин сторін? Чи є вина відповідача необхідною умовою відповідальності? Який правовий наслідок має узгодження перенесення терміну поставки по телефону?

22. Одеська залізниця прийняла до перевезення партію вантажу. Місце призначення – Мюнхен (Німеччина). До місця призначення вантаж прибув із запізненням на 15 днів. Крім того, при здачі вантажу одержувачу (німецькій юридичній особі) було встановлено, що частина його пропала. Вважаючи, що прострочення доставки і втрата частини вантажу сталися з вини української залізниці, вантажоодержувач пред'явив в Одеський господарський суд позов до Одеської залізниці. Представник відповідача вказав в суді, що позивач не використав досудові способи врегулювання спору, під час передачі вантажу білоруської залізниці комерційний акт не складався, термін поставки не був порушений, тому що вантаж тривалий час проходив митне оформлення.

Оцініть доводи представника відповідача та вирішить спір по суті.

23. Відповідно до договору купівлі-продажу, укладеним на умовах CIF між

українською організацією і турецькою фірмою, українська організація зобов'язується поставити партію пшениці, а турецька фірма зобов'язується оплатити товар. Під час перевезення судно, на якому знаходився товар, потрапило в шторм, внаслідок чого товар був знищений (варіант: судно затонуло внаслідок зношеності.) Турецька фірма відмовилася оплатити товар. Українська організація звернулася до суду.

Яке буде рішення суду? Чи зміниться рішення, якщо базисними умовами поставки є CFR, FOB, DDU, EXW?

24. Літак української авіакомпанії здійснював вантажоперевезення по маршруту Київ-Стамбул. Через несправність двигуна літак зазнав аварії під Одесою, в результаті чого вантаж був знищений.

Визначте норми права, на підставі яких вантажовласник повинен засновувати свої вимоги щодо отримання відшкодування збитків з перевізника.

25. Турецьке судно, що перевозить вантаж, що належить українській компанії, виявило у відкритому морі англійське судно більшої водотоннажності, що терпить лихо в результаті поломки двигунів. Для доставки до найближчого порту воно було взято турецьким судном на буксир. При цьому для здійснення буксирування потрібно звільнення турецького судна від частини вантажу, що перевозиться – він був викинутий за борт.

Чи повинен перевізник відшкодувати українській стороні збитки, пов'язані з втратою вантажу? Визначте застосовні норми права.

26. У 2003 р. у відкритому морі українське морське торгове судно зіткнулося з торговим судном, зареєстрованим в Великобританії. Обидва судна отримали значні пошкодження. Крім того, Атлантичному океану і територіальному морю Великобританії заподіяно шкоду в результаті зливу нафти з українського судна.

Суд якої держави компетентний розглядати справу? На підставі якого

правопорядку повинні бути дозволені позови з заподіяння шкоди судам і навколишньому середовищу (Україна і Великобританія є учасниками Конвенції про цивільну відповідальність за шкоду від забруднення нафтою 1969 р.)?

27. Крістоф П., громадянин Польщі, який живе в Кельцах, подорожуючи по французькій Рив'єрі на своєму автомобілі марки Volvo, зіткнувся з вантажівкою, що належить німецькій фірмі. Автомобіль був застрахований в австрійській страховій компанії. Вантажівку вів громадянин України Іван І., який працює водієм в німецькій фірмі. В результаті аварії було завдано значних пошкоджень особистому автомобілю, а також фізичному здоров'ю Крістофа П. В аварії постраждала також французька громадянка Сільвіо Б., яку підвозив Крістоф П.

Яке право буде застосовано до вимог постраждалих Крістофа П. і Сільвії Б.?

28. Софія М., громадянка України, яка мешкає в Житомирі, вирушила в круїз по Середземному морю на українському судні, що належить українському судновласнику з місцезнаходженням в Одесі. Внаслідок упущень судновласника сталася катастрофа, в результаті якої дівчина отримала серйозної шкоди здоров'ю. Після народження нею дитини виявилось, що вона отримала сильне недорозвинення функцій головного мозку, що знаходиться в причинно-наслідкового зв'язку з подією на Середземному морі. Мати має намір висунути проти власника судна власні вимоги, а також вимоги від імені (в інтересах) дитини.

Яке право застосувати до вимог Софії М. і її дитини?

29. Вадим Л., громадянин України, який проживає в Херсоні, поїхав до Греції на автомобілі, що належить бюро подорожей «Inter-Glob» з місцезнаходженням в Кракові. Внаслідок недбалості власника автомобіля під час поїздки через Болгарію, сталася ДТП, в результаті якого Вадим Л. отримав

тілесні ушкодження. В цій події також постраждав Тібор Д., громадянин Угорщини, який проживає в Будапешті.

Яке право буде застосуватись до вимог обох потерпілих? До суду якої держави можуть звернутися постраждалі?

30. Андрій К., громадянин України, який проживає у Львові, перебуваючи на екскурсії в Австралії, придбав сильнодіючий отруйний засіб, додав його в куплені там продукти харчування і вислав їх до Франції. Адресатом посилки був Франчишек З., громадянин Польщі, який проживає в Парижі, який на наступний день відправився в дорогу в Україну і взяв з собою в поїздку екзотичні солодоші, які вжив під час проїзду через Німеччину. Прояви отруєння настали по прибуттю до Кракова (Польща). Потерпілий Франчишек З. отримав сильний розлад здоров'я і користувався тривалим дорогим доглядом в краківській лікарні.

Яке право застосувати до вирішення вимог потерпілого? Яке значення для визначення застосовуваного права має обставина, що Франчишек З. проживає у Франції?

Чи може Франчишек З. пред'явити вимоги до Андрія К. про відшкодування заподіяної шкоди в українському суді?

31. Група українських туристів в Парижі після прогулянки на катері по Сені переходила, для того щоб висадитися на берег, через баржу. Настил на баржі не був закріплений, і 14 осіб провалилися в трюм з триметрової висоти і отримали серйозні каліцтва. Виникло зобов'язання з відшкодування шкоди.

Вирішіть питання про застосовне право і дайте правову оцінку ситуації. До суду якої держави повинні звернутися постраждалі?

32. Громадянка Казахстану придбала в магазині Києва харчову добавку відомої західноєвропейської компанії, яка має торгові представництва в ряді країн СНД. Застосування добавки заподіяло шкоду її здоров'ю.

Чи вправі постраждала звернутися з позовом до суду України? Право якої держави підлягає застосуванню при розгляді спору?

33. Договір, укладений між українською та німецькою організаціями, передбачає передачу всіх спорів, що випливають з договору, на розгляд німецьких судів. Німецька компанія, зацікавлена в зверненні стягнення на майно боржника, що знаходиться в Україні, звернулася за консультацією в українську юридичну фірму. Юрист заявив представнику німецької компанії, що рішення німецького суду має сумнівні перспективи для виконання на території України, і дав пораду зробити поступку права вимоги на користь третьої особи (української організації) з тим, щоб ця особа одержала право на звернення до господарського суду України. Така поступка була проведена, причому в угоді про відступлення права вимоги вказувалося, що права по пророгаційній угоді не переходять на нове положення.

Чи згодні Ви з позицією юриста?

34. На розгляді українського господарського суду перебувала довіреність, видана в Фінляндії фінським юридичною особою українському представникові на ведення справ в суді. На доручення відсутній апостиль, що засвідчує підпис генерального директора фінської фірми, яка видала довіреність. Суд дійшов висновку, що повноваження особи, яка підписала позовну заяву, не підтверджені через неналежного оформлення довіреності і що позов підлягає залишенню без розгляду.

Чи правий суд? На яких документах повинен проставлятися апостиль? Чи можливі інші способи запевнення іноземних офіційних документів?

35. Австралійська компанія звернулася в господарський суд Одеської області з позовом. Суддя зажадав від її представника статут і належним чином завірену виписку з торговельного реєстру. Представник заявив, що він може надати тільки установчий договір, а все решта документів відсутня, оскільки

організації відповідного типу не створюються в Австралії в формі юридичної особи і не потребують державної реєстрації.

Яким чином має поступити суд?

36. В господарський суд Києва надійшло судове доручення, оформлене згідно з правилами Гаазької конвенції про отримання за кордоном доказів у цивільних або комерційних справах 1970 р. Суддя відмовився приймати дане судове доручення до виконання, пославшись на те, що ця дія спрямована в неналежному порядку та при його напрямку слід керуватися Гаазької конвенції з питань цивільного процесу 1954 р.

Чи правий суддя? У разі, якщо міжнародні договори за участю двох держав передбачають різний порядок зв'язку, який з них повинен застосовуватися?

37. Німецька компанія продала українській фірмі 2000 т какао. У договорі містилася умова про застосування німецького права, і була встановлена підсудність спору німецькому суду. У зв'язку з порушенням умов поставки (прострочення) українська фірма звернулася з позовом в український господарський суд, який розглянув спір і виніс рішення на користь української фірми, ґрунтуючись на положеннях Віденської конвенції про договори міжнародної купівлі-продажу товарів.

Чи може український господарський суд розглядати даний спір? Яке право він застосує при цьому?

38. У державі Х. було здійснено конкурсне виробництво стосовно юридичної особи, до складу майна якого входило також майно, що знаходиться на території України. Ця фірма мала представництво в Києві та інше майно.

Відповідно до законодавства держави Х. фірма була оголошена банкрутом. У жовтні 2009 р. ухвалено рішення цієї іноземної держави про банкрутство, і все її майно, в тому числі і що знаходиться на території України, було включено до складу ліквідаційної маси.

Між державою Х. і Україною не було укладено міжнародний договір, який передбачає взаємне визнання і виконання судових рішень.

Чи може бути при відсутності загального договору про визнання та виконання судових рішень (наприклад, договору про правову допомогу) на вимогу іноземного кредитора звернено стягнення на майно, яке перебуває в Україні? Якщо може, то на яких умовах? Чи можуть бути задоволені в Україні в цьому випадку вимоги українських кредиторів, що не заявили про свої вимоги в процесі розгляду справи про банкрутство в державі Х.?

39. Фірмою, заснованої в Угорщині, в 2005 р. в МКАС був пред'явлений позов до фірми, заснованої в Італії, в зв'язку з частковою оплатою товару, поставленого позивачем за контрактом, укладеним сторонами у вересні 2004 р. на умовах FOB. У встановлений договором термін товар сплачений не був. Контракт передбачав вирішення всіх суперечок і розбіжностей, що можуть виникнути з контракту або у зв'язку з ним, у МКАС при ТПП України.

Як можна обґрунтувати компетенцію МКАС розглядати дану справу? На який закон України можна при цьому послатися?

40. Дві організації уклали договір купівлі-продажу, в якому містилося умова такого змісту: «Усі спори між сторонами, пов'язані з тлумаченням і застосуванням цього договору, розглядаються головою громадської організації «Експо-адвайс» паном Х». На початку 2009 року пан Х помер, а в кінці цього ж року виникла суперечка з приводу даного договору.

Яка доля арбітражного застереження? Ким повинен бути вирішений даний спір?

41. Між двома організаціями укладено договір, в який включено умову про створення в разі виникнення спору арбітражного суду ad hoc за формулою $(1 + 1) + 1 = 3$ (кожна сторона вибирає по одному арбітру; арбітри, обрані сторонами, вибирають суперарбітра). Через деякий час виникла суперечка.

Відповідач відмовився призначати арбітра.

Дайте правову оцінку діям відповідача. Чи може в такій ситуації бути сформований третейський суд? Які доповнення слід вносити в умову про третейський розгляд, щоб подібна ситуація не блокувала процес вирішення спору? Які дії слід зробити позивачеві?

42. Між турецької та американської фірмами був укладений договір цесії, за яким турецька фірма передала американській фірмі право вимоги до української фірмі про повернення коштів, отриманих ним від турецької фірми за договором позики. Американська фірма після відкриття в Україні свого представництва звернулася до господарського суду з позовом до української фірмі про стягнення боргу за позикою.

У договорі позики передбачене арбітражне застереження про розгляд спору у Арбітражному інституті при Торговій палаті Стокгольма. Позивач вважає, що це застереження не залежить від основного договору позики, а тому має не матеріально-правовий, а процесуальний характер, в зв'язку з чим не може бути цедована. Українська сторона вважає, що суперечка може бути розглянута тільки в Стокгольмі.

Чи передається до іншої особи при відступлення права вимоги та арбітражне застереження? Чи вправі господарський суд розглядати пред'явлений позов по суті?

43. Між українською фірмою (покупець) і німецькою компанією (продавець) укладено договір купівлі-продажу. В ході його виконання між сторонами виникли розбіжності. Сторони не визначили застосовне право, але записали в договорі, що «всі суперечки з цього контракту підлягають розгляду в Міжнародному комерційному арбітражному суді при Торгово-промисловій палаті України відповідно до Регламенту цього суду».

Визначте право, яке застосовується до суті спору та процедуру його розгляду. Чи може суперечка бути предметом розгляду в державному

господарському суді України? При яких умовах?

44. Українська фірма, що займається інвестиційною діяльністю в Республіці В'єтнам в формі створення спільного підприємства, звернулася у в'єтнамський суд з позовом проти дій органів державної влади В'єтнаму, що перешкоджають переказу грошових коштів в Україну. Суд у позові відмовив. В'єтнамська сторона запропонувала представникам позивача використовувати примирливу і арбітражну процедури Вашингтонської конвенції 1965 р.

Як повинен поступити представник української фірми?

45. Складіть судове доручення з проханням про повідомлення іноземного громадянина про час і місце судового засідання.

46. Складіть клопотання про визнання і приведення у виконання рішення іноземного суду.

47. Складіть ухвалу суду у справі про визнання і приведення у виконання рішення іноземного суду.

48. Складіть арбітражну угоду для договору поставки між українським і німецьким підприємствами.

49. Складіть заповіт, передбачивши в ньому відказ, за яким відказоотримувачу передається право користування житловим будинком, що знаходиться за кордоном.

50. *Проведення навчального арбітражного процесу.*

У кожній групі обираються арбітри та представники сторін. Сторони повинні передавати позовну заяву і відгук на позов (зустрічний позов).

Фабула справи, що розглядається:

20 грудня 2015 р. був укладений контракт між німецькою фірмою «Handelshaus» (ФРН) і українською фірмою «Інтерпайп» (Україна), згідно з яким фірма «Handelshaus» зобов'язалася продати партію мікрохвильових печей і холодильників фірмі «Інтерпайп» на суму 800 000 доларів США. Дата доставки в порт України – на 1 березня 2016 р. Базис поставки – DEQ, порт Одеса. Оплата товару проводиться через 5 днів після його отримання. Права і обов'язки сторін визначаються відповідно до Конвенції ООН про договори міжнародної купівлі-продажу товарів 1980 р, а з неврегульованих питань – українським правом. Всі спори вирішуються в Арбітражі м. Києва.

10 січня 2016 р. головний бухгалтер фірми «Інтерпайп» направив факсом лист, в якому містилася пропозиція уточнити формулювання арбітражного застереження і вважати, що суперечки будуть вирішуватися в Міжнародному комерційному арбітражному суді при ТПП України (МКАС). Менеджер фірми «Handelshaus» 12 січня за телефоном повідомив про згоду з запропонованим уточненням.

12 лютого 2016 р. товар був завантажений на борт судна, але 14 лютого загинув капітан цього судна, в результаті чого затримався вихід судна в море. Судно вийшло в море тільки 20 лютого 2016 року та прибуло в порт призначення 7 березня 2016 р.

5 березня 2016 року в Україні були внесені зміни до митного законодавства, і митні збори були підвищені з 7 до 20%.

Фірма «Інтерпайп» оплатила мита в розмірі 160 000 доларів США і отримала товар, проте 13 березня оплатила рахунок фірми «Handelshaus» за вирахуванням 160 000 доларів США.

Фірма «Handelshaus» пред'явила позов в МКАС при ТПП України, вимагаючи оплати 160 000 доларів США.

51. Теми для наукових статей та доповідей:

1. Уніфікація в міжнародному приватному праві як основна тенденція його вдосконалення і розвитку.

2. Уніфікація міжнародного приватного права в Європейському Союзі.
3. Тенденції розвитку колізійного права на Україні і за кордоном.
4. Проблема розмежування компетенції державних судів і третейських судів (арбітражів).
5. Міжнародно-арбітражний механізм врегулювання інвестиційних суперечок.
6. Проблеми безпосередньої організації світогосподарських відносин в роботах В.М. Корецького.
7. Імунітет держави (законодавство держав і міжнародні акти з питань імунітету держави).
8. Застосування норм іноземного права в судах України.
9. Проблема кваліфікації іноземних юридичних понять і категорії в міжнародному приватному праві.
10. Проблеми організації правової допомоги в Україні.

ПЕРЕЛІК ПИТАНЬ ДЛЯ САМОПЕРЕВІРКИ

1. Поняття міжнародного приватного права. Зміст і предмет міжнародного приватного права.
2. Місце міжнародного приватного права в правовій системі. Міжнародне приватне і міжнародне публічне право. Система міжнародного приватного права.

3. Колізія. Юридична колізія. Сфера виникнення колізій. Коллизионная норма. Колізія законів. Колізія юрисдикцій. Колізійное право.
4. Взаємодія права колізій законів і права колізій юрисдикцій, порівняльне правознавство.
5. Методи правового регулювання (колізійний та матеріально-правовий).
6. Нормативний склад міжнародного приватного права. Місце міжнародного приватного права в юридичній системі. Термін «міжнародне приватне право».
7. Основні доктрини (вітчизняні та зарубіжні) і проблема визначення природи норм міжнародного приватного права.
8. Виникнення міжнародного приватного права: історичні та соціальні передумови. Теорія статутів, основні етапи розвитку.
9. Теорія Савіньї та її вплив на сучасне міжнародне приватне право.
10. Національна теорія Манчіні.
11. Французькі доктрини XVIII в. Кодекс Наполеона.
12. Англо-американська доктрина міжнародного приватного права.
13. Вітчизняна доктрина міжнародного приватного права: дореволюційний, радянський і пострадянський періоди.
14. Джерела міжнародного приватного права: поняття, види, концепції. Дуалізм джерел міжнародного приватного права.
15. Міжнародні договори в галузі міжнародного приватного права. Роль міжнародних договорів у розвитку міжнародного приватного права. Міжнародна уніфікація матеріально-правових і колізійних норм.
16. Внутрішньодержавне законодавство як джерело міжнародного приватного права. Проблема кодифікації норм міжнародного приватного права в Україні та інших держав.
17. Судова і арбітражна практика як джерело міжнародного приватного права.
18. Міжнародні звичаї. Звичаї ділового обігу. Застосування звичаїв і

традицій в міжнародній торгівлі. *Lex mercatoria*.

19. Уніфікація права в МПрП: поняття, види. Правова природа уніфікованих приватноправових норм, особливості їх застосування.

20. Міжнародні організації з питань міжнародного приватного права.

21. Гармонізація права і її співвідношення з уніфікацією права.

22. Основні тенденції розвитку міжнародного приватного права в Європейському Союзі.

23. Поняття, структура і функції колізійної норми в міжнародному приватному праві. Сучасні тенденції розвитку колізійних норм.

24. Класифікація колізійних норм в міжнародному приватному праві.

25. Основні типи колізійних прив'язок. «Гнучкі» формули прикріплення і їх роль в міжнародному приватному праві.

26. Принцип автономії волі в міжнародному приватному праві.

27. Дія колізійної норми в просторі і часі. Множинність колізійних прив'язок.

28. Проблема кваліфікації. «Приховані колізії». Конфлікт кваліфікацій. Способи їх вирішення. Поняття первинної та вторинної кваліфікації.

29. Зворотне відсилання та відсилання до права третьої держави.

30. Публічний порядок. Застереження про публічний порядок.

31. Концепція надімперативних норм в міжнародному приватному праві.

32. Правила встановлення змісту і застосування іноземного права в Україні і в іноземних державах. Межі застосування іноземного права.

33. Обхід закону в міжнародному приватному праві.

34. Взаємність і реторсії в міжнародному приватному праві.

35. Поняття і види правових режимів.

36. Види правового положення іноземців в міжнародному публічному і міжнародному приватному праві. Особистий закон фізичної особи. Визначення право- та дієздатності. Колізійні питання обмеження дієздатності фізичних осіб. Право, що підлягає застосуванню при визнанні фізичної особи безвісно

відсутньою і при оголошенні фізичної особи померлою.

37. Правове положення іноземних громадян в Україні. Правове положення осіб без громадянства. Особистий закон біженця.

38. Торгова реєстрація комерсантів. Право, що підлягає застосуванню при визначенні можливості фізичної особи займатися підприємницькою діяльністю.

39. Правовий статус юридичних осіб в міжнародному приватному праві. Поняття особистого статуту і національної приналежності в зарубіжних правових системах. Особистий закон юридичної особи. Поняття і критерії національності (державної приналежності) юридичних осіб (доктрини осідлості, інкорпорації, центру експлуатації, контролю).

40. Процесуальна правоздатність іноземних юридичних осіб.

41. Правове положення міжнародних юридичних осіб. Транснаціональні корпорації.

42. Правовий статус офшорних компаній.

43. Організаційно-правові форми підприємницької діяльності іноземних юридичних осіб в зарубіжних державах.

44. Правовий режим діяльності іноземних юридичних осіб в Україні. Правовий статус і порядок реєстрації представництва іноземної юридичної особи в Україні.

45. Держава як суб'єкт міжнародних приватноправових відносин. Правовий режим цивільно-правових угод, що здійснюються державою.

46. Принцип імунітету держави та її власності. Теорії функціонального і обмеженого імунітету. Доктрина державного акта.

47. Види імунітету держави. Судовий імунітет. Імунітет власності.

48. Законодавство України про імунітет іноземних держав. Процесуальне положення іноземної держави.

49. Правове положення міжнародних організацій в міжнародному приватному праві. Види угод, що укладаються міжнародними організаціями.

50. Правове регулювання речових прав з іноземним елементом.

Колізійні питання права власності.

51. Націоналізація власності та її визнання. Право держав на проведення націоналізації, визнання екстериторіальної дії законів іноземної держави про націоналізацію.

52. Придбання іноземцями права власності на землю та інші речові права за законодавством різних держав.

53. Правовий режим власності іноземців та іноземних юридичних осіб в Україні. Правовий режим власності іноземних держав в Україні.

54. Власність України, що знаходиться за кордоном. Порядок управління і розпорядження цією власністю.

55. Поняття і способи здійснення інвестицій. Правовий режим іноземних інвестицій. Принципи, що визначають правовий режим іноземних інвестицій, і інвестиційна політика держави. Визначення іноземного інвестора в чинному законодавстві України та її міжнародних договорах.

56. Правове регулювання іноземних інвестицій.

57. Правове регулювання іноземних інвестицій в Україні. Правовий статус іноземних інвесторів в Україні.

58. Гарантії захисту іноземних інвестицій. Механізм захисту прав іноземних інвесторів по Сеульській конвенції про заснування Багатостороннього агентства по гарантіях інвестицій 1985 р.

59. Порядок вирішення інвестиційних спорів по Вашингтонській конвенції про порядок вирішення інвестиційних спорів між державами та іноземними особами 1965 р.

60. Правовий режим вільних економічних зон (ВЕЗ). Офшорні юрисдикції.

61. Зовнішньоекономічна угода: доктринальне і нормативне поняття; особливості змісту. Ознаки зовнішньоекономічної угоди. Види угод.

62. Форма зовнішньоекономічних угод.

63. Законодавство України про зовнішньоекономічну діяльність. Вимоги українського законодавства до змісту зовнішньоекономічних договорів.

64. Колізійно-правове регулювання зовнішньоекономічних угод, сучасні тенденції. Зобов'язальний статут. Межі автономії волі сторін. Право, що підлягає застосуванню до зобов'язань, що виникають з односторонніх угод і до позовної давності.

65. Уніфікація права міжнародної торгівлі: результати та перспективи.

66. Загальна характеристика Конвенції ООН про договори міжнародної купівлі-продажу товарів 1980 р.

67. Загальна характеристика Конвенції про право, що застосовується до договорів міжнародної купівлі-продажу товарів 1986 р.

68. Загальна характеристика Конвенції про позовну давність у міжнародній купівлі-продажу товарів 1974 р.

69. Економічні санкції Ради Безпеки ООН і зовнішньоекономічні операції.

70. Звичай міжнародної торгівлі. ІНКОТЕРМС 2010, зміст і значення.

71. Lex mercatoria. Загальна характеристика Принципів УНІДРУА міжнародних комерційних договорів 2004 р.

72. Договір міжнародної купівлі-продажу товарів.

73. Оферта: поняття, види, зміст. Вступ оферти в силу. Можливість скасування та відкликання оферти.

74. Акцепт: поняття, види, зміст, наслідки. Вступ акцепту в силу.

75. Основні умови договорів міжнародної купівлі-продажу товарів.

76. Валютно-фінансові умови зовнішньоекономічних угод. Форма і порядок розрахунків за договорами міжнародної купівлі-продажу товарів. Умови платежу. Валюта платежу і захисні застереження.

77. Виконання договору міжнародної купівлі-продажу товарів.

78. Відповідальність за порушення договірних зобов'язань. Умови покладання відповідальності.

79. Обставини непереборної сили (форс-мажорні обставини).

80. Недійсність (марність) зовнішньоторговельного договору. Підстави і наслідки недійсності.

81. Договір міжнародного фінансового лізингу.
82. Договір міжнародного факторингу.
83. Договір міжнародного франчайзингу.
84. Угоди про розподіл продукції, договір концесії та сервісні угоди в міжнародному приватному праві.
85. Правове регулювання міжнародних туристичних відносин.
86. Біржові і аукціонні угоди в міжнародному приватному праві.
87. Правове регулювання електронних угод.
88. Правовий статус електронних документів у зовнішньоекономічній діяльності.
89. Правовий режим електронного цифрового підпису в приватних правовідносинах міжнародного характеру.
90. Форми міжнародних розрахунків, особливості їх правового регулювання. Міжнародне конвенційне регулювання розрахункових та платіжних відносин. Роль міжнародних звичаїв.
91. Банківські гарантії як засіб забезпечення зобов'язань за зовнішньоекономічними контрактами. Види міжнародних банківських гарантій.
92. Поняття міжнародних перевезень. Види міжнародних перевезень.
93. Уніфіковані правила з міжнародних перевезень.
94. Правове регулювання міжнародних залізничних перевезень. Умови перевезень. Відповідальність залізниць.
95. Правове регулювання міжнародних автомобільних перевезень. Відповідальність перевізника.
96. Правове регулювання міжнародних повітряних перевезень. Відповідальність перевізника.
97. Поняття і предмет міжнародного приватного морського права, його джерела.
98. Правове регулювання міжнародних морських перевезень вантажів.
99. Поняття, види і функції коносаментів.
100. Поняття чартеру і чартерного договору.

101. Види договору фрахтування судна (чартеру): рейсовий чартер, тайм-чартер, димайз-чартер, бербоут-чартер.

102. Відповідальність перевізника за незбереження або втрату вантажів. Національне законодавство і міжнародні конвенції про обмеження меж відповідальності морського перевізника.

103. Договір міжнародного морського перевезення пасажирів і багажу. Відповідальність перевізника.

104. Міжнародні комбіновані перевезення.

105. Всесвітня конвенція про авторське право 1952 р.

106. Бернська конвенція про охорону літературних і художніх творів, 1971 р.

107. Захист авторських прав іноземців за законами України. Захист за кордоном прав українських авторів.

108. Інтелектуальна власність в міжнародному приватному праві: поняття та джерела регулювання. Територіальний характер інтелектуальної власності та особливості її охорони.

109. Захист промислової власності в міжнародному приватному праві. Міжнародні угоди про охорону прав на об'єкти промислової власності. Охорона прав іноземців на промислову власність в Україні.

110. Захист прав іноземців на винаходи. Правове регулювання патентування винаходів в іноземних державах. Міжнародні угоди про охорону прав на винаходи. Паризька конвенція про охорону промислової власності 1883р. Міжнародні договори про патентну кооперацію.

111. Особливості правової охорони авторських і суміжних прав в мережі Інтернет. Акт США про авторське право в цифровому тисячолітті 1998 р.

112. Колізійні питання позадоговірних (деліктних) зобов'язань.

113. Право, що підлягає застосуванню до зобов'язань, які виникають внаслідок заподіяння шкоди. Сфера дії права, що підлягає застосуванню до зобов'язань, які виникають внаслідок заподіяння шкоди.

114. Поняття і джерела регулювання шлюбно-сімейних відносин в

міжнародному приватному праві. Колізійні питання шлюбно-сімейних відносин.

115. Укладення та розірвання шлюбу. «Кульгаючі шлюби». Консульські шлюби. Недійсність шлюбу.

116. Відносини між подружжям в міжнародному приватному праві. Право, що застосовується до особистих немайнових і майнових прав та обов'язків подружжя.

117. Застосування сімейного законодавства України до порядку, форми і умов укладення шлюбу. Визнання шлюбів, укладених за межами території України. Шлюби українських громадян за кордоном. Розлучення українських громадян за кордоном. Розірвання шлюбів українських громадян, які постійно проживають за кордоном, в судах України.

118. Відносини між батьками і дітьми. Право, що застосовується щодо визначення правового положення батьків та дітей. Аліментні зобов'язання.

119. Міжнародне усиновлення іноземними громадянами. Опіка і піклування в міжнародному приватному праві. Міжнародні конвенції з питань усиновлення.

120. Колізійне і матеріально-правове регулювання спадкових відносин. Питання спадкування в договорах про правову допомогу.

121. Поняття і джерела регулювання трудових відносин в міжнародному приватному праві. Колізійне і матеріально-правове регулювання міжнародних трудових відносин.

122. Визначення застосовного права до трудових відносин в міжнародному приватному праві. Правове становище членів екіпажу судна в торговому мореплаванні.

123. Поняття міжнародного цивільного процесу та його співвідношення з міжнародним приватним правом.

124. Поняття і джерела регулювання міжнародного цивільного процесу.

125. Міжнародна підсудність цивільних справ: поняття, види. Визначення підсудності справ з іноземним елементом. Пророгаційні і

дерогаційні угоди.

126. Забезпечувальні заходи в міжнародному цивільному процесі.

127. Правове положення іноземців у цивільному процесі. Процесуальна правоздатність іноземців в судах України.

128. Цивільно-процесуальні права громадян України та українських юридичних осіб в іноземних судах.

129. Судові докази в міжнародному цивільному процесі.

130. Поняття, принципи надання та види міжнародної правової допомоги.

131. Виконання судових доручень. Правові основи виконання іноземних судових доручень: поняття, види, способи. Законодавство України та міжнародні договори України про виконання доручень іноземних судів. Порядок передачі доручень судів іноземним органам юстиції.

132. Визнання і виконання рішень іноземних судів за міжнародними угодами і законодавством різних країн.

133. Дія іноземних публічних і приватноправових документів в просторі. Визнання документів, виданих в іншій державі. Легалізація офіційних документів: поняття, способи. Апостиль і нострифікація.

134. Питання міжнародного приватного права в практиці органів нотаріату.

135. Міжнародні арбітражні процедури: поняття, юридична природа. Джерела регулювання міжнародного комерційного арбітражу. Міжнародно-правове регулювання діяльності комерційного арбітражу. Єдині регламенти та типові закони.

136. Види і компетенція міжнародного комерційного арбітражу.

137. Поняття, види і умови дійсності міжнародних арбітражних угод.

138. Міжнародний комерційний арбітраж в Україні. Правові основи діяльності. Правовий статус Міжнародного комерційного арбітражного суду і Морської арбітражної комісії при ТПП України.

139. Визнання і виконання іноземних арбітражних рішень.

140. Міжнародний арбітражний суд Міжнародної торгової палати (Париж); Арбітражний інститут Торгової палати Стокгольма.
141. Альтернативні способи вирішення зовнішньоекономічних спорів.

РЕКОМЕНДОВАНІ ДЖЕРЕЛА

Нормативно-правові акти:

1. Конституція України : Закон України від 28 червня 1996 р. № 254к/96-ВР // Відомості Верховної Ради України. – 1996. – № 30. – Ст. 141.

2. Про міжнародне приватне право: Закон України від 23.06.2005 р. // Відомості Верховної Ради України. – 2005. – № 32. – Ст. 422.
3. Про міжнародні договори України: Закон України від 29.06.2004 // Відомості Верховної Ради України. – 2004. – № 50. – Ст. 540.
4. Про зовнішньоекономічну діяльність: Закон України від 16.06.1999р. // Відомості Верховної Ради України УРСР. – 1991. – № 29.– Ст. 327.
5. Про режим іноземного інвестування: Закон України від 19.03.1996 р. // Відомості Верховної Ради України. – 1996. – № 19. – Ст. 80.
6. Про правовий статус іноземців та осіб без громадянства: Закон України від 04.02.1994 р. // Відомості Верховної Ради України. – 1994. – № 23. – Ст. 161.
7. Про біженців: Закон України від 21.06.2001 р. // Відомості Верховної Ради України. – 2001. – № 47. – Ст. 250.
8. Про міжнародний комерційний арбітраж: Закон України від 24.02.1994 р. // Відомості Верховної Ради України. – 1994. – № 25. – Ст. 198.
9. Про імміграцію: Закон України від 07.06.2001 р. // Відомості Верховної Ради України. – 2001. – № 41. – Ст. 197.
10. Європейська конвенція про громадянство від 06.11.1997 р. // Відомості Верховної Ради України. – 2006. – № 45. – Ст. 437.
11. Конвенція про розв'язання інвестиційних спорів між державами та іноземними особами від 18.05.1965, ратифікована Україною 16.03.2000 р. // Відомості Верховної Ради України. – 2000. – № 21. – Ст. 161.
12. Договір між Україною і Китайською Народною Республікою про правову допомогу у цивільних та кримінальних справах від 31.10.1992 // Відомості Верховної Ради України. – [Електронний ресурс] : http://zakon0.rada.gov.ua/laws/show/156_014
13. Договір між Україною і Республікою Польща про правову допомогу та правові відносини у цивільних і кримінальних справах від

- 24.05.1993 р. // Офіц. вісн. України. – [Електронний ресурс] : http://zakon0.rada.gov.ua/laws/show/616_174
14. Договір між Україною і Литовською Республікою про правову допомогу та правові відносини у цивільних, сімейних і кримінальних справах від 07.07.1993// Відомості Верховної Ради України. – [Електронний ресурс] : http://zakon0.rada.gov.ua/laws/show/440_002
15. Договір між Україною і Республікою Молдова про правову допомогу та правові відносини у цивільних і кримінальних справах від 13.12.1993// Відомості Верховної Ради України. – [Електронний ресурс] : http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/498_604
16. Договір між Україною і Республікою Грузія про правову допомогу та правові відносини у цивільних та кримінальних справах від 09.01.1995// Відомості Верховної Ради України. – [Електронний ресурс] : http://zakon0.rada.gov.ua/laws/show/268_542
17. Договір між Україною і Естонською Республікою про правову допомогу та правові відносини у цивільних та кримінальних справах від 15.02.1995// Відомості Верховної Ради України. – [Електронний ресурс] : http://zakon0.rada.gov.ua/laws/show/233_659
18. Договір між Україною і Латвійською Республікою про правову допомогу та правові відносини у цивільних, сімейних, трудових та кримінальних справах від 23.05.1995// Відомості Верховної Ради України. – [Електронний ресурс] : http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/428_627
19. Договір між Україною і Республікою Узбекистан про правову допомогу і правові відносини у цивільних і сімейних справах від 19.02.1998// Відомості Верховної Ради України. – [Електронний ресурс] : http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/860_013
20. Договір між Україною та Республікою Македонія про правову допомогу в цивільних справах від 10.04.2000// Відомості Верховної

- Ради України. – [Електронний ресурс] :
http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/807_010
21. Угода між Україною та Турецькою Республікою про правову допомогу та співробітництво у цивільних справах від 23.11.2000// Відомості Верховної Ради України. – [Електронний ресурс] :
http://zakon0.rada.gov.ua/laws/show/792_600
22. Договір між Україною і Чеською Республікою про правову допомогу і правові відносини у цивільних справах від 28.05.2001// Відомості Верховної Ради України. – [Електронний ресурс] :
http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/203_018
23. Договір між Україною та Угорською Республікою про правову допомогу в цивільних справах від 02.08.2001// Відомості Верховної Ради України. – [Електронний ресурс] :
http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/348_026
24. Угода між Україною та Грецькою Республікою про правову допомогу в цивільних справах від 02.07.2002// Відомості Верховної Ради України. – [Електронний ресурс] :
http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/300_013
25. Договір між Україною та Корейською Народно-Демократичною Республікою про правову допомогу в цивільних та кримінальних справах від 13.10.2003// Відомості Верховної Ради України. – [Електронний ресурс] : http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/408_012
26. Договір між Україною та Республікою Болгарія про правову допомогу в цивільних справах від 21.05.2004// Відомості Верховної Ради України. – [Електронний ресурс] :
http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/100_056
27. Угода про співробітництво між Міністерством юстиції України та Міністерством юстиції Республіки Польща на виконання пункту 3 статті 3 Договору між Україною і Республікою Польща про правову допомогу та правові відносини у цивільних та кримінальних справах

- від 10.01.2011 // Відомості Верховної Ради України. – [Електронний ресурс] : http://zakon0.rada.gov.ua/laws/show/616_151
28. Угода про співробітництво між Міністерством юстиції України та Міністерством юстиції Республіки Польща про застосування двомовних бланків клопотань про надання правової допомоги у цивільних справах від 10.01.2011 // Відомості Верховної Ради України. – [Електронний ресурс] : http://zakon0.rada.gov.ua/laws/show/616_152
29. Договір між Україною та Об'єднаними Арабськими Еміратами про взаємну правову допомогу у цивільних та комерційних справах від 26.11.2012 // Відомості Верховної Ради України. – [Електронний ресурс] : http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/784_008
30. Договір між Україною та Республікою Індія про взаємну правову допомогу у цивільних і господарських справах від 10.12.2012 // Відомості Верховної Ради України. – [Електронний ресурс] : http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/356_026
31. Угода про співробітництво між Україною та Європейською організацією з питань юстиції від 27.06.2016 // Відомості Верховної Ради України. – [Електронний ресурс] : http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/984_024-16
32. Цивільний кодекс України : Закон України від 16 січня 2003 р. № 435-IV // Відомості Верховної Ради України. – 2003. – № 40-44. – Ст. 356.
33. Сімейний кодекс України : Закон України від 10 січня 2002 р. № 2947-III // Відомості Верховної Ради України. – 2002. – № 21-22. – Ст. 135.
34. Цивільний процесуальний кодекс України : Закон України від 18.03.2004 № 1618-IV // Відомості Верховної Ради України. – 2004. – № 40-42. – Ст. 492

35. Господарський кодекс України : Закон України від 16 січня 2003 р. № 436-IV // Відомості Верховної Ради. – 2003. – № 18-22. – Ст. 144.
36. Земельний кодекс України : Закон України від 25 жовтня 2001 р. № 2768-III // Офіційний вісник України. – 2001. – № 46. – Ст. 2038.
37. Про порядок посвідчення заповітів і доручень, прирівнюваних до нотаріально посвідчених: Постанова Кабінету Міністрів України № 419 від 15.06.1994 року зі змінами та доповненнями від 12.02.2013 року.
38. Про затвердження Порядку вчинення нотаріальних дій нотаріусами України: Наказ Міністерства юстиції України № 296/5 від 22.02.2012 року.
39. Про затвердження Порядку вчинення нотаріальних дій посадовими особами органів місцевого самоврядування: Наказ Міністерства юстиції України № 3306/5 від 11.11.2011 року.
40. Положення про Спадковий реєстр: Наказ Міністерства юстиції України № 1810/5 від 07.07.2011 року.
41. Про державну реєстрацію речових прав на нерухоме майно та їх обтяжень: Закон України від 01.07.2004 року // Відомості Верховної Ради України – 2004 - № 51 - Ст. 553.

Список основної літератури:

42. Блінов Є. Останні зміни до законодавства з міжнародного приватного права: практичні аспекти / Є. Блінов, А. Шарикіна // Юридична газета. – 2011. – 1 лют. (№ 5). – С. 9.
43. Васильченко В. В. Науково-практичний коментар Закону України «Про міжнародне приватне право». К., 2007.
44. Виговський О. Питання міжнародної уніфікації чекового законодавства // Підприємництво, господарство і право. – 2011. – № 1. – С. 96-99.

- 45.Виговський О.І. Колізійні питання обігу боргових цінних паперів у міжнародному приватному праві // Бюллетень міністерства юстиції України. – 2011. – № 8-9. – С. 81-86.
- 46.Визнання та виконання рішень іноземних судів та міжнародних комерційних арбітражів: компендіум; за заг. ред. В.В. Комарова. Харків: Право, 2020. 668 с
- 47.Вінник О.М. Інвестиційне право: Навчальний посібник. – К.: Атіка, 2000. – 264 с.
- 48.Вінник О.М. Правове становище інвестиційних фірм за законодавством Європейського Союзу : (з точки зору адаптації українського законодавства до права ЄС) // Вісник господарського судочинства. – 2007. – № 5. – С. 100-110.
- 49.Гончаренко О. М. Міжнародне приватне право: Навчальний посібник. К., 2015.
- 50.Діковська І. А. Міжнародне спадкування у ЄС та Україні : напрями адаптації права України до права ЄС : монографія. Київ : Алерта, 2020. 304 с.
- 51.Довгерт А. С. Доктрина міжнародного приватного права в Україні на зламі століть. Право України. 2020. № 6. С. 13-40.
- 52.Дякович М. М. Сімейне право України: навчальний посібник. Харків: ЕКУС. 2022. 416 с.
- 53.Кисіль В. І. Міжнародне приватне право: питання кодифікації. – 2-ге вид. – К.: Україна, 2005. – 480 с.
- 54.Кисіль В. Право, що застосовується до зовнішньоторговельних договорів: тенденції розвитку законодавчого регулювання // Юридичний журнал. – 2004. – № 2. – С. 19-28.
- 55.Кисіль В.І. Міжнародне приватне право: питання кодифікації. К., 2000.
- 56.Ляхівненко С.М. Міжнародне приватне право: Навчальнометодичний посібник для самостійного вивчення

- дисципліни за кредитно-модульною системою організації навчання /Електронний чит. зал ПУЕТ. – Полтава, 2013. – 189 с.
- 57.Майданик Р. А. Речове право: підручник. Київ: Алерта, 2019. 1102 с.
- 58.Мережко О.О. Проблеми теорії міжнародного публічного та приватного права / Олександр Мережко. – К.: Юстиніан, 2010. –320 с.
- 59.Михайлів М. О. Правове регулювання відносин спадкування в міжнародному приватному праві: монографія. Львів: ЛНУ ім. Івана Франка. 2022. 520 с.
- 60.Міжнародне приватне право в Київському університеті: антологія: у 2 т. Т.1. 1835–1991 / за ред. А.С.Довгерта. – К.: Видавничо-поліграфічний центр «Київський університет», 2009. – 495 с.
- 61.Міжнародне приватне право в Київському університеті: антологія: у 2 т. Т.2. 1992–2007 / за ред. А.С.Довгерта. – К.: Видавничо-поліграфічний центр «Київський університет», 2009. – 791 с.
- 62.Міжнародне приватне право. Актуальні проблеми / за ред. А.С. Довгерта. К., 2001.
- 63.Міжнародне приватне право. Загальна частина: підручник / за ред. А.С.Довгерта і В.І.Кисіля. – К.: Алерта, 2012. – 376 с.
- 64.Міжнародне приватне право. Науково-практичний коментар Закону / за ред. доктора юридичних наук, проф. А. Довгерта. Х., 2008.
- 65.Міжнародне приватне право. Особлива частина: підручник / за ред. А.С.Довгерта і В.І.Кисіля. – К.: Алерта, 2013. – 400 с.
- 66.Міжнародне приватне право: навчальний посібник / за ред. Ю.Ф. Іванова. Київ: Алерта, 2018. 390 с.
- 67.Міжнародне приватне право: підручник / [Є. М. Білоусов, І. М. Жуков, В. В. Комаров, І. В. Яковюк та ін.] ; за заг. ред. Є. М. Білоусова, І. В. Яковюка. Х., 2020. 408 с.
- 68.Міжнародне приватне право: підручник / за ред. А. С. Довгерта і В. І. Кисіля. 2-ге вид. К., 2014.

69. Міжнародне приватне право: підручник для студентів юридичних вищих навчальних закладів / за ред. проф. В. П. Жушмана та доц. І. А. Шуміло. Х., 2015.
70. Міжнародне приватне право: Підручник для юрид. вищ. навч. закл. / за ред. проф. В. П. Жушмана та доц. І. А. Шуміло. – Х.: Право, 2012. – 320 с.
71. Міжнародний комерційний та цивільний процес: навч. посіб. Для курсантів галузі знань 0304 «Право» спец. 8.03040101 «Правознавство» / Укоопспілка, Львів. комерц. акад. ; [уклад.: Апопій І. В., Ратушна Б. П.]. – Львів : Вид-во Львів. комерц. акад., 2014. – 127 с.
72. Нагнибіда В. І. Механізм правозастосування при вирішенні спорів у міжнародному комерційному арбітражі; за ред. проф. О. Д. Крупчана. Київ, 2020. 492 с.
73. Назаренко В. Поняття, сутність і види методів правового регулювання у міжнародному приватному праві // Підприємництво, господарство і право. – 2011. – № 1. – С. 131- 133.
74. Нариси з міжнародного приватного права. Вип. 3 / за ред. А. С. Довгерта, О. М. Бірюкова. – К.: Алерта, 2014. – 324 с.
75. Нариси з міжнародного приватного права. Вип. 3. / за ред. А. С. Довгерта та О. М. Бірюкова. К., 2014.
76. Нариси з міжнародного приватного права. Вип. 4. / за ред. А. С. Довгерта та О. М. Бірюкова. К., 2016.
77. Плахотнюк Н. В. Проблема застосування судами іноземного права. Іноземне право: «факт» чи «право»? // Бюллетень Міністерства юстиції України. – 2011. – № 7. – С. 65-71.
78. Покачалова А. Визначення застосовного права до забезпечувальних правочинів у міжнародному приватному праві // Юридична Україна. – 2011. – № 8. – С. 66-72.

- 79.Спадкове право крізь призму судової практики: монографія; за ред. І.В. Спасибо-Фатєєвої. Харків: ЕКУС, 2021. 536 с.
- 80.Спектор О. Альтернативні способи вирішення цивільно-правових спорів: світовий досвід та перспективи застосування у правовій системі України / О.Спектор. – К.: «Фенікс», 2013. – 160 с.
- 81.Том 13 Великої української юридичної енциклопедії: Міжнародне приватне право; за ред. проф. А. С. Довгерта. Нац. акад. прав. наук України; Ін-т держави і права ім. В. М. Корецького НАН України; Нац. юрид. ун-т ім. Ярослава Мудрого. 2021. 864 с.
- 82.Трояновський О. Питання договірної відповідальності у міжнародному приватному праві // Юридичний журнал. – 2011.– № 9. – С. 45-52.
- 83.Фединяк Г.С., Фединяк Л.С. Міжнародне приватне право. Підручник. Вид. 8-е, переробл. і допов. К., 2021.
- 84.Фединяк Г.С., Фединяк Л.С. Міжнародне приватне право: Підручник. Київ: Алерта, 2017. 504 с.
- 85.Цивільне процесуальне право України: підручник. / В. М. Коссака, Р. Я. Лемика, Ю. В. Навроцька, С. В. Сенік; за заг. ред. В. М. Коссака. Харків: Право, 2020. 752 с.
- 86.Цірат Г. А. Міжнародний комерційний арбітраж : навч. посіб. К., 2019. 410с.
- 87.Яновицька А.В. Договір міжнародного перевезення вантажів автомобільним транспортом: монографія. Львів: Растр-7. 2019.180 с.
- 88.Beckers, A. (2016). Law or Social Ordering: A Choice for Commercial Parties in Dispute Resolution? A Comment on Kornet. In C. Cauffman & J. Smits (Eds.), The Citizen in European Private Law: Norm-setting, Enforcement and Choice (pp. 185-196).
- 89.Brussels I Regulation / Ed. by U.Magnus, P.Mancowski. – 2-nd Revised Edition. – Munich: Sellier European Law Publishers, 2011. – 972 p.

- 90.Eeckhout, V. (2016). Choice and Regulatory Competition. Rules on Choice of Law and Forum. In C. Cauffman & J. Smits (Eds.), *The Citizen in European Private Law: Norm-setting, Enforcement and Choice* (pp. 9-22). Intersentia.
- 91.Esther, V. (2016). *The Development of European Private Law in a Multilevel Legal Order*. Intersentia, 659 pp.
- 92.Franzina, P. (Ed.). (2016). *The External Dimension of EU Private International Law after Opinion 1/13*, 226 pp.
- 93.Hartley, T. (2020). *International Commercial Litigation: Text, Cases and Materials on Private International Law* (3rd ed.). Cambridge: Cambridge University Press, 932 pp.
- 94.Kornet, N. (2016). Normative Frameworks in Commercial Dispute Resolution: The Role of Legal and Non-legal Norms in Mediation and Adjudication. In C. Cauffman & J. Smits (Eds.), *The Citizen in European Private Law: Norm-setting, Enforcement and Choice* (pp. 161-184). Intersentia.
- 95.Liang, J. (2018). *Party Autonomy in Contractual Choice of Law in China*. Cambridge: Cambridge University Press, 340 pp.
- 96.M. Wilke, F. (2019). *A Conceptual Analysis of European Private International Law: The General Issues in the EU and its Member States*. Intersentia, 415 pp.
- 97.Mak, V. (2016). Private Actors as Norm-Setters through Choice-of-Law: The Limits of Regulatory Competition. In C. Cauffman & J. Smits (Eds.), *The Citizen in European Private Law: Norm-setting, Enforcement and Choice* (pp. 99-120). Intersentia.
- 98.Martinez-Fraga, P. (2020). *The American Influence on International Commercial Arbitration: Doctrinal Developments and Discovery Methods* (2nd ed.). Cambridge: Cambridge University Press, 420 pp.
- 99.Micklitz, H., & Sieburgh, C. (Eds.). (2017). *Primary EU Law and Private Law Concepts*. Intersentia, 275 pp.

100. Mills, A. (2018). *Party Autonomy in Private International Law*. Cambridge: Cambridge University Press, 580 pp.
101. Diakovych, M. M., Mykhayliv, M. O., Kossak, V. M. Features of the inheritance rights of children born as a result of artificial insemination. *Journal of the National Academy of Legal Sciences of Ukraine*, 2020, 27 (4), стр. 214–230.
102. *Private International Law. Contemporary Challenges and Continuing Relevance*. Elgar Monographs in Private International Law; Edited by Franco Ferrari, Professor of Law and Director, Center for Transnational Litigation, Arbitration, and Commercial Law, New York University, New York, US and Diego P. Fernández Arroyo, Professor of Law, Director of the LLM in Transnational & Dispute Settlement, SciencesPo Law School, Paris, France. 2019. 520 pp.
103. *Global Private International Law: Adjudication without Frontiers*. Edited by Horatia Muir Watt, Professor of Law, SciencesPo Law School, Paris, France, Lucia Bíziková, Trainee in an international law firm, London, UK, Agatha Brandão de Oliveira, Guest Lecturer, Federal University of Espirito Santo (UFES), Brazil and member of the Brazilian Bar and Diego P. Fernández Arroyo, Professor of Law, Director of the LLM in Transnational & Dispute Settlement, SciencesPo Law School, Paris, France. 2019. 640 pp.
104. *International Commercial Arbitration. A Comparative Introduction: monography; Principles of Commercial Law series* Franco Ferrari, Friedrich Rosenfeld and John Fellas. USA: Elgar Publishing, Incorporated, Edward, Massachusetts. 288 pp.
105. *International Commercial Arbitration*. Thomson West. 2022. 808 pp.
106. *International Arbitration: Law and Practice*; 3rd edition. Wolters Kluwer. (June 7, 2021). 616 pp.

107. The Law of Investment Treaties; 3rd Edition. Oxford University Press (April 18, 2021). 640 pp.
108. International Investment Law and Arbitration. Cambridge University Press; 2nd edition (April 22, 2021) 682 pp.
109. EU Cross-Border Succession Law; Edited by Stefania Bariatti, Professor of International Law, Ilaria Viarengo, Professor of International Law and Francesca C. Villata, Professor of International Law, University of Milan, Italy. 2022 576 p.
110. Conflict of Laws: A Comparative Approach: 2nd edition; Gilles Cuniberti, Professor of Comparative and Private International Law, University of Luxembourg. 2022. 488 pp.
111. International Commercial Arbitration in the European Union; Brussels I, Brexit and Beyond; Chukwudi Ojiegbe, Centre for Private International Law, University of Aberdeen, UK. 2020. 320 p.

ІНФОРМАЦІЙНІ РЕСУРСИ

1. Офіційний сайт Верховної Ради України: <http://rada.gov.ua>
2. Офіційний сайт Гаазької конференції з міжнародного приватного права: <https://www.hcch.net/>
3. Офіційний сайт Комісії ООН з права міжнародної торгівлі: <http://www.uncitral.org/>
4. Офіційний сайт Міжнародного інституту з уніфікації приватного права: <http://www.unidroit.org/>
5. Офіційний сайт Міжнародного комерційного арбітражного суду при Торгово-промисловій палаті України: <https://icac.org.ua/>
6. Офіційний сайт Міжнародної організації праці: <https://www.ilo.org/global/lang--en/index.htm>
7. Офіційний сайт Міністерства юстиції України: <https://minjust.gov.ua/>
8. Інформація Міністерства юстиції України про міжнародно-правове співробітництво України у цивільних і кримінальних справах: https://minjust.gov.ua/international_legal_cooperation_in_civil_and_criminal_matters
9. Офіційний сайт Міністерства закордонних справ України: <https://mfa.gov.ua/>
- Повний список договорів Ради Європи: <https://www.coe.int/ru/web/conventions/full-list>
11. Єдиний держаний реєстр судових рішень – www.reyestr.court.gov.ua.
12. Каталоги – НБУВ Національна бібліотека України імені В. І. Вернадського – http://www.irbis-nbuv.gov.ua/cgi-bin/irbis_nbuv/cgiirbis_64.exe.
13. eNUOLAIR – депозитарій (архів) НУ ОЮА.

<http://dspace.onua.edu.ua>.

Навчальне видання

*Юлія Юріївна Акіменко,
Павел Петрович Войтович*

**МЕТОДИКА ВИКЛАДАННЯ
МІЖНАРОДНОГО ПРИВАТНОГО ПРАВА**

Методичні вказівки

Електронне видання

Видано в авторській редакції

Формат 60x84/16. Ум-друк. арк. 12,36.

Видавець ПП «Фенікс»
(Свідоцтво суб'єкта видавничої справи ДК № 1044 від 17.09.02).
Україна, м. Одеса, 65009, вул. Зоопаркова, 25.
e-mail: fenix-izd@ukr.net
www.feniksbooks.com